

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

81394

SÜRÛRÎ'NİN ŞERH-İ DİVÂN – I HÂFİZ' I

YÜKSEK LİSANS TEZİ

81396

Hazırlayan
Merâl (ORTAÇ) OĞUZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nezahat ÖZTEKİN

İZMİR – 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	I
Kısaltmalar	III
Giriş	1
I. XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı	
1. Devrin Siyâsî Gelişmeleri ve Sosyal Durumu	1
2. Devrin Kültürel ve Edebî Durumu	4
II. Hoca-zâde Musluhiddîn Mustafa Sürûrî	
1. Hayatı.....	8
2. Edebî Kişiliği	12
3. Eserleri.....	15
A. Sürûrî'nin Hâfız Divânı Şerhi	
I. Şerhler ve XVI. Yüzyılda Metin Şerhi	18
II. Hâfız Divânı'na Yazılmış Olan Şerhler ve Sürûrî'nin Hâfız Divânı Şerhi	22
III. Metin Hazırlanırken İzlenen Yöntem	27
IV. Eserin Nüshaları ve Tavsifi.....	29
B. Metin.....	36
C. Sonuç	94
D. Bibliyografya	96

ÖNSÖZ

Şerh kitapları, Klâsik Türk Edebiyatı alanı için çok önemli birer kaynak olmalarına rağmen bu konu önemi derecesinde araştırılmamıştır. Bu konuda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini, yayınların izlemesiyle şerh konusunun açığa çıkacağına inanıyoruz. Bu amaçla, Sürûrî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ını, bu eserin metni konusunda bir fikir vermek ve eseri ilim dünyasına tanıtmak anlamında bir katkı olması amacıyla yüksek lisans tezi olarak hazırladık.

Çalışmamızın Giriş kısmını iki bölüm olarak tasarladık. İlk bölümde XVI. yüzyıl Türk edebiyatının siyasî, sosyal ve kültürel durumunu özetledik. İkinci bölümde ise, daha sonra eserini inceleyeceğimiz Sürûrî'yi hayatı, edebî kişiliği ve eserleriyle tanıttık.

Tezimizin inceleme kısmı dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu kısımda genel olarak şerhler hakkında bilgi verildikten sonra, XVI. yüzyıl şerhlerinin ve Sürûrî'nin şerhinin şerh geleneği içindeki yerine değinilmiştir. Hâfız Dîvânı, pek çok şarih tarafından şerh edilmiş, yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu bölümde Sürûrî'nin, Hâfız Dîvânı'nın edebiyatımızdaki ilk şarihi olmasına da dikkat çekilmiştir. İnceleme kısmının üçüncü bölümünde, Sürûrî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız adlı eserinin ilk onbeş varağının traskripsiyonlu metnini ve ilk beş varağının da edisyon kritikli metnini kurarken takip ettiğimiz yolu izah ettik. Sürûrî'ye ait Şerh-i Dîvân-ı Hâfız yazmaları içinde eserin yazıldığı H. 966 / M. 1558-1559'da istinsah edilmiş iki nüshayı fiziki özelliklerini de dikkate alarak karşılaştırmalı metne esas olarak seçtik. İnceleme kısmının son bölümünde, eserin nüshalarının tesbiti yapılmış, metin kurulurken kullanılan Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshasının ve ilk beş varağın edisyon kritiği için seçilen Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitapları nüshasının ayrıntılı tavsifi verilmiştir.

Üçüncü ana bölüm metinden oluşmaktadır. Metinde geçen Hâfız mısraları optik olarak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için metinden ayrı ve italik yazılmıştır. Metinde geçen ayetler, hadisler, Arapça ve Farsça şiirlerle ibareler transkribe edilmiş ve mümkün olduğunca anlamlandırılmıştır.

Sonuç bölümünde ise eserin, değerlendirilmesi ve kendisinden sonra Hâfız Dîvânı şerhi yapan Sûdî'nin eseriyle mukayesesi yapılmıştır. Çalışmanın sonunda da genel bir bibliyografya verilmiştir.

İstanbul Kütüphanelerinde eserin nüshalarının seçiminde ve kopyalarının alınmasında yardımları olan Sayın Prof. Dr. Günay Kut'a ve Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü Sayın Nevzat Kaya'ya; metin hazırlanırken Arapça ve Farsça kısımların kontrolünü yapan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Mehmet Demirci'ye ve Sayın Dr. Fares Hariri'ye teşekkür ediyorum.

Bana lisansüstü eğitim yapma imkanı veren hocam, Sayın Prof. Dr. Tunca Kortantamer'e ve tezimi hazırlarken her yönden destek olan aileme minnettarım.

Tezin hazırlanmasında yardımcı olan hocam Yrd. Doç. Dr. Nezahat Öztekin Hanım'a ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanı Sayın Prof. Dr. Ahmet Arslan'a teşekkür ederim.

Merâl Ortaç Oğuz
İzmir, Kasım 1998

KISALTMALAR

- A : Ayasofya
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
bb : başka başka
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
E.Ü. : Ege Üniversitesi
Edb. : Edebiyat
Haz : Hazırlayan
İA : İslam Ansiklopedisi
N : Nurosmaniye
No : Numara
OSM : Osmanlı Müellifleri
s : Sayfa
TTK : Türk Tarih Kurumu
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
v.d. : Ve diğerleri
Yk : Yaprak
Yy . Yüzyıl

GİRİŞ

I. XVI. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

1. Devrin Siyasî Gelişmeleri ve Sosyal Durumu:

XV. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gelişme devridir. Devlet, yeni toprakların alınmasıyla genişlemiş, Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Anadolu'da başlayan ve uzun süren siyasi bölünmelere kargaşalara son verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla merkeze bağlı sağlam temeller üzerine oturan siyasi birlik kurulmuş oldu.¹

XVI. yüzyılda ise Osmanlı çok güçlü padişahlar sayesinde büyüme ve gelişmesini sürdürerek büyük bir imparatorluk haline gelir. Osmanlının bütün ihtişamıyla varlığını sürdürdüğü bu döneme "Türk Asrı" denilebilir.

XVI. yüzyıla girildiğinde Osmanlı tahtında Sultan II. Beyazıt Han vardır. Ordu ve donanmanın güçlendiği, ilmi ve kültürel gelişmelerin yaşandığı devrinde özellikle Safevi Devleti'nin kudretli kurucusu Şah İsmail, Türk asıllı olduğu halde siyasi emelleri uğruna Doğu Anadolu halkını bölüp ayırmaya uğraşmaktadır. 1512'de babasından tahtı devr alan Şehzade Selim, Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştıran Şah İsmail'i 1514 yılının Ağustos ayında Çaldıran'da yener. 1516 Mercidabık, 1517 Ridaniye zaferleri ile Yavuz Sultan Selim, Anadolu'nun doğusunu, Suriye, Hicaz ve Mısır ülkelerini devrinde imparatorluk sınırları içine alır. Osmanlı hükümdarını bütün Müslümanların "Halife"si yapar.

Kanûnî Sultan Süleyman, babasının ölümü üzerine sabırsızlık duymadan, entrikalara girişmeden ve rakibi olmadan yirmi iki yaşında Osmanlı tahtına çıkar.

¹ "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987, C. III, s. 195.

Osmanoğulları arasında eşit olmayan tarzda dağıtıldığına tanık olduğumuz, savaçılık, babalık, kanun yapıcılık, fatihlik, orduların düzenleyiciliği gibi kabiliyetlerin bir şahısta o kadar verimli, dengeli ve ahenkli olarak toplandığı görülmemiştir.¹ Hukuka bağlılığı, adaleti ile ünlüdür. “Kanûnî” ismi bu sebeple verilmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatı döneminde Avrupa seferlerine ağırlık verilir. 1521'de Belgrad, 1522'de Rodos Kalesi fethedilir. Bütün Avusturya toprakları ele geçirilir, Macaristan Devlet'in bir eyaleti haline getirilir. Osmanlı'nın Avrupa seferleri sürerken denizler üzerinde de zaferler elde edilir. Preveze Deniz Zaferi'nden sonra Akdeniz bir iç deniz haline getirilmiştir. Kemal Reis, İlyas reis, İshak Reis, Oruç Ali Reis, Hızır Hayrettin Reis (Barbaros Hayrettin Paşa), Piri Reis Uluç Ali Reis, Turgut Reis gibi namılı kaptanlar Cerbe, Cezayir, Tunus, Sakız, Korsika Adası ve Trablusgarb'ı Osmanlı topraklarına katarlar. Osmanlı denizcileri XVI. Yüzyılın başlarından itibaren Hind sularında da görülmeye başlanır. Güney Arabistan sahilleri ve Yemen kesin itaat altına alınır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın meydan muharebelerinde yorulan vücudu, saltanat kavgaları yüzünden² sarsılmıştır. 1566'da çıktığı Zigetvar kuşatması sırasında vefat eder. Vezir-i azam Sokollu Mehmet Paşa, Sultan II. Selim Han, Belgrad'a gelinceye kadar kırk sekiz gün ölüm haberini gizler.

Sultan II. Selim zamanında devletin büyüklüğü ve ihtişamı sürer.³ Bunda Vezir-i azam Sokollu Mehmet Paşa'nın payı büyüktür. Ancak Osmanlı Devleti'nde bazı aksaklıkların ortaya çıktığı görülür. Sultan II. Selim zamanında daha çok deniz muharebeleri yapılmıştır. Kıbrıs'ın fethi, İnebahtı yenilgisi, Batı Avrupa Müslüman Toplulukları'nın Osmanlı'ya bağlanması devrin önemli hadiseleridir. Sultan II. Selim'in vefatı üzerine Sultan III. Murat Han tahta çıkar. Sokollu Mehmet Paşa yine vezirdir.

¹ Alphonse de Lamartine: Cihan Hakimiyeti (Türkiye Tarihi) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, C. III, s. 713.

² Fuad Köprülü: Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1986, C. I., s. 277-78.

³ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 277 – 78.

Onun itirazlarına rağmen Lala Mustafa Paşa komutasındaki ordu İran Seferine çıkar ve Safevî kuvvetleriyle çetin savaşlar yapılır. Batı'da ise büyük başarılar kazanılamaz. 1595'te tahta çıkan Sultan III. Mehmet zamanında kazanılan Haçova zaferi bu yüzyılda Osmanlı'nın kazandığı son zaferdir.¹

Bu yüzyılda siyasi gelişmeler yanında Devlet'in bütün müesseselerinde de gelişmeler görülür. Kanunlar, özellikle Sultan Süleyman zamanında ihtiyaçlara ve siyasi hayatın gereklerine göre yeniden düzenlenir. Bu arada eksikliği duyulmaya başlanan ilim müesseselerinin geliştirilmesi ve arttırılmasına çalışılır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alır almaz yaptırdığı ve zamanında İslam dünyasının en büyük ilim müessesesi olan Sahn-ı Semân Medreseleri'nde² tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi İslami ilimler okutulurken, Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye Medreseleri'nde matematik, tıbbî ilimler ve tıp öğrenimi de yapılmaya başlanır. Bu yüzyıl imar faaliyetlerinin de yoğunlaştırıldığı bir devir görünümündedir. Bütün ülke özellikle başkent İstanbul ve Edirne, Mimar Sinan gibi bir dehânın ve onun yetiştirdiği usta mimarların yaptığı câmi, medrese, han, hamam, köprü gibi ölümsüz eserlerle donatılmıştır.³

¹ Nihat Sami Banarlı: Onaltıncı Asırda Osmanlı Türkçesi Edebiyatı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, C. I, s. 557.

² Bunlar sayılarını sekiz olmasından Sahn-ı Seman olarak isimlendirilmiştir. Medreseler, Fatih Camii'nin iki tarafında sıralanmıştır.

³ "Mimar Sinan", Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, C. I, s. 376.

2. Devrin Kültürel ve Edebî Durumu

Osmanlı Devleti, XVI. Yüzyılda güçlü bir "Cihan Devleti"dir. Gücünü sadece ordu ve donanmada aramaksa yanlış olur. Devletin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı, çağının en ileri düzeyine ulaşmıştır. Bunda Osmanlı padişahlarının özel çabalarının payı büyüktür. Saraylarını yabancı ilim adamlarına açtıkları gibi sefere çıktıkları yerlerden tanınmış 'âlim ve sanatçıları İstanbul'a getirmişlerdir.¹

Fatih Sultan Mehmet'in Molla Câmî'ye her yıl bin ve onu İstanbul'a getirebilmek için beş bin duka altın gönderdiği, Matematikçi Alî Kuşçu'yu Uzun Hasan'a elçi olarak gönderdiğinde günde bin akçe gibi inanılmaz bir yolluk verdiği bilinmektedir. Sultan II. Beyazid de bu hususta babası gibi cömert davranmış, Molla Câmî'ye Celaleddin Devvâni'ye câize ve armağanlar göndermeye devam etmiştir.²

Çeşitli medeniyetleri yakıdan görüp tanımayla görgü ve tecrübe esasına dayanan böyle bir kültür yalnız saray ve çevresinde değil, ordu ve halk sınıfları arasında büyük bir halk kültürü, bir şîfâhî kültür meydana getirmiştir.³

İmparatorluğun başkenti İstanbul ve Anadolu'nun eski kültür merkezleri olan Konya, Bursa, Edirne, Amasya ve Manisa gibi şehirlerin yanı sıra Rumeli'nin çeşitli şehirlerinden pek çok şair yetişmiştir. Aşık Çelebi'nin tezkiresinde "gaziler ocağı, ârifler durağı" dediği, yine Hasan Çelebi'nin tezkiresinde "mecma-ı şuarâ, menba-ı zurafâ" yani "şairlerin toplandığı, zarif kişilerin kaynağı" bir yer olarak anlattığı Vardar Yenicesi'nden Hayali başta olmak üzere Hayretî, Âgehî, Günâhî, Usulî, Arşî gibi şairler yetiştirmiştir. İshak Çelebi, Atâ, Valihî, Hevsî, Hâkî, Muidî, sihrî gibi birçok şair Üsküplü'dür. Kırım'da kahramanlık duygularını en coşkun bir dille anlatan Gazi Giray

¹ Ayşenur İslam - Nermin Öztürk: Türk Edebiyatı Tarihi, Koza Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 98.

² Zeki Velidi Togan: "Câmî" İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, C. III, A. Adnan Adıvar: "Osmanlı Türklerinde İlim" İstanbul, 1943, s. 33.

³Nihat Sami Banarlı: a.g.e., s. 557

Han (1554 – 1607), Bağdat'ta başta Fuzûlî olmak üzere Ruhî ve Ahdî gibi isimler vardır.¹

XVI. yüzyılda Türk Edebiyatı'nın en verimli ve ihtişamlı devri Osmanlı sahasında görülür. Bu yüzyıl Divân Edebiyatı'nın örnek aldığı İran şairleri ölçüsünde eserlerin verildiği bir yüzyıl olması sebebiyle Acem Klâsizminin yanında Türk Klâsizminin² kurulduğu bir dönem olmuştur. Osmanlı şairleri İran örnekleriyle eş değerde hatta onlardan üstün eserler ortaya koymanın huzuru ve gururu içindedirler. Nevî bu konuda bir beytinde şöyle diyor:

Nevî'ya nazm içre icâd eyledün bir tarz-ı hâs
Rûm'ı kurtardun 'Acem eş'ârına taklîdden.³

Nevî'nin bu sözünde, - biraz mübalağlı da olsa – gerçek payı vardır⁴. Türk şairleri kendi duyuş ve düşüncelerini, deyimlerini, tümüyle kendi benliklerini bu ortak malzeme ile şekillendirirken İran şiirinde ayrı bir Türk şiiri yaratmışlardır. XVI. Yüzyılda manzum, mensur her türde yazılmış mükemmel eserlerle Divân Edebiyatı, Klâsik bir edebiyât haline gelmiştir ve artık Fuzûlî, Bakî, Hayâlî Beğ gibi Türk şâirlerine örnek olacak şiir ustaları yetişmiştir. Zâtî, Halîmî, Âhî, Benli Hasan, Nihânî, Nevî, Figânî, Sagarî, İshak Çelebi, Fazlî, Bursalı Lâmi'î devrin tanınmış şairlerinden bazılarıdır.

Osmanlı padişahlarının da – Sultân II. Murad'dan başlayarak- şiir ve edebiyatla ilgilendikleri, kendilerinin şiir söyledikleri bilinmektedir. Fâtih Sultân Mehmet (Avnî), Sultân II. Bâyezid (Adlî), Yavuz Sultân Selim (Selimî), Kanûnî Sultân Süleyman (Muhibbî), Sultân II. Selim (Selimî), Sultân III. Murâd (Murâdî); şehzâdelerden Sultân

¹ Cem Dilçin: "Divan Şiirinde Gazel" Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayı II (Divân Şiiri), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1986, s. 169.

² Fuad Köprülü: "Eski Şairlerimiz, Divân Edebiyatı Antolojisi, XVI inci Asır", İstanbul, 1949, s. 131.

³ Mertol Tulum – M. Ali Tanyeri: Nevî Divânı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 438.

⁴ Cem Dilçin, a.g.m. s. 170

Cem, Sultân Korkut (Harîmî), Sultân Mustafa (Muhlisî) Sultân Mehmed, Sultân Bâyezid oldukça tanınmış şairlerdir. Bazılarının mürettep divânları da vardır.¹

İslâm kültürü içinde gelişen Divân şiirinin diline bu yüzyılda da Arapça ve Farsça'dan pek çok kelime ve tamlama girmiştir. Buna rağmen Türkçe söyleyiş, konuşma dilinin doğallığı ve akıcılığı şiir dilinde, özellikle gazelerde açıkça görülür bir duruma gelmiştir. Bu yüzyılda bir tepki olarak sade Türkçe ile yazmak isteyen Güvahi, Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmî gibi şahsiyetlerden başka bu yolu deneyen çıkmadığından akım etkili olmamıştır.²

XVI. Yüzyılda mesnevî alanında daha sonraki yüzyıllarda aşlamayan mükemmel eserler yazılmıştır. Tasavvufî, tarihî konuların yanı sıra tanınmış aşık hikâyeleri mesnevî şeklinde söylenmiş, bazıları da Farsça'dan Türkçeye aktarılmıştır. Fuzulî, İstanbullu Kara Fazlî, Taşlıcalı Yahya Bey, Lârendeli Hamdî, Bursalı Lâmi'î Çelebi devrin mesnevî şairleridir.

Osmanlı Devletinin büyüklüğüne lâyık bir Osmanlı – Türk kültür ve edebiyatı meydana getirilen XVI. Yüzyılda yetişen ilim adamlarının başında Zembilli Ali Efendi (Ö. 1625) Kemalpaşa-zade Şemseddin Ahmet (İbn-i Kemal, Ö. 1534). Taşköprülü-zade İsameddin Ahmet (Ö. 1561) Gelibolulu Mustafa Sürûrî (Ö. 1562), Kınalızâde Ali Efendi (Ö. 1572), Ebu's-suûd Efendi (Ö. 1574), Pirî Reis, Seydî Ali Reîs gibi isimler gelir.

Bu yüzyılda resmi vak'anüvislerin eserlerinden başka özel târihler, manzum Süleymân-nâme, Selim-nâme, fetih-nâme ve gazavâtnameler tarih alanındaki gelişmeyi

¹ "XVI. Yy Divân Edebiyatına Toplu Bakış", Büyük Türk Klasikleri., C. III, s. 196 – 97.

² "Aşık Çelebi tezkiresinde Tatavlı Mahremî için, ".....ve bir basit-nâmesi vardır ki elfâz ve teşbihât ve temsilâtı Türkîdür içlerinde Arabî ve Acemî yoktur" der. Bu yolda basit ve sade bir Türkçeyle yazılan şiirlere Basit-nâme ya da Türkî-i Basit denilmiştir. Edirneli Nazmî'nin de bütün nazım biçimleri, edebî sanatlar, vezinler, mazmun ve kavramlar için pek çok örnek bulunan divânında Türkî – i Basit tarzında 286 şiir vardır." Fuad Köprülü: "Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit, XVI ıncı Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri", İstanbul, 1928.

gösterir. Yüzyılın önemli tarihçileri Kemâlpaşa-zâde, Hoca Sadeddîn, Lütîfî Paşa, Selâniki Musta Efendi, Gelibolulu Âli'dir.¹

XVI. yüzyılda yazılmış biyografik eserlerden edebiyat tarihimiz için birinci derecede kaynak teşkil eden şuarâ tekzirelerinin sayısının birden arttığı görülür. Taşköprülü –zâde'nin tanınmış şeyh ve ilim adamlarını ve şairleri yazdığı Şakâyık-ı Nu'mâniyye'den başka yalnız şairler hakkında bilgi veren Sehi Beğ, Lâtîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Ahdi, ve Beyâni'nin tezkirleri devrin en tanınmışlarıdır.²

Tezkirlerde bulunmayan pek çok şairi ve şiirlerini, şairler arasındaki te'sirleri, mânâ ve hayâl alış – verişlerini, kimlerin örnek aldığı, bir şiirin asıl kaynağının hangi şaire ait olduğunu bulmaya yarayan nazire mecmualarının en tanınmışları XVI. Yüzyıla aittir. Eğridirli Hacı Kemâl, Edirneli Nazmi, Pervâne b. Abdullah'ın Mecmu'â-i Nezâir'leri en önemlileridir.³

Bu dönemde Halk Edebiyatı geleneği içerisinde Anadolu, Balkanlar, Türkistan başta olmak üzere bütün Türk Coğrafyasında halk arasında söylenip gelen destanlarımız ve halk hikâyelerimiz bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu'da faaliyet gösteren tekkelerde yetişen (İbrahim Tirsî, Sünbül Sinan, İbrahim Gülşeni, Ahmet Sarban, Ümmî Sinan gibi) şairler Halk Edebiyatı nazım şekilleri ile Allah aşkını konu alan şiirler yazmışlardır. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız ama XVI. Yüzyılda yaşadığı sanılan en önemli halk şairi Karacaoğlan'dır. Diğer önemli halk şairleri Kul Mehmet, Öksüz dede, Köroğlu, Hayâlî'dir⁴

Osmanlı Devleti sınırları dışındaki Türk yurtlarında edebî çalışmalar içinde ünlü Şii hükümdar Şâh İsmâil'in Hatâyî mahlasıyla hem aruz, hem de heceyle yazdığı şiirler ile Babür Şâh'ın Türk Edebiyatında hatıra türünün ilk örneği olan "Babür-nâme" adlı eseri en önemlileridir.

¹ "XVI. Yy. Divan Edebiyatına Toplu Bakış" Büyük Türk Klasikleri, C. III, s. 196 – 97.

² Hasibe Mazioğlu: "Türk Edebiyatı, Eski" Türk Ansiklopedisi, C. XXXII, Fas. 256, s. 121;

³ Hasibe Mazioğlu: a.g.m., s. 116.

⁴ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977.

II. HOCA-ZĀDE MUSLĪHİDDİN MUSTAFA SÜRÜRĪ

(Gelibolu, 1491 – İstanbul, 1562)

1. HAYATI

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yetişen büyük âlimlerdendir. İsmi, Mustafa bin Şa^cbān es-Sürūrī er Rūmī'dir. Lakabı Muslihiddīn'dir. "Sürūrī" diye meşhur olmuştur.¹

Hoca Şa^cban adında zengin bir tâcirin² oğlu olup H.897(M.1491) senesinde Gelibolu'da³ doğdu. İlme çok meraklı olan babasının yetişmesi hususunda gösterdiği İhtimām sayesinde Bursa'da Kasım Paşa Müderrisi Kara Davüt Efendi'den, İstanbul'da müderris Nihālī ,Cafer Çelebi'den, Kadri Efendi'den, Taşköprülüzāde Mustafa Efendi⁴den ve Abdülvāsi Efendi'den tahsil görerek Fenārī-zāde Muhiddin Efendi'nin mülāzimi (yardımcısı) oldu.⁵

927 (1521) senesinde Fenārī-zāde Muhiddin Efendi İstanbul kadısı olduğu zaman, o sırada ihdās edilen Bāb nāibliği (Kadı Yardımcılığı) hizmetine girdi. Bir yıl sonra hocası Anadolu kazaskeri olunca da onun tezkirecisi (Kātibi) oldu. Bu makama āit gizli bilgileri, eski hocası Abdülvāsi Efendi'ye ifşa etmekle itham olunduğundan Emir Buhārī tekkesi şeyhi Nakşbendī Mahmud Efendi'nin

¹ "Sürūrī", İslam Alimleri Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, C. XIV, s. 354.

² "...bir sâhib-i servet ve İsar-ı mâlik" Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuārā, Ankara, 1978, C. I, s. 457.

³ "Sehi, Latifî, Aşık, Çelebi Tezkirelerine göre Sürūrī Gelibolulu'dur." Harun Tolasa: 16 Yy. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, Ege Üniversitesi Yayınları, No: 4, Bornova – İzmir, 1983, s. 165.

⁴ Agāh Sırrı Levend: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1985, Cilt I, s. 353, "Nihālī Cafer Çelebi, Şakaiku'n-Nu'māniyye Yazarı İsameddin Ahmed'in babasıdır."

⁵ Ömer Faruk Akün: "Sürūrī" İ A, C. XI., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1979, s. 249.

dervişliğine intisap etti ve daha sonra hacca¹ gitti. Hac dönüşünde Fenârîzâde'den iltifât gördü. Bu defa onu, müsteşâr olarak yanına aldı.

H. 930 (M. 1523) senesinde Muhaşşi Sinan Efendi'nin yerine Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne, müderris oldu. 933'te Pirî Paşâ zâviyesi medreseye çevrildiğinde 25 akçe ile buranın ilk müderrisi oldu. Aynı yerde "selâsin" rütbesiyle maaşı 40 akçaya yükseltildi. H. 944 (M. 1537)'de Vezir Güzelce Kasım Paşa'nın İstanbul Haliç Kasımpaşa'da kendisi için yaptırdığı medreseye 50 akçaya müderrisliği kayd-ı hayat şartı ile Sürürî Efendiye verildi.²

On sene sonra 954'de Şeyhülislâm Fenârîzâde Muhiddin Efendi'nin ölümünden sonra teessüre kapıldı ve medresedeki görevinden istifa ederek Emir Buhârî tekkesi şeyhi Mahmud Efendi'nin dâmâdı olan Abdüllâtif Efendi'ye mürid oldu. O tarihte Mora yarımadasında Sancakbeyi bulunan Kâsım Paşa, Sürürî Efendi'nin istifasından duyduğu üzüntüyü bir ricâ mektubu ile kendisine bildirdi. Mektubunda, "Biz o medreseyi, sırf sizin şerefimize binâ etmiştik. Eğer makbul olmazsa, yıktırmayı bile düşünmekteyiz. Sizin makamınızda bir başkasını görmeye tahammül etmemize imkân yoktur."³ dedi.

Sürürî Efendi, Kasım Paşa'nın ısrârı üzerine, bir kısım zamanını, tekrar öğretime ve Kasım Paşa Câmî'inde Mesnevî okutmaya ayırdı.⁴ Bu sırada evini ve emvâlini satıp meskeni civârında kendi adına "Sürürî Mescidi" nâmı ile bir mescid yaptırdı ve tekrar hacca gitti.

¹ "Hac ve hacılık hali tezkirlerde şairlerin çoğu için verilen bir bilgidir. Hacılık hali Sehi'nin Süruri'de "..... Haccü'l - hâremeyndür. Gelibolu oludur.... 47/A" şeklinde kısa ve müstakil bir tavsif olarak görülmektedir. ", Harun Tolasa: a.g.e., s. 165.

² Türk Ansiklopedisi, "Sürürî", Cilt XXX. S. 155; Cahid Baltacı: "XV - XVI Yüzyıl Osmanlı Medreseleri", İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s.214 - 217.

³ İslâm Alimleri Ansiklopedisi, C. XIV, s. 355.

⁴ Nev'i-zâde Atâyî, Hadâî'ku'l-hakayık fî Tekmileti'ş-şakayık (yazılışı: M. 1634 -5) İst. 1268 (Atâyi) C. I, s.24.

H. 955 (1548) senesinde Kanûni Sultan Süleyman'ın Van seferi çıkışı sırasında, Amasya valisi¹ bulunan Şehzâde Sultan Mustafa'nın hocalığına dâvet olundu. Âşık Çelebî gibi dostlarının tavsiye ve ikazlarına rağmen² bu vazifeyi kabul ile Amasya'ya, Şehzâde'nin yanına gitti.³

Sürürî, etrafına seçme fikir adamlarını toplayan, edebiyât ve ilme karşı büyük bir âlaka gösteren Şehzâde için muhtelif eserler kaleme aldı. “Bahrü'l-Ma'ârif”⁴ adlı eser bunlardan biridir. Sürürî, Şehzâde'nin mahrem-i esrârı ve en nüfuzlu adamı olmuştu. H. 960 (M. 1553)'ta Şehzâde Mustafa'nın babası Kanûnî Sultan Süleyman tarafından⁵ öldürtülmesinden çok derin üzüntüye kapılan yaşlı ve büyük âlim, bu elîm vak'a üzerine dokuz yıl inziva hayatı yaşadı. Şehzâde için tercümeyle başlayıp onun ölümü ile yarıda bıraktığı Kitabü'l-⁶acâ'ib ve'l-garâ'ib⁶ de kendisine olan sevgi ve bağlılığını ifade etti.

Bu olaydan sonra hiçbir resmi vazifeyi kabul etmeyen Sürürî'nin tavrı ve tepkisi Kanûnî tarafından iyi karşılanmadığı için resmi gelirden mahrum kalarak maddi sıkıntı içinde yaşadı. Sürürî ölümüne kadar, tersâne ve bahriye mensûplarının yardımlarıyla devlet erkânından kimseye baş eğmeden kurduğu mescidin bütün hizmetlerini devam ettirmiş, tedarik ve te'lifâtı ile meşgul

¹ Onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar ileride tahta geçmesi beklenen Osmanlı şehzâdeleri Manisa, Karaman, Amasya gibi merkezlerde vali olarak görevlendirilirler, devlet yönetimine alıştırlırlardı.

² Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuara “âleme sulţân iken kendüsini kul eyledi” (Yazılışı: 1585), Hazırlayan İbrahim Kutluk, TTK. Basımevi, Ankara 1978 (Hasan Çelebi), C. I, s. 459.

³ M. Süreyya, Sicill-i Osmânî, (İstanbul, 1311) III – 12; Hüseyin Hüsâmeddin, Amasya Tarihi, II. 306'da hocalığa tayin tarihi 950 olarak gösterilmesine rağmen Âşık Çelebî'nin çok açık kayıtları karşısında yanlıştır.

⁴ Sürürî'nin Eserleri, s. 16.

⁵ A. de Lamartine: a.g.e., s. 817.

⁶ Sürürî'nin Eserleri, s. 17

olmuştur. Hemşehrisi tarihçi Gelibolulu Âli¹ bu dönemde bir ara (H. 965 = M. 1557 –58) onun talebesi olmuştur.

Sürürî, Kamerî yıl hesabıyla 72 yaşında iken 7 cemâziye'l-evvel 969² (13 Kânun II. 1562; Aşık Çelebi'ye göre cemâziye'l-âhır sonunda)'da vefat etmiştir. **مرود بهیشت**³ Sözlere ile ölümüne tarih düşürülmüştür.⁴ Sicill-i Osmanî'de Sürürî'nin ölümü için H. 962/M. 1554-5 Cumâde'l-Ülâ'nın yedinci günü verilmektedir.⁵ Ancak, gerek bu ölüm tarihinin ay ve gününün, Atâyi'nin verdiği bilgiyle⁶ aynı olması, gerekse Sürürî'nin bizzat Şerh-i Divân-ı Hâfız adlı eserini H. 966 / M. 1558 – 9'da tamamladığını bildirmesi⁷ karşısında tamamen yanlış olup bir rakam hatasından ileri gelmiş olmalıdır.

Sürürî, kendi adına Kasımpaşa'da yaptırdığı mescidin hâziresinde mihrâbın önüne rastlayan yere defnolundu. Evvelce bütün te'lifâtının bulunduğu⁸ mescid bu gün artık yıkılmış olduğundan mezarı⁹ da kaybolmuştur.

¹ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi (1451 – 1600) XVI. Yüzyılın büyük tarihçilerindedir. En önemli eseri Künhü'l-Ahbar'dır. Eserleri için bkz: Atsız, Âli Bibliyografyası, İstanbul 1968.

² Türk Ansiklopedisi, C. XXX., s. 155 "Gitdi cihânın sürürî" ve "Mî-reved be-behişt" mısralarıyla ölümüne H. 969 (M. 1562) yılını gösteren tarih düşürülmüştür.

³ Türkçe karşılığı "Cennet'e gitti."

⁴ Faik Reşat: Eslaf, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul. S. 65, s. 115.

⁵ Mehmet Süreyya: Sicill-i Osmanî, I – III. Cilt, Matbaa-i Amire, İst. 1311 (Sicill), C. III, s. 13.

⁶ Nev'î-zâde Âtâyi: a.g.e., s. 25

⁷ Sürürî: Şerh-i Divân-ı Hâfız, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3963, Yk. 410 b.

⁸ Evliya Çelebi: Seyahâtnâme (İst. 1314), I., 426 "Evliya Çelebi Sürürî'nin te'lifâtını mescidde gördüğünü söylüyor"

⁹ Vaktiyle bir ziyaret-gâh olan mezarı için bkz. Emin, Menâkıb-i Kethudâzâde Arif, İst. 1305, s. 210 ve 303, v.d.

2. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Arapça, Farsça ve Rumca'yı çok iyi bilen Sürürî, tefsir, hadîs, fıkıh, mantık, ilm-i nücum, tıp ve edebiyât gibi çeşitli sahalarda¹ meydana getirdiği eserleri ile devrinin âlimleri içinde çok verimli bir şahsiyet olarak görünmektedir. Tezkirelerde şairin bu doğal verimlilik hâli (veya özelliği) diğer taraftan da bilgi ve kültürce zenginliği de değerlendirilmiştir. Çok eser yazabilmenin² yanı sıra bunun çeşitli konularda olmasının da hayli önem taşıdığını söyleyebiliriz.

Eserlerinin bir kısmını Arapça ve Farsça olarak kaleme alan mü'ellifin te'lifatı daha çok şerh ve hâşiye mahiyetindedir. Sürürî, müderrislik yapar, talebe yetiştirirken Arapça ve Farsça'ya olan hakimiyeti ile şarkın ilmî ve edebî klâsik eserlerini daha kolay anlaşılır hâle getirmeye ve onlardaki güçlükleri gidermeye çalışmıştır. Aşık Çelebi'nin Sürürî için, "Gah muammâların müşkilleri anın halliyle güşâyiş bulurdu; gâh şairlerin nihâl-i hayâlleri reşehât-ı sehâb-ı ıslah u tashîhi ile nümâyiş bulurdu...."³ şeklindeki beyanları ile şairin üstad olarak bu konudaki bilgi ve yetiştiriciliğinden başka muamma çözmede bir değer olarak tanıtımı yapılmıştır.⁴

16. yüzyılın diğer bir tezkirecisi Sehî de Sürürî'nin doğruya ulaşmadaki başarısı, dikkati ve seçiciliği ile ilgili olarak "Cemî-i ümürda fikr-i sâible müşterî tedbir....47/6" diyerek zihnini ve zeki düşünce gücünü övmüştür. "Fazl u

¹ İlmî durum ve seviyesi bakımından Latifî, Tezrikesinde Sürürî için "Fünûnun ekserinde bî-bedel....s" diyor. Harun Tolasa: a.g.e., s. 79.

² Evliya Çelebi: a.g.e., s. 426. Evliya Çelebi eserlerinin sayısını ahşılmış mübağalası ile 150'ye çıkarır.

³ Aşık Çelebi: Meşâ'irü's-Şu'arâ (Yazılışı: M. 1566) M. Owens, London 1971 (Aşık Çelebi) Yk. 153b

⁴ Harun Tolasa: a.g.e., s. 262.

kemâlle ârâste ve maârif ve fezâyille pîrâste....47/a” şeklindeki sözleri de onu tanıtmaya, takdir, mukayese ve yüceltme amaçlıdır.¹

Sürürî'nin dinî ve tasavvufî yaşayışında gösterdiği samimiyet, derinlik ve temizlik ölçüsünde tasvip ve takdir edildiğini, bu manevî yaşayışın kişisel ve sosyal alanda kendisine kazandırmış olduğu değer Aşık Çelebi'nin “...Bu gülşen-i fânînin hâr-alâyık ve avâyıkı ana damen – gir olmamışdı ve gül-i pür-hârının reng ü büyüne boyanıp kalmamışdı....29/a” şeklindeki sözleriyle ortaya konmuş olur.²

Sürürî, kendi ifadesine göre ekseri gençlik çağının mahsülü olan 500 adet gazelinin bulunduğu Türkçe Divânında³, daha sonra te'lîf ve tercüme ettiği eserlerine göre mizac bakımından güleç, şen ve açık olduğu görülür. Bu değişimi yaşantısındaki iki önemli kayba bağlamak mümkündür. Biri hocası Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi diğeri talebesi Şehzâde Mustafa'dır. Hayatının bu olaylardan sonraki bölümlerinde ferâgat, inzivâ, kânaat, sabr etme ve halinden kimseye şîkâyet etmeme⁴ gibi özelliklerinin ön plâna çıktığına Aşık Çelebi dikkat çeker.

Şerh konusunda yaptığı çalışmalardan özellikle Mesnevî'nin altı cildi üzerindeki büyük şerhi “Şârih-i Mesnevi” ünvanı ile meşhur olmasını te'min etmiştir.⁵ Latifi tekiresinde Sürürî'yi “.....ve Mesnevî'de bî-misl ve darb-ı meseldür....” diyerek soyut ve genel olarak değerlendirmiştir.

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şua'ra'da Sürürî'nin Farsça eserler üzerindeki şerhleri için lisanî incelikleri gözden kaçırmak ve kifayetsizlik gibi

¹ Harun Tolasa: a.g.e., s. 262.

² Harun Tolasa, a.g.e., 169.

³ Ö. F. Akün: “Sürürî”, İ. A., Cilt XI, s. 250.

⁴ Harun Tolasa, a.g.e., s. 149 – 151.

⁵ B. Türk Klasikleri, C. III., s. 167.

kusurlar ileri sürmüştür. “...Gerçe merhumuñ müellifâtı ‘avâm yanında maķbûl ve mergûbdur. Lâkin Farsî-dân ve ehl-i irfân olan yarâna hâli maķfi vü maķcûb deĝildir. Zebân-ı Farsî’nin deķâ’ik ve nikât ve dırûb-ı emşâl ve isti‘mâlâtında ‘aczi zâhir olduĝundan ĝayrı şerh-i luĝâtta daĝı ‘âciz ve ķâsır idüĝi rûşen ve bâhrdir.”¹ Riyâzi²de aynı hükmü tekrarlar.³ Kınalızâde Hasan Çelebi, “...zebân-ı Türki’de eş‘ârı daĝı vâfir-i birün mertebe ĝaşr-ı ĝâşirdir...”⁴ diyerek Türkçe şiiirlerini dar bir çerçeve içinde kaldıĝı şekilde eleştirir. İlmî eserleri ile edebiyatımıza büyük hizmetleri olan Sürürî’nin Türkçe, Arapça, Farsça yazdıĝı manzumelerinde şâirliĝi orta derecededir.⁵ Şiiirlerinden seçilmiş bazı beyitler:⁶

Büsene can vermiş iken verdi büsen bana can.

Ma‘nîde ey gonca-leb öptüm dehânın râyegân

...

Gözlerim sevdâyı zülfünle n’ola kan ağlasa

3. ESERLERİ

Sürürî'nin çeşitli sahalarda meydana getirdiği eserlerinin sayısının 36 olduğunu bildiren Āşık Çelebi onun 22 eserinin adını zikretmiştir.¹ Bu eserlere Atâyî ve Osmanlı Müellifleri'nde kayıtlı olan eserleri de eklediğimizde Sürürî'nin eserlerinin sayısı 33'e çıkmaktadır.

Bunların bir kısmı Arapça olan medrese kitaplarına şerh veya haşiyelerdir:

- 1) Hâşiyeye-i Tefsir-i Kâdî Beyzâvî (Atâyî, Tavâlî adlı bu hâşiyenin “Kübrâ” ve “Suğrâ” olmak üzere ayrı ayrı iki eser olduğunu bildiriyor)²
- 2) Şerh-i Buḥarî (yarısına yakın)³
- 3) Hâşiyeye-i Telvîh: Abdullah bin Mesud'un (vefatı 754 H. 1344) Telvih isimli eserine Sadeddin Teftâzânî aynı adla bir şerh yazmıştır. Sürürî'nin Telvih'i de bunun şerhidir.⁴
- 4) Şerh-i Hidâye (ilk kısımları)⁵
- 5) Hâşiyeye-i Şerh-i Mevâkıf
- 6) Şerh-i Misbâḥ
- 7) Şerh-i Merâḥ
- 8) Şerh-i Hüsâm-ı Kâtî
- 9) Şerh-i Mûciz: Tıp ilmine dair Mûciz adındaki esere yazılmış şerhdır
- 10) Şerḥ-i İsağuci.⁶
- 11) Tefsîr-i Süre-i Yûsuf⁷
- 12) Şerh-i Binâ

¹ Āşık Çelebi: a.g.e, Yk. 154a – 154b.

² Atâyî: a.g.e., C.I., s. 25.

³ Atâyî: a.g.e., C.I., s. 25.

⁴ Atâyî: a.g.e., C.I., s. 25.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: “Osmanlılardaki Bazı Şöhretli İlim Adamları” Osmanlı Tarihi C. II., TTK. Basımevi, Ankara 1949, s. 649 – 651.

⁶ Atâyî: a.g.e., C.I., s. 25.

⁷ OSM., C. III, s. 225 – 226.

13) Tehafüt (İmam-ı Gazali'nin Tehafütü'l – felâsife'si kelamcılarla filozoflar arasındaki münakaşayı hâvidir.)

14) İzzî Şerhi: Muhtasar grammer (sarf) kitabıdır.

Farsça Eserleri:

- 1) Şerh-i Gülistân;¹
- 2) Şerh-i Büstân,
- 3) Şerh-i Divân-ı Hâfız,
- 4) Şerh-i Şebistân-ı Hayâl (Fettah Nişabürî)
- 5) Şerh-i Meşnevi:² Sürürî'ye asıl ününü sağlayan eserlerindendir.
- 6) Şerh-i Mu'ammâ-yı Câmî,
- 7) Şerh-i Mu'ammâ-yı 'Ali.

Türkçe Eserleri:

- 1) Bahrü'l-Ma'ârif: (Telif: 956H) Aruz ve kafiye bilgisini, şiir sanatlarını ve edebiyat terimlerini ihtiva eden bir telif olarak dilimizdeki retorik alanındaki eserlerin hem ilki hem de en mükemmeli olan eser manzum-mensur karışıktır.³
- 2) Ravzü'r-reyâhîn fî hikâyeti's-sâlihîn,
- 3) Kitâb-ı Nücüm,
- 4) Terceme-i 'Acâ'ibü'l-Maḥlûkât (Kazvinî)
- 5) Terceme-i Zahîretü'l Mülûk⁴(Ahlâk ve saltanata dair on bablık eser.)
- 6) Umur Paşa adına yazılmış Türkçe bir "Tefsîr",

¹ İstanbul Nurosmaniye Kütüphanesi'nde, No: 4045'de şârih hattı mevcuttur.

² İstanbul, Galata Mevlevihanesi'nde (Divan Edebiyat Müzesi) şârih hattı teşhir ediliyor.

³ Halil Okatan: Bahrü'l-Ma'ârif Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1986/No: 53.

⁴ Zahîretü'l- Mülûk hükümdarların manevi cebhelerini takviye ve âdil hareketlere sevk için tertip edilmiş ahlâkî bir eser olup Farsça'dır. Ve müellifi de 786 H. 1384 M'de vefat eden Ali bin Şahabeddin Hemedânî'dir. 1) İman, 2) Ububudiyet, 3) Mekârim-i Ahlâk, 4) Ana – baba hakları, 5) Saltanat ahkâmı, 6) Saltanat-ı maneviyye, 7) Emr-i maruf ve nehy-i an-il-münker, 8) Nimete şükür, 9) Musibetlere sabır, 10) Kibir ve gazabın fenalığı bahislerini ihtiva eder. (İsmail Hakkı Üzunçarşılı: Osmanlı Tarihi, TTK. Ankara 1949, s. 627).

- 7) Terceme-i Kitābü'l-^cacā'ib ve'l-^garā'ib¹
- 8) Mu^cammāyāt-ı Mīr Hüseyin,
- 9) Risāle-i Mu^cammā²
- 10) Divān-ı Evvel,
- 11) Divān-ı Şānī,
- 12) Divān-ı Şālīs,³

¹ OSM., C.III, s. 226; Gülgün Koç: “Terceme-i Kitābü'l-^cacā'ib ve'l-^garā'ib” Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1981, No: 14; Fatma Yakan: “Terceme-i Kitābü'l-^cacā'ib ve'l-^garā'ib” Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi,, 1983, No: 49.

² Atāyī: a.g.e., C.I., s. 25.

³ Aşık Çelebi: a.g.e. Yk. 154a/b; Kınalızāde Hasan Çelebi: a.g.e., s. 460, str. 17 – 18 “Üç Divān”ı vardır”.

A. SÜRÜRİ'NİN HÂFİZ DİVÂNI ŞERHİ

I. ŞERHLER ve 16. YÜZYILDA METİN ŞERHİ

İslâm medeniyetinde yorum özelliğine sahip ilk açıklama, M. VII. Yüzyılda Hz. Muhammed'in sahabesinden Abdullah İbni Abbas (Ölm. H. 68/M. 687) tarafından Kur'ân için sözlü olarak yapılmış olup, bu açıklamalar daha sonraları yazıya geçirilmiş, "tefsir" adı verilen Kur'ân yorumlarının yazılışı günümüze kadar devam ettiği gibi¹ "tefsir usulü" adı altında bir bilim dalı olarak da çalışmalarını sürdürmüştür.

Kur'ân tefsirlerinin yanısıra, Arapça ve Farsça yazılmış olan dinî, ilmî ve edebî eserlere de yazıldıkları dil veya bir başka dilde açıklamalar yazılmış, ancak yapılan bu açıklamalara "tefsir" adı verilmeyip "şerh" denilmiştir. Bir başka deyişle "tefsir" Kur'ân açıklamalarına ait özel bir terim olarak kalmıştır.

Tefsir gibi açıklama ve yorum özelliğinde olan şerhler, hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey'et, sarf, nahiv, belâgat gibi dinî ve ilmî konularda yazılmış eserler için kaleme alındıkları gibi², çoğunlukla manzum edebi eserler için de yazılmışlardır.

Batı'da Yunan, Latin ve bunların çağdaşı olan Avrupa dilleri metinleri Doğu'da Arap ve İran metinleri eskiden beri şerh edilmiş ve bu metinleri mahiyetine yani dinî, felsefî, ilmî oluşlarına göre bazı usuller belirmişse de bu usuller şarihin şahsî düşüncesinden öteye geçememiş ve bu konuda şu ana kadar bir tetkik usulü de yazılmamıştır.³ Bir başka deyişle tefsir gibi usulleri tespit edilmiş bir ilim dalı olmamıştır.

Burada "Şerh" kelimesinin sözlük anlamı ve terim olarak ifade ettiği anlamlar üzerinde durmak istiyoruz.

¹ Osman Keskinoglu: Kur'ân Tarihi, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1953, s. 208 – 217.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı, TTK. Basımevi, Ankara 1984; Mustafa Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri, İst. Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 3101, İstanbul 1984.

³ Ali Nihat Tarlan: Edebiyat Meseleleri, (Metinler Şerhine dair), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 189.

Bu kelimeye Kamus Tercemesi'nde "müskil ve mübhem ve mahfi makulesini keşf ü izhar eylemek ve bir şeyi bolaltmak"¹ anlamları verilmiş, Kamus-ı Türkî'de ise kelimenin "açma" ve "yarma" olan kök anlamları verildikten sonra, "bir kitabın ibaresini yine o lisanda veya bir lisan-ı âharda tafsil ve izah ederek müşkilatını açma"² olan terim anlamı da verilmiştir.

Yazarına "şârih" (c. Şürrâh)" adı verilen bu eserler metnin şârihinin görüş, bilgi ve titizliğine göre önem taşırlar. Şerh ettiği metne tercüme ölçüsüne varan genel bir anlam veren şârihler bulunduğu gibi, şerh edeceği metni çeşitli nüshalardan karşılaştırarak en sağlam metni kurmaya çalışan, bu metnin her kelimesini gerek gramer, gerekse anlam yönünden en ince ayrıntılarına kadar inceleyen, şerh ettiği metinle ilgili olarak devrin gelenek ve göreneklerini, inançları, tarihi hakkında bilgiler verenler, ayrıca bunların yanında metnin asıl anlamından uzaklaşarak metinde geçen her kelimeye tasavvufî anlamlar yüklemeye çalışanlar da vardır.

Metin şerhi adı altında yapılanlara baktığımız zaman şöyle çok basit bir tesbitin bu konudaki bütün eserler için geçerli olduğunu görüyoruz: Bir metnin daha iyi anlaşılın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması. Bu kanaat başkaları tarafından paylaşılsa da paylaşılmasa da, bir metni açıklamaya başlayan herkesten daha iyi anladığı kanaatine sahiptir.³

Nitekim, bazan bu şerhlerin yeterli görülmemesi, ikinci bir şerh mahiyetinde olan "hâşiye" lerin yazılmasına sebep olmuştur.

Hâşiye, herhangi bir metnin anlaşılması, güç yerlerini açıklayıcı mahiyette olan ve o metnin kenarına yazılan notlara dendiği gibi, bir şerhin muğlak yerlerini açıklayan ve o şerh metninin kenarına yazılan notlara da denir.

¹ Mütercim Asım: Kamus Tercümesi, I – IV. Cilt, İstanbul 1304 – 1305 (Kamus, C.I, s. 90).

² Şemseddin Samî: Kamus-ı Türkî, I – II. Cilt, İstanbul, C.III, s. 1264.

³ Tunca Kortantamer: "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, s. 1.

Hâşiyeler bazan şerhi açıklayıcı, bazan da şerhi eleştirici mahiyettedirler. Hâşiyeleri yazanlara ise “muhaşşi” adı verilir. Hâşiyeler genellikle şerh metnlerinin kenarına yazılmakla birlikte bu metinlerin kenarında görülen her açıklamanın hâşiyeye olmadığını, bazen metinde geçen bir kelimenin herhangi bir sözlükten alınmış anlamı, bazen de şarih tarafından yapılmış şerhi tamamlayıcı nitelikte bir açıklama olabileceğini belirtmek gerekir.

Arap ve Fars dilleriyle yazılmış olan dinî, ilmî ve edebî eserlere yine aynı dilde çok sayıda şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Arapların ve Farsların kendi eserleri için duydukları bu şerh yazma ihtiyacını dili bu dillerden tamamen farklı olan Osmanlıların daha ilk zamanlarından beri duymuş olmalarını tabiî karşılamak gerekir. Bu sebeptendir ki, bu eserlere Osmanlılar tarafından da çok sayıda şerh ve hâşiyeler yazılmıştır.¹

Medresede okutulan derslere dair âlimlerin yazdıkları şerh, haşiyeye ve talikat² gibi kitaplardan başka bu yüzyılda muhtelif ilim ve fenlerde bir hayli te’lif ve tercüme de vücuda gelmiştir.

XVI. yüzyılda yetişen ilim adamlarının başında Şeyhü’l-İslam Zembilli Ali Cemalî Efendi, Kemâlpaşazade Şemseddin Ahmed; Taşköprülüzâde İsmâmeddin Ahmed, Kınalızade Ali Efendi, Ebussuûd Efendi ve Gelibolulu Mustafa Sürürî gibi şahsiyetleri görüyoruz. Tefsir hadis, fıkıh, kelâm gibi İslâmî ilimlerden başka, gramer, edebiyat, belagat, felsefe, tıp ve kozmoğrafyada derin bilgi sahibi olmaları yalnız Osmanlı ülkesinde değil, bütün İslâm dünyasında tanınmalarını sağlamıştır.

XVI. yüzyılın dili, önceki yüzyıllardan oldukça farklı, daha süslü ve ağdalı bir dildir. Bir yandan İran şiirinin süre gelen tesiriyle, bir yandan da dili aruz kalıplarına daha kolay uygulayabilmek için alınan Arapça ve daha çok Farsça kelimelerin

¹ Osmanlılar döneminde yazılan şerh ve hâşiyeler için bkz. Bursalı Mehmed Tahir: a.g.e., Fihrist.

² Şerh, bir eserin metninin izahı olup, haşiyeye de şerhinin izahıdır. Talikat ise eserin herhangi bir bahsinin izahı demektir.

anlaşılabilmesi için gramer kitapları ve lügatlerin¹ hazırlanması gereğini ortaya çıkarmıştır.² Şarkın ilmî ve edebî eserlerini daha kolay anlaşılır hale getirmek ve onlardaki güçlükleri gidermek için yazılan şerh ve haşiye mahiyetinde eserlerde özellikle Gelibolulu Sürürî, Mustafa Şem’î ve Lâmi’î Çelebi kalemî maharetlerini göstermişlerdir.

16. yüzyılda yetişmiş şarihlerden Sürürî gibi Hâfız Divânı şerhiyle meşhur olan Şemî’nin (1000 H, 1592 M.)³ Mesnevi Bostan ve Gülistan gibi klâsiklere yazdığı şerhler vardır.⁴

16. yüzyılın diğer önemli bir şârihi de Lâmi’î Çelebi’dir. 1472’de Bursa’da doğan, İslamî ilimlerde öğrenimini tamamladıktan sonra dervişliği seçen şârih, edebiyatın her dalında eser vermiştir. Tercüme ve telif eserleriyle tanınan Lami’î Çelebi özellikle Molla Câmî’den yaptığı tercümelerle “Câmî-i Rûm” ünvanını almıştır.⁵

Divân-ı Hâfız şerhinden başka Miftâhu’n- Necât fi-Havassi’s Süver ve’l - Âyât, Mir’atü’l - Esmâ ve Câm-ı Cihân-nümâ ve Şerh-i Dîbâce-i Gülistan⁶ adlı eserleri konumuzla ilgili olanlarıdır.

Neticede diyebiliriz ki 16. Yüzyıl ülkedeki umumi gelişmenin tabiî sonucu olarak ilim, kültür ve edebiyat da devletin büyümesiyle orantılı bir gelişme göstermiştir. Bu şahika devrinde Arapça ve Farsça karışarak zenginleşen Osmanlı lisanı ile verilen telif eserlerin yanısıra, Arapça, Farsça pek çok esere şerhler yapılmıştır. İlmî çalışmaların geliştirilmesi ve artırılmasına paralel olarak yüzyıl şerh alanında da verimli bir asır olmuştur.

¹ Bunların en çok okunanları, Kemalpaşazade’nin hazırladığı Dekâyıku’l -Hakâyık adlı Farsça Lügat ile Lügat-ı Ahteri, Vankulu Lügati, ve Tuhfe adlı manzum lügattır.

² Türk Dünyası El Kitabı, III. Cilt, Edebiyat, II. Baskı, Ankara, S. A-23, s.144.

³ Şem’î hakkında yapılmış tek araştırma İsmail Ünver’in “Şem’î Şem’ullah” adlı makalesidir. Türk dili, C. XLIX, S. 397[Ocak 19858(Ünver)], s.38 – 43.

⁴ Nev’izade Atâyi: a.g.e., s. 332.

⁵ Lami’î Çelebi: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay. İstanbul, 1986, C.VI, s. 67 – 68.

⁶ H. Bilen Burmaoğlu:“Bursalı Lâmi’î Çelebi Divânından Seçmeler” Kültür Bakanlığı 1989,S. 7,s. 19–21.

II. HÂFİZ DİVÂNİ'NA YAZILMIŞ OLAN ŞERHLER VE SÛRURİ'NİN HÂFİZ DİVÂNİ ŞERHİ

Bir çok Fars klâsiği gibi Türkçe şerh yazılan eserlerden birisi de Hâfız Divânı'dır.

Hicri sekizinci (M. XIV) yüzyılda İran'da yetişen Hâce Hâfız-ı Şirazî, İran'ın en büyük şairlerinden biridir.¹ Nitekim Hâfız'ın ölümünden sonra onun Divân'ını tertip eden dostu Muhammed Gülendâm'ın bu Divân'a yazdığı "Önsöz" de onun şiirlerinin kısa bir süre içerisinde Horasan, Türkistan ve Hindistan ülkelerine kadar vardığını, gönül çekici şiir kabilelerinin pek kısa bir süre içerisinde İrakeyn ve Azerbeycan ülkelerine kadar ulaştığını bildirir.² Doğu'nun ve Batı'nın çok beğendiği bu büyük şair, özellikle yazdığı gazelleri ile tanınmıştır. Son derece ince, edebî ve sanatkârane bir ifade şekline sahip olan gazellerinde gerçek ve mecazın nerede başlayıp nerede bittiğini tespit etmek oldukça güçtür.

Lirik bir şair olan Hâfız'ın daha ilk zamanlardan başlayarak şiirlerinin güç anlaşılmasından yakınılmış ve kendisine "Lisânü'l-ğayb (gaybın dili)" ve Tercemânü'l-esrâr (sırların tercümanı)" lakapları verilmiştir.

Hâfız kendisinden sonra gelen İran şairleri üzerinde sürekli bir etki yaptığı gibi, Divân Edebiyatı'mızın bütün şairleri onun Divân'ını mutlaka okumuşlardır Şeyhî, Ahmet Paşa, Fuzulî, Bakî ve Hayali gibi şairlerimiz Hâfız'ı çok beğenmişler ve onun bazı beyitlerinin anlam ve mazmunlarını aynen almışlardır.³

¹ Hâfız hakkında geniş bilgi için bkz. İ.A., C. V., s. 65vd.

² Divân-ı Hâce Hâfız-ı Şirazî, Haz. Seyyid Ebülkasım Encevi-i Şirazî, Tahran 1346 H. 2. Basılış (Hâfız Divânı); Yasemin (Ertek) Morkoç: Südi-i Bosnavî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız'ı (Yüksek Lisans Tezi) s.47.; Abdülbaki Gölpınarlı: Hâfız Divânı, Şark-İslâm Klasikleri, M.E.B. İst. 1989, s. XLVIII., str. 230 – 233.

³ Hasibe Mazioğlu: Fuzulî – Hâfız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma, TTK. Basımevi, Ankara, 1956.

"Sâkiyâ ber-îz der dih cam râ

Ĥâk ber-ser kun gam-ı eyyâm râ

(Saki! Kalk, kadehi doldur! Dünya gamının başına toprak saç.) Beytin mazmunu aşağı yukarı aynen Fuzulî de söyler:

Sâkî gam-ı devrân ile gâyetle melûlem

Bir câm-i ferâh-bahş ile def^e eyle melâlüm.

Hâfız Divânı, Türkler arasında Mesnevî ve Gülistan'dan sonra en çok okunan eserdir. Hâfız Divânı da Bostan ve Gülistan gibi Farsça öğretilmek için okutulduğu gibi şiir tekniği ve estetik bilgi öğretmek amacıyla da okutulmuştur.¹

Gerek muhteva, gerekse şiir sanatları açısından örnek sayılan bu Divan'ın birçok dile tercümesi ve şerhi yapıldığı gibi², Türkler arasında da ciddi bir şekilde incelenmiş, bunun sonucu olarak Osmanlı bilginlerinden Hüseyin-i Kefevî (ölm. H. 1010 / M. 1603)³, Sürürî (ölm. H. 969/M. 1562), Şem'î (ölm. H. 1011 / M. 1602 – 3'ten sonra) Südü (ölm. H. 1007 / M. 1598-9'dan sonra) ve Mehmed Vehbî Konevî (ölm. H.1244 / M. 1828)bu Divân'a birer şerh yazmışlardır.⁴ Hâfız Divânı'nın Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçe'ye tercümesi de yapılmıştır.

Hâfız Divânı'nın muhtelif dillere tercümeleriyle, Divân'dan oluşturulan antolojilerden bazıları şunlardır.⁵

Mirza Can	: Orduca , Delhi, 1907.
Gulâm-ı Hayder	: “Tuhfe-i Bî-nazîr” Hintçe, Lâhur 1985 “Âyîne-i Ma'rifet” Orduca ve Pençapca, Lahur, 1911.
Thomas Hyde	: Lâtince, 1676.
Sir William Jones	: 1792'de İngilizce, 1799'da Fransızca.
Wahl	: Almanca 1791.
I. von Hammer	: Almanca, Tübingen vo Stuttgart, 1812 – 1813.
G.F. Daumer	: Almanca, Hamburg, 1846.
Bodenstedt	:Almanca, Hamburg, 1877.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı: a.g.e., s. 26.

² Hâfız Divânı'nın dünya dillerine yapılan tercüme ve şerhleri için bkz. Gölpınarlı, s. XXIX – XXXI.

³ Osmanlı Müellifleri'nde Hâfız Divânı'na şerh yazdığı bildirilen Hüseyin-i Kefevî'nin Hâfız Divânı şerhi Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi 305 numarada kayıtlıdır. Ancak eserin başı ve sonunda eksik vardır.

⁴ Abdülkadir Gürer: Hâfız Divânı'nın Türkçe Tercüme ve Şerhleri, Ankara Üniversitesi, Sos. Bil. Ens.Y. Lisans Tezi, Ank. 1987, no: 187.

⁵ Abdülbaki Gölpınarlı: a.g.e., s. XXIX - XXXI

R.P. : İngilizce, Londra, 1904. 1905’de bir kere daha basılmıştır.

Clarence K. Streit : Şiirleri, hayatı, fikirleri. Newyork 1928.

Sürürî’nin Hâfız Divânı’na yazdığı şerh Türkler tarafından bu Divan’a yazılmış olan ilk şerhtir. Âşık Çelebi ve Atâyî bu şerhi yanlış olarak onun Farsça eserleri arasında saymışlar¹, Hasan Çelebi² ise tamamen yanılarak bu eserin Arapça olduğunu söylemiştir.

Sürürî, bu şerhe yazdığı Türkçe “Önsöz”³’de Hâfız’a “Lisânü’l-ğayb” ve “Tercemânü’l-esrâr adları verildiğini; onun bütün şiirlerinde gizli anlamlar bulunduğunu; fakat tasavvuftan habersiz olanlardan bazılarının bu gizli anlamları tamamen inkâr ettiğini; bazılarının ise hayretler içinde kaldığını, bu sebeple bazı zarif insanların bu şiirlerin anlamlarını sorduklarını, kendisinin de elinden geldiğince izah etmeye çalıştığını, daha sonra kendisinden bu izahlarının Türkçe olarak yazılması talep edildiğinden önce “ma’nâ-yı mecazî”sinin sonra “ma’nâ-yı hakikî”nin şerh ve izah edildiğini bildirmiştir.

Sürürî, “Önsöz”de de belirttiği üzere bu Divan’ı şerh ederken birim olarak mısra almış ve her mısraın önce tercümesini, sonra da tasavvufî izahını vermiştir.

Sürürî, Hâfız Divânı’nın Hâfız’ın ölümünden sonra onun bazı dostları tarafından düzenlendiğini, bu Divân’ın düzenlenişinin muhtelif şekillerde olduğunu, kendisinin şerh için “ahvâl-i sülûke” en uygun olan nüshayı seçtiğini belirtmiştir.

Hâfız Divânı’nın ilk şarihî olan Sürürî, şiirlere daha çok tasavvufî açıdan yaklaşmıştır. Tasavvufî açıklamalarında kelimelerin asıl anlamlarından oldukça uzaklaşan bir tutum içine girmiştir. Yer yer kelimeleri gramer ve anlam açısından

¹ Âşık Çelebi: a.g.e., Yk. 154a; Atâyî: a.g.e., C. I, s. 25.

² Hasan Çelebi: a.g.e., C. I, s. 460.

³ Sürürî: Şerh-i Divân-ı Hâfız, Nurosmaniye, C. I, Yk. 1b.

inceleyen şârihin yanıldığı noktaları Sūdī kendi şerhinde göstermiştir.¹ Fars Dili ve Edebiyatı alanındaki geniş bilgisiyle Hafız'ın şiirlerini en ince ayrıntılarına kadar inceleyen, bu nedenle bir başkasının şiirinden kolaylıkla ayrılabilen Sūdī, Sürurī'nin aksine şerhinde tasavvufa hiç yer vermemiştir.

Sürurī, mısradan yola çıkarak önce mısraın gerçek anlamını, daha sonra tasavvufî izahını yapmıştır. Sūdī'nin farklı anlayışı metnin şerhine esas olarak, mısra yerine beyti almasıyla kendini göstermektedir.

Sürurī mısraı verdikten sonra bazan kelimelerle ilgili gramer bilgisi vermiş, ardında “ma^cnâ-yi mısra^c budur ki diyerek mısraın tercümesini yapmıştır. Mısraın kelime sırasına sadık kaldığı için, çevirilerde genellikle devrik cümle kullandığını görüyoruz. 1. Gazelin 1. Beytini örnek olarak verebiliriz:

Elâ yâ eyyuha's-sâki edir kâ'sân ve nâvilhâ.

Ma^cnâ-yı mısra^c budur ki; âgâh ol, ey sâki devr itdür tolu kadehi ve şun anı.

Ki ^caşk-ı âsân – nümūd evvel velî üftâd müşkilhâ

Ki ^caşk-ı ilahi âsân göründi evvel veli düşdi müşkiller.

Şerhlerde genellikle şârihler ileri sürdükleri görüşleri güçlendirici deliller olarak ayet, hadis, şiir, deyim ve atasözlerini göstermektedirler. Sürurī incelediğimiz elif ve be redifli gazeller içinde sadece yukarıda örnek aldığımız ilk beyitte ayetleri gramer konusunda delil göstermiştir:

¹ Yasemin Ertek Morkoç: “Sūdī-i Bosnavi'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız'ı”, E.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Y. Lisans Tezi, İzmir, 1994, s. 42.

“ هَا ” ve ana (اِي) kelimesine) hā²-i tenbīh dāhil olmuştur, te²kid için. Sure-i Bakara evvelinde “Yā eyyüha'n-nasu 'abduhu rabbiküm ellezi” ayetinde bunda zikr olunan tafsil-i kesb tefāsirde meşrū ve mübeyyendür.”

“ كاس ” Mü³ennesdür. Anunçün ana mü³ennes zamiri “ نَارِنَا ” irca^c olunmuştur ve şığa-i mü³ennes ile sıfatlanır.

Nitekim Hâk Te^cālā Süre-i Şaffāt'da buyurur: “Yuṭāfu 'aleyhim bi-kā³sin min me^cyunin”. Bu örnek aynı şekilde Sūdī'nin şerhinde de tekdir.¹

Sürürī, bunun dışında şerhde yer alan ayet ve hadisleri tasavvufî görüşlerine delil olarak göstermiştir.² Şarih, açıklamalarında görüşlerini güçlendirici olarak, beyit, kıt'a, mesnevi gibi unsurları da kullanılmıştır. Şiirler içerisinde pek az sayıda Arapça ve Türkçe beyit yer almakta olup, bunun dışındaki bütün şiirler Farsça'dan seçilmiştir.³

Efsanevî bilgiler de şerhlerde başvurulan açıklayıcı, destekleyici öğelerdir. Şerhin bilgi aktarmak açısından da değer kazanmasını sağlayan, anlatımın monotonluğunu önleyen bu örneklerle çalışmamızın içinde s. 11, 14, 15,16 vd. yer verilmiştir.

¹ Yasemin (Ertek) Morkoç : a.g.e., s. 49 – 50.

² Sürürī: Şerh-i Divān-ı Hâfız, Nurosmaniye, Tez s. 8, 9, 13....v.d.

³Sürürī: Şerh-i Divān-ı Hâfız, Nurosmaniye, s. 1,2,4,v.d. Farsça beyitler, s. 1, 19, 88v.d. Arapça beyitler s. 59,63, 73.....v.d. Türkçe beyitler

III. METİN HAZIRLANIRKEN İZLENEN YÖNTEM

Çalışmamızın başlangıcında Sürürî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız adlı eserinin yazmalarını ve baskılarını tespit edebilmek için Edebiyat Fakültesi kütüphanesindeki yerli ve yabancı katalogları taradım. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi bilgisayarından eserin nüshalarının büyük bir bölümünün Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğunu öğrendim. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki çalışmamda, Nuruosmaniye, Tercüman Gazetesi ve Antalya Tekelioğlu kütüphanelerinde bulunan nüshaları da görme ve inceleme fırsatını buldum. Bunların dışında Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki bir nüshayı da giderek inceleme imkanını buldum.

İstanbul'daki çalışmam sırasında şârihin kendi hattı olan nüshayı tespit imkanım olmadı. Sürürî'nin adına yaptırdığı cami ve medrese dağıtılmış olduğundan şârihe asıl ününü sağlayan Mesnevi şerhinin orijinalini Divan Edebiyatı Müzesi'nde (Galata Mevlevihanesi), Gülistan şerhini ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde gördüm.

Nüshaların tavsifleri ile gerekli incelemeleri yaptıktan sonra sağlam bir metin neşri için yazmaların içinden düzenli, en güvenilir, tam ve orijinal metne ulaşmamızı sağlayacak iki nüshayı seçtim. Seçimde yazmaların eksiksiz ve okunaklı olmalarını, eserin yazıldığı tarihe (H 966) en yakın, yani en eski nüsha olma özelliklerini dikkate aldım. Bunlara A nüshası (Ayasofya 4056 / H. 966), N nüshası (Nuruosmaniye 3963 / H. 966) gibi semboller verdim.

Metin neşrinde şu teknik esaslar uygulanmıştır:

- 1) Metin neşrinde ilmi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
- 2) Metinde gerekli görülen yerlerde noktalama işaretleri (nokta, virgül, tırnak işareti, soru işareti) kullanılmıştır.

3) Metindeki özel isimlerle, kitap ve yer isimlerinin ilk harfleri ile beyit, kıt'a ve mısraların satır başları büyük harfle yazılmıştır.

4) Arapça tamlamalarda harf-i tarif şu şekilde gösterilmiştir.: °Aleyhi°s-selām, sırrahü°l-°aziz.

5) Farsça kelimelerdeki vāv-ı mādule şu şekilde yazılmıştır: h°ānd, h°āce.

6) Kabul edilen rivayetin bulunduğu nüsha iki nokta işaretinin (:) soluna, nüsha farkları sağına yazılmıştır. Nüshayı gösteren işaret farkın sonunda belirtilmiştir.

7) Nüshalarda bulunmayan kelimeler,cümleler, beyit ve gazeller nüshanın sembolü olan işaret koyulduktan sonra eksi işareti (-) ile gösterilmiştir.

8) Sayfadaki satır sayısına göre numara ile kaydedilmiş iki rivayet arasına (/ /) işareti, numarasız farklar arasına da (/) işareti koyulmuştur: 2ḥaberdür N: ḥaberidür A//5 Talaṭṭuf luṭf N: -A

9) Nüshalarda metnin içinde bulunmayan mısralar ve bunların şerhleri aparatla belirtilmiştir.

9) Nüsha farklılıkları çok uzunsa farklı olan kısmın baş ve sonundaki kelimeler yazılarak araları nokta nokta (....) işareti ile gösterilmiştir.

11) Yazma nüshalarda altı çizili olarak verilen Hāfız'ın gazelleri, çeviri metinde bulunma kolaylığı sağlanması amacıyla mısralar halinde ve italik yazı karakteri ile verilmiştir.

IV. ESERİN NÜSHALARI VE TAVSİFİ

Sürürî'nin Şerh-i Divan-ı Hâfız adlı eserinin çoğunluğu, İstanbul, Manisa ve Kayseri kütüphanelerinde olan nüshalarından tespit edebildiklerimiz şunlardır:

- 1- Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ktp., İs. Saib I/ 5286, I. Cilt: Yk. 247,. 17 satır, yazı talik; II. Cilt: Yk. 158, 17 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müntensihi belli değil (iki cilt bir arada)
- 2- Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ktp., M. Özak I, 1148: Yk. 208, 25 satır, yazı Nesih, istinsah yılı H. 1009 / M. 1600 – 1, müstensihi Cafer bin Şeyh Ahmed.
- 3- İstanbul Belediye Kütüphanesi, D. 250/s.no: 2967, Muallim Cevdet Bölümü, 178 varak, yazı Talik
- 4- İstanbul Üniversitesi Ktp. Fy. 181 – 182, I. Cilt: Yk. 229, 27 satır, yazı Talik; II. Cilt, Yk. 286, satır 27, yazı Talik, istinsah yılı ve müntensihi belli değil.
- 5- İstanbul Üniversitesi Ktp., Ty. 5597: Yk. 416, 25 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 966 / M. 1558 – 9, müstensihi belli değil.
- 6- Kayseri Raşit Efendi Ktp., 1306, Yk. 346, 21 st., Yazı ebadı 14.5 x 6,5 (Değişik yerleri de var), Yazı Nesih, istinsah yılı H. 1029, müstensihi Muhammed b. Osman b. Hazinedar.
- 7- Manisa İl Halk Ktp., 2661/891. S-I (077)=94.35 227 Yk, Nestalik yazı.
- 8- Manisa İl Halk Ktp., 2664 / 891. S.I (077) = 94.35, 299 Yk. Talik yazı
- 9- Manisa İl Halk Ktp. 0.5179, 396 Yk, Talik yazı.
- 10- Manisa İl Halk Ktp. 5138. 2 Cilt, H. 1308, Nesih Yazı

- 11- Manisa İl Halk Ktp. 6469, 129 yk
- 12- Mevlânâ Müstesi Ktp., 2525; I. Cilt: Yk.380, 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 966/M. 1558 – 9, müstensihî belli değil.
- 13- Mevlânâ Müzesi Ktp, 2526;Yk.240; 19 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müntensihî belli değil.
- 14- Mevlânâ Müzesi Ktp., 2527; Yk.111, satırlar muhtelif, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.
- 15- Mevlânâ Müzesi Ktp., 5979: Yk. 649, 23 satır, yazı Nesih, istinsah yılı ve müntensihî belli değil.
- 16- Milli Ktp., Yz. 2836: Yk. 148, 19 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müntensihî belli değil.
- 17- Milli Ktp., Yz. A. 3096: Yk. 155, 19 satır, yazı Talik kırması, istinsah yılı ve müntensihî belli değil.
- 18- Milli Ktp., Yz. A. 3523: Yk. 295, satırlar muhtelif, yazı Talik, istinsah yılı H. 980 / M. 1572 – 3, müntensihî belli değil.
- 19- Milli Ktp., Yz. A. 4103: Yk. 342, 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 967/M. 1559 – 60, şarih hattı olabilir.
- 20- Nuruosmaniye Ktp., 3963: Yk. 410, 25 satır, yazı Nestalik, istinsah yılı H. 966, müstensihî belli değil.
- 21- Nuruosmaniye Ktp. 3964: Yk. 249, 33 satır, yazı Nestalik, istinsah yılı H.1052/M.1642, müstensihî Kasımpaşa evkaf kâtibi Muhammed bin Mustafa.

22- Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu 888: Yk. 322, 29 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 1052/ M. 1642-3ve müstensihî belli değil.

23- Süleymaniye Ktp., Ayasofya D. 4055: II. Cilt, Yk. 192, 19 satır yazı, Talik istinsah yılı ve müstensihî belli değil.

24- Süleymaniye Ktp., Ayasofya 4056: Yk. 163, 27 satır, yazı Talik, istinsah yılı H.966/M.1571-2, müstensihî belli değil.

25- Süleymaniye Ktp., Caru'l-İlah Ef. 1697: Yk. 204, 27 satır, yazı Talik, istinsah yılı : H 966.

26- Süleymaniye Ktp., Darü'l-mesnevi 431: I. Cilt, Yk. 279, 25 satır, yazı Nesih, istinsah yeri ve yılı İstanbul H.979/M.1571-2, müstensihî belli değil.

27- Süleymaniye Ktp., Darü'l-mesnevi 432: II. Cilt, Yk. 347, 19 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.

28- Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. 2774, I. Cilt: Yk. 205, 27 satır, yazı Talik; II. Cilt: Yk.358, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.

29- Süleymaniye Ktp., Halet Ef. 716, I. Cilt: Yk. 290, 23 satır, yazı Talik; II. Cilt: Yk. 304, 23 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 1038/M. 1628-9, müstensihî belli değil.

30- Süleymaniye Ktp., Halet Ef. 717, I. Cilt: Yk. 274, 25 satır, yazı Talik; II. Cilt. Yk. 257, 25 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve yeri Saray H. 1017/M. 1608 – 1609, müstensihî belli değil.

31- Süleymaniye Ktp., Halet Ef. İlavesi 181: II. Cilt, Yk.240, 17 satır, yazı Talik, istinsah yılı H.966/M. 1558-9, müstensihî belli değil.

- 32- Süleymaniye Ktp., Hamidiye 1143: Yk. 473, 23 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 980/M. 1572-3, müstensihî belli değil.
- 33- Süleymaniye Ktp., Hidiv İsmail Paşa, 89: Yk. 379, 27 satır, yazı Talik, istinsah yılı H.966/M. 1558-9, müstensihî belli değil.
- 34- Süleymaniye Ktp., Hkm 644, Yk. 401, yazı Talik, istinsah yılı H. 983/M.1575-6, müstensihî Ahmed bin İbrahim
- 35- Süleymaniye Ktp., İzmir 534(Hisar'ın bağışı): Yk. 285, 31 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve yeri İstanbul H.974/M.1566-7, müstensihî Ömer bin Mustafa.
- 36- Süleymaniye Ktp., İzmir 616 (Hisar'ın bağışı): Yk. 185, 19 satır, yazı Nesih, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.
- 37- Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa 797: I. Cilt, Yk. 162, 19 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.
- 38- Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa 802: I. Cilt, Yk. 117, 25 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.
- 39- Süleymaniye Ktp., Mehmet Ağa Camii 148: Yk. 398, 19 satır, yazı Talik, istinsah yeri ve yılı, İstanbul H. 975/M. 1567-8, müstensihî Muhammedü'l - Bosnavî.
- 40- Süleymaniye Ktp., M. Hafid Ef. 367: Yk. 285, 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.
- 41- Süleymaniye Ktp., M. Hafid Ef. 367: Yk. 285, 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihî belli değil.

42- Süleymaniye Ktp., Serez 2675: I. Cilt, Yk. 209, 17 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 965/M.1557-8 (Eser 966'da tamamlandığına göre H. 965 yılı 1. Cildin yazılış tarihi olabilir) müstensihisi belli değil.

43- Süleymaniye Ktp., (Serez) 2676: II. Cilt, Yk. 314, 17 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 965/M. 1557-8, müstensihisi belli değil.

44- Süleymaniye Ktp., Serez 2677: III. Cilt, Yk. 279, 17 satır, yazı Talik, istinsah yılı H. 965 (?) M.1577-8, müstensihisi belli değil.

45- Süleymaniye Ktp., Yazma bağışlar 571: Yk. 291, bb. Satır, yazı Talik, istinsah yılı H.1001/M.1592-3, müstensihisi belli değil.

46- Süleymaniye Ktp., Yazma bağışlar 2639: yk. 281 yk. 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihisi belli değil.

47- Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Ahmet III. Kitaplığı 2665, I. Cilt: Yk. 317, istinsah yılı H.995/M. 1587, müstensihisi belli değil; II. Cilt: Yk. 225, istinsah yılı H. 1032/M. 1623, müstensihisi belli değil.

48- Topkapı Müzesi Ktp., Ahmet III. Kitaplığı, I. Cilt: Yk. 282, yazı Talik; II. Cilt: Yk. 270, yazı Talik; III. Cilt: Yk. 262, yazı Talik, her cildin satır sayısı değişik, istinsah yılı ve müstensihisi belli değil. 2. ve 3. Ciltler bir elden çıkmıştır.

49- Tercüman Gazetesi Ktp., Y-4: II. Cilt, Yk. 242, 21 satır, yazı Talik, istinsah yılı ve müstensihisi belli değil.

Bunlardan başka yabancı kataloglardan 4 tane nüshanın varlığını tespit ettim.

1) Edgar Blochet (Catalogue des manuscrits Turcs dea Bibliothèque Nationale) 595, yazı Nestalik, 17. Yüzyılda yazılmış, 359 yk, 20.5- 12 cm.

2) Charles Rieu (Catalogue of the Türkisch Manuscripts in The British Museum) Add.

7765. 264 yk. $8\frac{1}{4}$ 'a $5\frac{3}{4}$ inç, 20 satır $3\frac{1}{4}$ inç uzunluğunda, Nestalik yazı, 17. Yüzyılda yazılmış.

3) A.F.L. Beeston (Catalogue of Bodleian Library Part III,) a) 2611. Ms. Turk. d.9. 1.

Cilt, 183 yk., 2. Cilt 184 – 406'ya kadar, yazı Nestalik, ebadı $10\frac{1}{2}$ x $6\frac{3}{4}$ inç,

H.987/M.1579'da yazılmış. b) 2612. Ms: Turk.e.16. 368 yk. 2 cilt bir arada, yazı

Nestalik, ebadı $8\frac{1}{8}$ x $5\frac{1}{8}$ inç, 21 satır.

Metnin neşrinde esas alınan iki nüsha, incelediğimiz diğer nüshalardan öncelikle istinsah tarihleri göz önüne alınarak ayrılmıştır. Yanı sıra maddi vaziyetleri de dikkate alınmıştır. Özellikle eksik başlayıp, eksik biten, okunaklı olmayan, rutubet almış, bozuk nüshalar başta elenmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde gördüğüm Hidiv İsmail Paşa 89, Caru'l-İlah 1697 sayılı nüshaları da seçtiğimiz Nuruosmaniye 3963, Ayasofya 0.4056 sayılı nüshalarla birlikte H.966'da yazılmış olduğu için okunaklı olmadıkları halde ayırdım. Fakat bu iki nüshanın mikrofilmleri iyi çıkmadığından onları da eledim.

Çeviri metin için seçtiğim bu iki yazmanın tavsifleri ise şöyledir.

1) Nuruosmaniye Ktp. 3963

Yıpranmış, vişne rengi, meşin ciltli, salbekli şemsesi gömme, cetvel ve köşebentler çiçekli ve yaldızlı süslemeli. Krem rengi, filigranlı kağıt 410 yapraktan meydana gelmiştir. Kataloglarda 367 yaprak göstermektedir. 25 satırda Nestalik yazı ile H. 966'da yazılan nüshanın müstensihi belli değildir. Yazı siyah mürekkeple yazılmış,

açıklanan mısraların üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarlarında aynı müstensihin yazısı ile notlar düşülmüştür.

Baş 1b: El-ḥamdüli-llâhi'l-lezi ḥafıza ez-zikra-^cantahri-fi'l-reybi'l-menün. Kemâ kâle “innâ nezzelne ez-zikra ve innâ lehu lehâfızün.”

Son 410b: Bâ bi^c ez müşteri bahâ ḥ^vâhid.
Şâriḥ ez-nâzirân du^câ ḥ^vâhid.

Ḳadd vak^ca envâġ min....aleyke. Er-râbi^catü yevmü'l-erba^câ min şehri zi'l-hiccetü'l-şerif sene sebt ü tis^ca mi'e-ḥicretü'n-nebeviye.

2) Süleymaniye Ktp., Ayasofya 4056.

2 Cilt birarada, salbekli şemse ve meşin cilt, cetvelli, mıklep ve sertabı var. Şiraze yok. Orta kalınlıkta, filigranlı, sarı kağıt. Taç yaprak tezhipli. Tek sütun ve sayfalar 27 satır. Yazı Talik, istinsah yılı H.966, müstensihi belli değil. Sayfa kenarlarında aynı yazı ile metinle ilgili notlar düşülmüştür. Yazının bir özelliği harflerin noktalarının genellikle gösterilmemesidir. 2a'da vakıf mühürü ile bazı fevâid vardır.

Baş 2b: Elḥamdülillahi'l-lezi ḥafıza ez-zikra-^cantahrîfi'l-reybi'l-menün. Kemâ kâle “innâ nezzelne ez-zikra ve innâ lehu lehâfızün”

Son 163b: Gidenler luṭf u iḥsan eyleyüp bu fakîri du^câ-i ḥayr ile yâd ve rûḥ-ı muḥtacını şadaḳa-i ile ganî ve şâd iderler.

Bâ bi^c ez-müşteri bahâ ḥ^vâhid
Şâriḥ ez-nâzirân du^câ ḥ^vâhid

Ḳadd vak^ca envâġ min.....aleyke. Er-râbi^catü yevmü'l-erba^câ min şehri zi'l-hiccetü'l-şerif sene sebt ü tis^ca mi'e-hicretü'n-nebeviye aleyhi's-selam.

B. METİN

[N1B] [A2B] El-ḥamdüli-llâhi'l-lezi ḥafıza ez-zikra-^cantahrîfi'l-reybi'l-menün. Kemâ
 kâle "inna nezzelna ez-zikra ve innâ lehu lehâfızün¹ Ve's-şalâtu^calâ âlihi ve şahbihi
 ḥâfızıhi bi-ta^clîm lâfzıhi kemâ fî levḥ-i maḥfûzıhi. Ve ^calâ âlihi ve şahbihi el-melḥûzîne
 bi-rumûzuhi ve melḥûzıhi emmâ ba^cd bu Sürürî -i şikeste dil. Ve rûzgârdan münfa^cil
 5 şöyle taḥrîr-i maḳâl ve beyân-ı aḥvâl kıılır ki aşâb-ı ḥâlden selef-i şâlihîn. Rıdvânü'l-
 llahi te^câlâ ^caleyhim ecma^cîn. Aḥvâl-i tarîḳati ve esrâr-ı ḥaḳîḳati, remz ü İmâ³ ve ta^cmiye
 vü ihfa, tarîḳiyle beyân etmişlerdür. Ḥâzret-i Mevlânâ ḳaddesAllâhu sırrahü'l-^cazîz
 buyurur.

BEYT

10 Ḥûşterân bâşed ki sırrı dilberân,
 Gufte İd der ḥadîş-i digerân

ve bu zümreniñ içinde lisânü'l - ḡayb ve tercemânü'l-esrâr laḳab virilen Şemse'd-dîn
 Muḥammed El-Ḥâfızü'l- Şîrâzî² ḳaddesAllâhu sırrahü'l-^cazîz cemî^c eş^cârında remz ü
 elḡazda ve şüret-i mecâzda ibrâz-ı tarîḳati ihtiyâr idüp tâ aḥvâl-i sulûkden ḡâfil ve
 15 esrâr-ı tarîḳâtden zâhil olanlar ḳuşûr-ı fehminden efkâr-ı küllî kıılup ve ba^czı müteḥayyir
 ḳalup.

- ŞİR-

Ve kem min - ḡâlibin ḳavlen şaḫîḫan.
 Ve âfetühü mine'l fehmü's - saḳîm.

20 KIT^cA

Câḫilân-ı münkirend ^cilmî-râ
 Ki zi cehl ü ^came nedânendeş.
 Gerçi İmân-ı maḫz bâşed o,
 Çü nedânend küfr h^vânendeş.

25 Ve ehl-i dilden zürefâ ve erbâb-ı ḳulûbdan ^curefâ . Gâhî bu faḳîre mâ'il olup ba^czı esrâr-ı
 sâil olup bu faḳîr daḫi bildügi ḳadar taḫḳîḳ-i merâm ve taḫrîr-i kelâm idüp ba^cdehu

5 ecma^cin A: ? N// 7 kaddes Allâhu sırrahü'l-azîz A: -N// 10 digerân A: ? N// 13 sulûkden A: sulûkde
 N// 24-25 ba^cz-ı esrârı sâil olup A: -N / fakîr A //

¹ Kur'an, El-hicr Suresi, Sure No: 15, 9. Ayet

² "Ḥ^câce Ḥâfız'uñ ismi Şemse'd-dîn Mehmed ve laḳabı Lisânü'l-ḡayb ve Tercemânü'l-esrârdur. Ve ba^czılar
 tercemân daḫî dirler.' Derkenâr NA.

taḳrîr-i taḳrîre tebdîl kılınmaḳ¹ve Türki diliyle taḳbîr olunmak ṭaleb olunup baḳzı evḳât
 añâ maşruf kılınıp ḳalâ vechü'l-icmâl maḳnâ-yı mecâzi-i beyân ve maḳnâ-yı ḥaḳîḳîyi
 ḳıyân olundu. Tâki ḳâşır ü nâḳışlar tam ü kâmil ü ḳâmi ü ḳâfil olanlar ehl-i dil olalar
 lakin meḳâbir ve muḳânid olanlar âyât-ı beyyînât-ı Ḥâzret-i Ḥüdâdan muḳcizât-ı zâhirât-ı
 5 enbiyadan müteessir olmazlar ve ḥaḳḳa taşdıḳ ve îḳân kılmaz ve Ḥıdmet-i Ḥıvâce Ḥâfız
 anlarıñ gibi bî-fehm olanları ḥitâbında laṭife ve luṭf vech, ile cevâbında bu (matlaḳ)
 matlaḳı dimiş.

BEYT

Suḥan-şinâs-ı nehi⁹ dilberâ ḥatâ iyncâst

10 Çü bişnev-i sūḥan ehl-i dil megū ki ḥatâst.

Lâ-cerem bî-idrâk ve muḳânidler // [N2A] ve ḥodbin-i ḥâsidler. Cehl-i cibillî perdesinde
 ve ḳinâd-ı aslî dâiresinde ḳalır. Neḳüzü billah el-ḥafız min zalike ihfâznâ yâ ḥafız ḳani'l-
 mehâlik fallahu ḥayrun ḥafızân ve hüve erḥame'r-râḥimin²

Elâ yâ eyyūḥa's-sâḳi edir kâ'sân ve nâvil hâ³

15 Elâ ḥarf-i tenbihdür ve yâ ḥarf-i nidâdur. Ve eyyü ism-i mübhemdür muḳarrefün bi'l-lâm
 olan isme ḥarf-i nidâ dâḥil olmaḳçün vesiledür. Ve añâ hâ³-i⁴ tenbih dâḥil olmuşdur,
 teḳkid için⁵ lafzı es-sâḳi şıfatdur ve eyyü lafzına. Ve edir emr-i ḥâzıra eddâre yüdir
 ve kaâs şol ḳadehe dirler ki içinde şarâb ola ve nâvil emr-i ḥazırdur, nâveleden ve kâ's⁶
 müḳennesdür. Anuñçün añâ müḳennes zamiri ircâ⁷[A3A] olunmuşdur⁷. Maḳnâ-yı mışrâḳ⁶
 20 budur ki âḡâḥ ol ey sâḳi devr itdür ṭolu ḳadeḫi ve şun anı. Sâḳiden murâd vâḳiz

4 âyât N: -A // 5 zâhirât N: ṭâbirât A// 7 matlaḳN: -A//12 aslî N: ehlî A// 16 olmaḳçün N: olmaḳ için A//
 17 safzı es-sâḳi A: ?N// 19 olunmuşdur N: olunur A// 20 ṭolu A: -N

¹ "Ḥıvâce Ḥâfız'ın elfâzınıñ maḳnâ-yı mecâziye taḥmilinden maḳnâ-yı ḥaḳîḳîye taḥmili ḡalibdür. Ki nice maḥalde pîr ve sâlik ve irşâd-ı ṭarîḳat ve şn-ḳâḥ zikr ider." Derkenâr NA

² Kur'an, Yusuf Suresi, Sure no: 12, 64. ayet,

³ 1. Gazel, Mefâ'ilün, Mefâ'ilün, Mefâ'ilün, Mefâ'ilün, Derkenar NA.

⁴ Kur'an, Bakara Suresi Sure No:2, 21. Ayet.

⁵ ? N: "Sure-i Bakara evvelinde yâ eyyühâ'n - nâsu ḳabduhu rabbiküm ellezi" ayetinde bunda zikr olunan tafsil kesb tefâsirde meşrûḥ ve mübeyyendür. Derkenar A

⁶ Kur'an. Şaffât Suresi, Sure no:37, 45, 46. Ayetler.

⁷ ? N: "Sîḡâ-ı müḳennesle şıfatlanır. Nitekim Ḥaḳ teḳâlâ Süre-i Şaffât'da buyurur: Yuzâfu ḳaleyhim bi-kâ'sin min me'yinin." 45. Ayet Derkenar A

ü nâşih ve râğbet ü zevk vericidür ve kâ³sden / murâd şol va^cz u nâşihat ve kelime-i hikmetdür ki âdeme şevk ve râğbet virür.

Ki ^caşk-ı âsân-nümüd evvel / velî üftâd müşkilhâ

Ki ^caşk-ı ilahi âsân göründi evvel velî düşdi müşkiller. Pes sâlik-i tarîkat ve talib-i
5 hâkîkat olan şevk ve zevk virmek gerek tâ kâmillenmeyüp vüshüli²-llâh hâşıl olunca sa^cy-ı belîg ide.

Be-büy-i nâfe-i kâher şabâ zân tırta be-küşâyed

Âhîrinde hâ olan lafzda hemze vahdet ifade ider, haneî gibi ve lafz-ı âhîr bunuñ gibi
10 maħallerde Fârisî harfdür. Ta^riz maħâmında ist^cimâl olunur ve şabâ gün toğısı yiline ve seħer vaktinde esen yile dirler ve tırta alna dökilen saça dirler ma^cnâ-yı mısrâ^c budur ki bir nâfe koħusı sebebiyle ki âhîr şabâ ol tırradan açar. Tırradan murâd, hicâb-ı cemâl-i kibriyâdur. Şabâdan murâd tecellî-i îlâhidür. Nâfe koħusından murâd eser-i feyz-i Hâkdur.

Zi-ca^d-ı zülf-i müşkîneş çü tâb-ı üftâd der-dilhâ

15 Ca^d kıvırcık demekdür tâb niçe ma^cnâya gelür bunda harâret ve ziyâ ma^cnâsı münâsibdür. Ma^cnâ-yı mısrâ^c budur ki anî müşğîn zülfünüñ kıvırcığından ne harâret ve nür düşdi gönüllere ve ca^dden murâd tıbaķât-ı hicâb ve merâtib-i istitârdur.

Be-mey seccâde rengin kün geret pîr-i muğân güyed.

Geret lafzında tâ hitâb içündür. Muğ ve muğân ateşperest dimekdür. Ma^cnâ-yı mısrâ^c
20 budur ki şarâbla seccâdeyi rengin eyle ya^cnî boya. Eger saña pîr-i muğân dirse şarâbdan murâd ^caşkdur, pîr-i muğandan murâd şeyh ü mürşiddür ki harâret ü şevk şâhibi ya^cnî seccâdede ^cibâdetüñ aşk ile olsun zâhid-i huş olma eger saña mürşid dirse,

Ki sâlik bî- haber nebüved zi-râh u resm-i menzilhâ

Maķül-i ķavl budur. "Yâ maķül-i ķavl be-mey seccâde rengin kon" mazmünıdur, bu añıa
25 ta^clıdır. Ya^cnî sâlik bî-ķaber gerekmez, yâ sâlik bî-ķaber olmaz menzillerüñ

8 hâ olan A: ? N// 11 koħusı N: koħusı A// 12 koħusından N: koħusından A// 15 demekdür A: - N / gelür A: ?N / bunda A: -N// 16 ne A: -N// 18 kün geret pîr-i muğân güyed A: ? N// 19 içündür A: ? N// 20 şarâb ile A: şarâbla N // 21 dur pîr-i muğandan a: ? N// 22 resm-i menzilhâ N: resmü menzilhâ A//

resminden ve rāhından. Ya^cnī vüṣūli³llah menzillerinüñ resm ü ^cādeti // [N2B] ve rāh-ı vüṣlatı ^caşkla olmağdur ki "aḳreb-i ṭuruḳ-ı ilā⁴llah ṭarīḳ-i şuttar"¹ dur.

Merā der menzil-i cānān çe emn ü ^cayş çün her dem.

Bekā menzil-i cānānda ne emn ve ne ^cayş. Çünki her dem,² cānāndan murād Hazret-i
5 Ḥaḳdur³ ve menzilden murād sülük mertebeleridür ki çokluk ^caḳabelerü şeyṭān izlāl
idüp ilhāda düşürmek vardır. Pes ben ki sālīkem merātib-i sülükda ve menāzil-i vüṣulda
çok ḫaṭarlar vardır. Öyleyse vüṣūli¹-llah ḫāsıl olmadan baña ne emn ve ne devām-ı
15 üns-i Ḥaḳ vardır ki dā³im.

Ceres feryād mīdāred ki ber bendīd maḫmilhā.

10 Çañ feryād tutar ki ya^cnī feryād idüp dir ki bağlañ maḫmilleri ki bu menzil ḫaṭurlu
yirdür bunda karār itmeñ. Ceresden murad ṭarīḳ-i Ḥaḳkuñ ḫaṭarın beyān idenlerdür.
Nitekim Hazret-i Mevlānā buyurur:

BEYT

Mey ḫadīş-i rah-ı pür-ḫün mikuned⁴

15 Kışsa-hā-yi ^caşḳ Mecnün mīkuned.

Pes sālīk vüṣūli¹llah ḫāsıl kılmayınca ve temkīn-i tahşīl⁵ itmeyince televvüṣden ḫalāş
olup emīn olmaz ve devām-ı [A3B] üns ḫāsıl kılmaz.

Şeb-i tārik ü bīm-i mevc ü girdābī çünin ḫā³l

Karañgu gice ve mevc ḳorḳısı ve girdāblik buncılayın ḳorḳınç. Şeb-i tārikden murād
20 zulmet-i ḫubb-ı dünyā ve zulmet-i nefis ü hevādur ve bīm-i mevcden murād, murād-ı

1 resm ü A: ?N// 2 aşkla N: ^caşḳ ile A / olmağdur N: olmağ gerek A/ şuttardur h: ^caşḳ A// // 4 menzil-i cānānda N: cānān menziline A// 5 ^caḳabelerü N: ^caḳabelere A // 6 idüp N: İder A/ ki A: -N// 7 çok A: ? N / ḫaṭarlar A: ḫaṭar N// 10 tutar N: dutar A// '11 ḫaṭarın N: ḫaṭarlu yerlerin A// 12 nitekim A: ? N // 17 ve A: -N//

¹ Allah'a en yakın yol ṭarik-i şuttardır.

² "Her dem demekden murād dāim dimekdür. Her dem lafzı ile ta^cbīr ceresün / āvāzını nefse teşbīh ḳaşdı içündür." Derkenar NA

³ "Bu tefsīrde işāret vardır ki ^cayş Hazret-i Ḥaḳ'la devām ola dirler." Derkenar NA

⁴ Mevlānā Celāle'd-dīn-i Rūmī - Mesnevi Tahirü'l - Mevlevī, Şerh-i Mesnevi, Şāmil Yayınavi, 2. Baskı, İst. C.I, s. 66.

⁵ "Temkīn-i ḳalb makamda ḳarār itmek dirler. Telvīn bāṭın ṭarafında olan taḡyire ve inḳılāba dirler." Derkenar NA

°aķabāt-ı bahr-ı sulūk ve temevvüc-i baħr-i °ısyān ve teheyvüc-i ihvān-ı şeytandır ve gird-ābdan murād ilhāda düşmegiñ veyā tarīkatde kemāl buldum, diyü bir yirde kalmaktadır.

Kucā danend ħāl-i mā sebük-bārān-ı sāhilhā.

5 Kanda bilürler bizüm ħälümüzi deñiz kenārınıñ yüki yeynileri. Bunlardan murād vuşülün ilā'llah ħāşıl kılanlar vahdet-i ilāhiyyeye irişüp vāsıl olanlardır. Ba°zılar murād melā°ikedür dimişler.¹

Heme kārem zi-ħōd kāmī be-bednāmī keşid āħir

10 Dükeli işüm kendü murādumca olmağdan bed-nāmığa çekdi aħir. Murād budur ki şeyh ü mürşidsüz sülük itdüğim için bed-nām oldum ki aħbār-ı meşāyiħdendür bu kelām ki "men lā-şeyhu lehu fe'şl-şeytānu şeyh hu."² Lā-cerem bed-nāmığla meşhur oldum.

Nihān key mānedān rāzī kezū sāzend maħfilhā.

15 Kaçan gizlü kalur ol bir rāz ki andan düzerler maħfilleri Ya°nī kaçan meclisler ve mecma°lar olsa ħādişe söyleşür olalar rāz kaçan mestür ve maħfi kılup. Pes tarīkat ehli şeyhi irşād ile sālİK olan bed-nām beyne'l-enām olmaya, ki: "ed-delīl şümme's-sebīl"³ dimişler / ve daħī "er-refīk şümme't-tarīk"⁴ buyurmuşlardır.

"Huzūrī ger hemī ħ'āhī ez ü ġāfil me-şuv Hāfiz

1 °aķaāt-ı bahr-ı sülük A: °aķabāt-ı sulūk / temevvüc-i bahr-ı °ısyān N: temevvüc-i deryā-yı °ısyān A/ ihvān N: igvan A// 5 bilürler A: bilür N // 10 ki aħbār-ı meşāyiħdendür.....bed-nāmığla meşhür oldum N: -A// 13 meclisler A: meclis N // 14 olalar rāz kaçan mestür ve maħfi kılup N: olalar ol rāzı söyleşür olsalar ol rāz kaçan maħfi ve mestür olur A // 17 ġāfil N: ġāib A//

¹ "ki cezbeti min cezebāte'r raħman tevāzī °amele'l – şaķaleyn Ammā melā'ike murād olmak ba°iddür zirā ebyān-ı maķşūd aħvāl-i beşerdür." Derkenar NA

² Şeyhi olmayanın şeyhi, şeytandır.

³ Önce rehber, sonra yol.

⁴ Önce arkadaş, sonra yol.

Ḥuzūrī lafzında ḥarf-i yā vaḥdet içündür ve ḥ'āhī lafzında ḥarf-i yā ḥiṭāb içündür. Ez ü lafzı mışrā^c-ı şānī mazmūnına işāretdür. Ma^cnā-yı mışrā^c budur ki eger ḥuzūr isterseñ ondan ğāfil olma Ḥāfız.

Metā mā talḳa men tehvā da'ī'd-dünyā ü ehmilhā

5 Metā zarf-ı zamāndur ve fi^cl-i muzari^c cezm ider ve mā zā'idedür ve talḳa aşıda talāḳkī idi // [N3A] cezm için āḥirinden elif sāḳıṭ olmışdur ve lafz-ı men ismdür ekseriyā ehl-i^caḳl olanda itlāk olunur. Ve tevhi dördinci bābdan muzari^cdür. Bu bābdan müy-ı muḥabbet ma^cnāsınadır ve da^c emr-i ḥāzırdur ve da^c yedeu^cdan ve ehal emr-i ḥāzırdur ef^cāl babından ve dünyā mü'enneşdür anuñçün aña mü'enneş zamīri ircā^c olundu. Ma^cnā-yı mışrā^c budur ki ol zamanda irişürsin sevdüğün kimse ki dünyâyı terk eyleye sen daḥī ihmāl eylesin ya^cnī anı salıbir, berk tutma ve aña ḳalbūni müte^callıḳ ḳılma ki ta^calluḳ-ı dünyā 'abdi, Mevlā'dan ba'īd ider ki "Dünyā ke be^cuduke 'an mevlāke¹" ve Ḥazret-i Mevlānā buyurur:

BEYT

15 Bendi yeksen bāş āzād ey püser
Çend bāşī bend-i sīm u bend-i zer
ve Şeyḥ Sa^cdī dimiş.

BEYT

20 Ta^calluk hicāb est ve bi-ḥāşılı,
Çü peyvend-ihā beксеled vasılı.

Ve lehu eyzān²

Ey fūruĝ-ı māh-ı ḥüsn ez-rüy-ı raḥşān-ı şumā³

Ey ḥarf-i nidādur münādi-yi maḥzūfdur ve fūruĝ ziyā ma^cnāsınadır ve 2 eger ḥuzūr N: ger bir ḥuzūr A // 5 aşıda N: -A // 6 āḥirinde N: āḥirinden A / sāḳıṭ A: ? N// 9 olundu N: olunur A// 10 dünyâyı terk eyleye sen daḥī ihmāl eylesin N: dünyā terk eyle daḥī ihmāl eyle A // 11 salıbir N: salıvir A / tutma N: dutma A //

¹ Dünyā, seni Rabbinden uzaklaştıran şeydir.

² Gazel. "Bu gazel evvelki gazeliñ kafiyesince vāḳi^c olduĝı aḥvāl-i sulūk beyānuna nazar tamam mutevaḳıfdur. Derkenar NA

³ "Fā^cilātün, Fā^cilātün, Fā^cilātün, Fā^cilātün" Derkenar NA

rağşan yaldırayıcı ma^cnāsınadır. Ma^cnā-yı mışrā^c budur ki ey maḥbūb-ı ḥaḳīḳī ḥüsn ayınuñ nūrı sizüñ yaldırayıcı yüzüñüzdeñdür. Bilgil ki çünki muşannif remz eyledi ki vüşüli'llaha ^caşkla olmak aḳrebdür. Bunda aña tenbihdür ki evvel ^caşq-ı maḥbūb-ı ḥaḳīḳī gerek ki sāir maḥbūblar ḥüsn ü cemāli anuñ āftāb-ı rüyından bir tābdur.

5 *Āb- rüy-ı ḥübī ez-cāh-ı zeneḥdān-ı şumā*

Ḥübī lafzında olan ḥarf-i yā maşdariyyedür ya^cnī ḥübluk yüzünüñ [A4A] şuyı eñegüñüzüñ kıyusındandır¹. Pes ^caşq ki sebep-i vüşuldür, ^caşq-ı Ḥaḳdur ve cemāl-i bī-zevāl-i ḥüsni aftāb-ı ḥaḳīḳīdür

BEYT

10 *Ḥüsn ü mihribān çe mī maned be-rū-yi yār-ı mā*
Pür-nür diğer ve nūr-ı tecelli diğer est.

Key dehed dest in ğaraz yārāb ki hem-destān şevend

Kaçan el vire bu ğaraz yā Rāb ki bir kışşalu ve bir ḥāllü olanlara.

Ḥātır-ı mecmū^c-i mā zülf-i perişān-ı şumā

15 Bizüm cem^c olmuş ḥatırumuz, sizüñ perişān zülfüñüzle. Zülfden murād ğayb-ı hüviyyet ve āsar-ı ulūhiyyetdür ya^cnī kaçan müyesser ola. Bu ğaraz ki bizüm ḥātır-ı mecmū^cumuz ğayb-ı hüviyyet olan yirlerde perişān ola, ğayb-ı hüviyyet bizüm ḥatırumuzda mecmū^c ola.

Āzm-ı dīdār-ı tu dāred cān ber-leb āmede

20 Lafz-ı cān pür-leb amede cümle²-i ḥāliyyedür. Ya^cnī senüñ dīdāruñ ^cazmin tutar cān leb üzerine geldiği ḥalde.

Bāz gerded yā ber-āyet çīst fermān-ı şumā

Bu mışrā^c istifhāmdur. Girü dönsün mi yā çıksun mı? Nedür sizüñ emr-i fermānıñuz? Bundan maḳşūd ḳazā³-ı Ḥazret-i Ḥüdā'ya kemāl-i rızadır.

1 rağşan yaldırayıcı ma^cnāsınadır A: - N// 3 ^caşkla N: ^caşq ile A/ ḥaḳīḳī gerek ki sāir maḥbūblar N: ḥaḳīḳī ^caşkı gerekdür ki sāir maḥbularuñ A// şuyı eñegüñüzüñ N: // 6 şuyı sizüñ eñegüñüz A / pes N: -A// 8 ḥüsni N: -A // 20 tutar N: dutar A // 21 üzerine N: üzre A// 23 emr-i fermānıñuz N: emriñüz A// 24 rızadır A: ? N//

¹ “Maḥbūblaruñ eñegi çukuru şairler kuyuya teşbih iderler. Bunda murād menbā^c-ı āsar-ı ilāhiyyedür.”
Derkenar NA

-ŞİİR-

Vek-keltü ile¹ mahbüb-i emrî küllehu

İn sa²e ahyanî ve in şa²e etlefâ.¹

Dür dâr ez hak u hün dâmen çü ber mâ be-güzeri

5 İrak tut toprakdan ve kândan etegi çün bizüm üzerümüze uğrayasın.

Kânderin reh-geşte bisyârend kurbân-ı şumâ

Ki bu yolda sizün kurbânunuz olmuşlar çokdur. Hâkdan murâd // [N3B] asl-ı bedendür ve kandan murâd televvüş-i işyândur ve güzerden murâd, feyezân-ı ilahîdür ve etegi irak dutmak sıfât-ı kuddüsiyetle tecellî itmekdür ve mısra^c-ı şânî mazmûnından murâd

10 keşret-i işyân senün kuddüsiyyetüne zarar virmez dimekdür.

BEYT

Ger men âlüde dâmenem çi-ziyân,

Heme c³âlem - güvâh-i işmet üst²

Dil harâbî miküned dil-dar râ âgeh kunîd

15 Harâbî lafzında harf-i yâ maşdariyyedür. Ya^cnî gönül harâblık ider, dil - dârı haberdâr idün. Murâd kalb-i münkalib virâne dünyâya meyl-i küllî ider. Hazret-i Haq'dan taleb-i hidâyet idün dimekdür.

Zinhâr ey düstân cân-ı men ü cân-ı şumâ

Gâfil olmañ ey dostlar benim cânım sizün cânınızdur ki cümle-i ervâh ve "nefahtü fihi min rûhî"³ muktezâsınca aşl-ı vâhiddendür. Pes "ve ta^câ venü bi'l-birri ve't-takva"⁴ mücibince mu^câvenet ü şiyânet idün

20

Kes be-devr-i nergiset tarfî ne best ez-c⁵âfiyet⁵

4 toprakdan N: toprakdan A // 8 şifât-ı kuddüsiyyetle N: şifât-ı kuddüsiye ile A // 14 lafzında N: lafzındaki A // 19 bi'l-birri N: c³ale'l-birri A // 20 mücibince N: hasebince A // zamânında N: ? A //

¹ Şi'r: Ben bütün işimi sevgiliye havale ettim. İster beni diriltsin, isterse öldürsün telef etsin.

² Divân-ı Hâfiz, İstanbul 1304, s. 11

³ Kur'an - Hicr Suresi, Sure No: 15, 29 Ayet.

⁴ Kur'an - Mâide Suresi Sure No: 5, 2. Ayet.

⁵ " Taraf feth-i tâ ve sükûn-ı râ ile kinâr ma^cnâsınadır ki cem^ci etraf gelür. Ve da hî göz ma^cnâsınadır. " Derkenar NA

Kimse senüñ gözün zamânında bir guşe ve bir nazar bağlamadı. °Āfiyetden nergisten murād, zühür-ı keyfiyyet-i °aşkıdur. Çün Hazret-i Haķ i°tā°-i keyfiyyet-i muħabbet ide, kimse selāmet-i °aķl ve ma°āş bulmaz.

Bih ki ne-fürüşend mestürî be-mestân-ı şumā

5 Yıgdür ki, mestürlik şatmayalar sizün mestleriñüze. Zîra çün tecelli°-i lâhüt zâhir ola, tecelli°-i nāsüt zühür bulmaz.

Baħt-ı ħ°āb-ālūd-ı mā bîdar ħ°āhed şud meger

Benüm uyķu bulaşmış baħtum uyanmaķ ister meger.

Zân ki zed ber-dide āb-ruy-ı raħşân-ı şumā

10 Zirā urdı göz üzre / sizün raħşân yüzünüz şuyını. Murād bi-hüķm-i "ve'l-müstagfirîne bi'l-eshâr"¹ bî-dār u seher-ħîz olup belki ihyā°-ı leyl itmekdür.

BEYT

Her ki bîdār buved devlet-i bî-dārî bered

Dost der-cilve velî °aşık-ı bî-dār kucāst

15 *Bā-şabā hem-rāh beferest ez ruħet gül-deste°i*

Sabā ile yoldaş ile [A4B] gönder ruħuñdan bir deste güli. Murād nefehāt-ı Rabbāniyyedür.²

Bū ki bŷyî bişnevîm ez ħāk-i bustân-ı şumā

20 Bū ki bŷd ki lâfzından muħaffedür. Ola ki bir ķoķu işidevüz sizün bostānuñuz toprağından.

BEYT

Īz ki der sâħt gülzār-ı rab.

Mîresed el-ħaķ nefehāt ey püser.

2 i°tā° N: ? A // ve ma°āş A: - N // 18 Bih ki N: ne ki A// 5 Çün A: -N / tecelli°-i nasut A: - nāsüt N// 13 - 14 Beyt - Her ki.....bî-dār kucāst N: Der-kenar A// 17 yoldaş ile gönder A: yoldaş gönder N// 20 ķoķu N: ķoķu A //22 Beyt N: Kıt°a A//

¹ Kur'an, Āli İmran Suresi, Sure No: 3, 17. Ayet

² "Resŷlu'llāh, °aleyhi's-selām buyurmuş: "İnne rabbî küm fi eyyami dehr küm nefehātın fete°arrazuvā lehā" Derkenār NA

Mürde-i şad sâle-i püsîde-ra

Mî-dehed ân nefhâ-yı hayât ey püser.

°Ömretân bād u murād ey sākīyân-ı cām-ı cem

°Ömretân lafzında harf-i tâ hitâb içündür ve elif ve nün °alâmet-i cem°dür. °Ömr olsun
5 sizlere daħî murād olsun ey cām-ı cem sākîleri. Sākîden murād gâzel-i evvel evvelinde
beyân olınandır.

Geçe cām-ı mâ ne-şud pür-mey be-devrân-ı şumâ

Egerçi cāmumuz olmadı şarâbla tolu sizüñ devrânunuzda. Cām kalbdür. Tolu olmaduğı
noķşân-ı feyzdür kuşûrumuzdan.

10

BEYT

Nist her giz buħul der - feyyâz mâ.

Hest isti°dād der - mālîk kim

Mî-kuned Hâfız du°ayî bişnev âminî be-gü.

Harf-i yâ iki yerde vahdet içündür.// [N4A] Ya°nî Hâfız bir du°â ider işit bir âmîn di.

15

Rüzî-i mâ bad lâ'l-i şekker-efşân-ı şumâ

Lafz-ı rüzî yâ°-i aşliyye ile rızķ ma°nâsınadır. Bizüm rızķumuz ve naşîbümüz olsun
sizüñ şeker şaçıcı la°lünüz. Murād, taleb-i esrâr-ı aħbâr-ı lezîzedür. Bilgil ki H°âce
Hâfız°uñ °âdeti bu imiş ki bir şehre bir gâzel gönderür olsa, maħlaş olan beytden aşığa
bir kaç beyt diyüp yazar imiş. Bu gazeli Yezd şehrine gönderir olup bu ebyâtı yazmış.

20

Ey şabâ bâ-sâkinân-ı Şehr-i Yezd ez-men be-gü°

°İbaret bâ-sâkinâ gerek idi vezn için bâ-sâkinân dinmiş²

1 râb N: edeb A// Mürde-i şad sâle-i püsîde râ N: Mürde°-i püsîde'-i şad sâle râ A// 5 cām-ı cem N: bezm-
i cem A / gâzel-i evvel evvelinde N: gâzel-evvelde A// 8 cām-ı mâ'dan murād kalbdür A: cām kalbdür N//
8 tolu N: pür - mey A/ isti°dadda A: -N// 18 bir şehre bir gâzel N: bir gâzel bir şehre A // 20 ez-men N: ez-
mâ A / bâ N: -A//

¹ "Be-fülân be-gü: fülâna di, dimekdür. Bâ-fülân be-gü: fülân ile di dimekdür. Bunda murād ma°nâ-yı
evveldür." Derkenar NA

² Sürürî'nin şerhinde birinci mısırâm tercümesi yok.

Key ser-i ḥaḳ nā-şināsān kuy-i çevgān-ı şumā

Lāfz-ı key aşlda ke eydür. Münādā maḥfūzdur. Taḳdīr-i kelām budur ki ey sākinān-ı şehr-i Yezd, ḥaḳ bilmeyenlerün başı sizün çevgānuñuz tūpı olsun.

Gerçe dūrīm ez-bisāt-ı ḳurb himmet dūr nist

5 Ya^cnī egerçi ḳurb-ı zahir bisātdan dūruz. Ammā himmet dūr degüldür.

Bende²-i şāh-ı şumāīm ü senā ḥ'ān-ı şumā¹

Ol zamānda Şīrāz'un başka pādīşāhı ve Yezd'ün başka pādīşāhı var imiş. Ol pādīşāha ḥitāb idüp dir:

Ey şāhenşāh-ı bülend - aḥter ḥüdā rā himmeti

10 Lafz-ı rā bunda ḳasem içündür. Ey yılduzı yüce, ulu pādīşāh Allah için bir himmet.

Tā be-busem hem-çū gerdün hāk-i eyvān-ı şumā

Tā ki öpem felek gibi sizün eyvanuñızı. Eyvān kesr-i hemze ile Arabī ve fetḥi ile Farisīdür. Şol mekān-ı āliye dirler ki anda pādīşāh oturur. Ve lehu eyzān²

Sākī-i be-nūr-ı bāde ber-efrūz cām-ı mā³

15 Ḥitābdur. Ya^cnī ey sākī ^caşḳ-nūrī ile yalıñlandır, bizüm kalbümüzi.

Muṭrib be-gū ki kār-ı cihān şūd bekām-ı mā.

Ey muṭrib ya^cnī haber-dār idici vā^ciz söyle ki cihānuñ işi oldı bizüm murādumuzca. Ya^cnī ḳazāya rızā virüp ve her ne iş olsa aña teslīm-i küllī ve ḳabül ve iḳbāl ḳıldık.

Mā der-piyāle ^caks-i ruḥ-ı yār dīde īm.

20 Biz ḳalbde taşfiye sebebi ile ma^cşūk-ı ḥaḳīḳī yüzünün ^caksin müşāhede itmişüzdür.

Ey bī-ḥaber zi-lezzet-i şürb-i müdām-ı mā.

Ey ḡāfil olan bizüm şarāb-ı şürbümüz lezzetinden yā dāim şürbümüz lezzetinden.

1 ser-i ḥaḳ nā-şināsān N: ser-i nā-hāk A // 2 budur A: -N // 5 bisātdan N: bisātdan A // 6 ḥ'ān-ı şumā N: ḥün-ı şumā A // 12 Tā ki öpem felek gibi sizün eyvanuñızı A: Der-kenar N // 15 yalıñlandır A: -N //

¹ "Sizün şāhuñuz ḳulıyuz daḥi sizün senā-ḥ'ānuñuzuz. Ya^cnī zıkr bi'l-ḥayruñuz iderüz." Derkenar NA

² 3. GAZEL. "Mef^cülü, Fā^cilātü, Mefā^cilü, Fā^cilün" Derkenar NA

³ "Cām ^cArabī, piyāle Fārsīdür, ḳadeḥ ma^cnāsına. Bunda ma^cnā-yı ḥaḳīḳī i^ctibārı ile ḳalb murāddur." Derkenar NA

Çendân büved, kirişme vü nâz-ı sehî-ğaddân.¹

İstifhâm-ı inkârîdür ol deñlü olur mı nâz-ı serv çalderüñ ya^cnî olmaz.

K'âyed be-cilve serv-i şanavber - ħirâm-ı mâ.

Ki cevelâna gele bizüm [A5A] şanavber şalınuşlu sevrümüz. Pes nazâr-ı-^câşık, ma^cşük-ı
5 ħaқиқîye gerek.

BEYT

Ger-pür şevd cihân heme ez mah manzarân,

"Vallahi lâ-yenzur ^caynî ilâ sivâk,"²

Hergiz ne mîred ân ki dileş zinde şud be-^caşğ.

10 Hergiz ölmez ol kimesne ki göñli dirildi ^caşğla.

Şabit est ber cerîd²-i ^calem devâm-ı mâ

Şabıtdür ^calem defterinde bizüm devâmumuz. Şabit şâbit ma^cnâsınâdur, ceride defter
ma^cnâsınâdur.

BEYT

15 Ger be-mired nefsi-i dîl-zinde şevd,

Hem-çü der-pes u nemî mîred diger

Tersem ki şarfe²î nebered rûz-i bâz ħ^vâst

Şarfa meziyyet ma^cnâsınâdur. Rûz-i bâz ħ^vâst kıyâmet günü demekdür. Bunda zarfıyyet
melĥûzdur // [N4B] Ya^cnî korğarın ki bir ziyâdelik iletmeye kıyâmet güninde

20 *Nân-ı ħelâl-ı şeyğ zi âb-ı ħarâm-ı mâ*

Nebered lafzınıñ fâ^cili nândur. Bundan mağşud terhîb-i riyâ ve tergîb-i iĥlâşdur.

Ey bād eger be-gülşen-i aĥbab be güzerî

1 kirişme vü nâz-ı sehî ħaddân N: kirişme²-i nâz sehî ħadaân A// serv-i N: serv ü A// Şâbitdür ^calem
defterinde bizüm devâmumuz A: -N//

¹ "Sehî kesr-i sîn ile toğrı olana dirler, ekser serve şıfat olur." Derkenar NA

² Yemin olsun ki gözüm senden başkasına bakmaz.

Merhūndur¹

Zinhār ʿarza deh ber-cānān peyām-ı mā

Ey yil, eger dostlar gülşenine uğrayasın elbette ʿarz idesin cānān ʿatında bizüm ʿhaberümüz.

5 *Kū nām-ı mā zi yād be-ʿamden ʿe mī-berī*

Di: Bizüm adumuzu añağdan ʿaşd ile ne giderürsin.

Ḥod āyed āñ ki yād neyāyed zi nām-ı mā

Gelse gerekdür ol ḥod añağ gelme gereğ bizüm nāmumuzdan. Bu iki beyden maḳşūd aḥbābdan du^{ʿā}-ı ḥayr talebine irşaddur ki Resūlu^ʿllah ʿaleyhi's-selām Bilāl'a dir
10 idi: "Uzkurni ʿinde şālih-i du^{ʿā}ike yā Bilāl²"...

Mestī be-ʿeşm-i şāhid-i dilbend-i mā ḥoşest.

Mestī lafzında ḥarf-i yā maşdāriyedür. Be-ʿeşm lafzında "ba" sebebiyyedür ve şāhid maḥbūb mā^ʿnāsınadır. Ya^ʿni mestlik bizüm göñül bağlayıcı maḥbūbumuzuñ gözi sebebiyle ḥoşdur. Murād budur ki, "ʿAynu'llahi nāziretü'l-ileynā³" mülāḥazası ile ʿaql-ı
15 ma^ʿaşdan ḡāfil olmağ ḥoşdur.⁴

Zān rū sipurde end be-mestī zimām-ı ma.

Ol yüzden işmarlamışlardur mestler bizüm yularımız, ki "E'l-ʿaql ü ʿıḳālū'l mer^ʿi⁵" Pes aḥsen oldur ki zimām-ı ihtiyār tasarruf-ı, hubb-ı ıztırārīde ola.

Ḥāfiẓ zi dīde dāne-i eşkī hemī feşān

20 Hitābdur. Ey Ḥāfiẓ yaş dānesin saç.

Bāşed ki murğ-i vaşl kuned ʿaşd-ı dām-ı mā.

18 tasarruf-ı hubb-ı ıztırārīde A: - hubb-ı ıztırārīde N // 20 yaş N: göz yaşı A//

¹ "Merhūn ana dirler ki mışra^ʿ-ı evvel ma^ʿnāsı mışra^ʿ-ı evvel ma^ʿnāsı mışra^ʿ-ı şāniye mevkūf ola." A: - N, Derkenar.

² Ey Bilal, hayırlı duanı ederken beni de an!

³ Allah'ın gözü ile bakmakta.

⁴ "Bā-ʿeşmeden murad ʿayn olup ʿaynun bir ma^ʿnāsı zāt-ı şey^ʿ olduğuyçun zātu'l-llah için ʿaşık-ı mest olmağ ḥoşdur." Derkenar AN.

⁵ Akıl kişinin (ayak) bağıdır.

Ola ki, mürğ-i vaşl bizüm ağumuza kaçd ide. Ya'ni bize şikâr ola ki, Resûlu'llah
 °aleyhi's-selam buyurmuşdur: "Mā min °abdin bekā °alā zenbin fi'd-dünyā hatta
 yenhadira°d-dumū° °alā haddeyhi illā-ħarram Allahu vechehu °alāe'n-nāri."¹

Deryā-yı aħzar-ı felek ü keştî-i hilāl

5 Felegün yeşil deñizi ve hilāl gemisi.

Hestend ğark-ı ni°met-i Ĥācī Kıvām-ı mā.

Bizüm Ĥācī Kıvāmumuz ni°metine ğarklardır. Ĥācī Kıvām ol °aşruñ ulularından bir
 seħī kimse imiş. Ĥ'āce Ĥāfız kendü °ādetine bināen ğazeli tamam itdükden soñra anuñ
 kemāl-i midħatin ve şükr-i ni°metin ider Ve lehü eyzān²

10 *Şüfi biyā ki āyīne şāfist cām rā.*

Ĥiṭābdur. Ey şüfi gel ki, āyīnesī şāfidür cāmuñ, ya°nī taşfiyye°-i ħalb muħaşşıldur.

Tā bingerī şafā-yı mey-ī la°l-fām rā.

Tā göresin la°l rengli şarābuñ şafāsını ya°nī °aşq-ı ĥünī lezzetin müşāhede idesin.

°Anķa şikār-ı kes ne-şevved dām-i bāz ħīn

15 °Anķa kimseye şikār olmaz. Ağı degşir.

Ki ĭncā hemīşe bād be-dest est dām rā.

Ki anda dāīm yil elindedür aġuñ. Murād °anķādan dünyādur ki, nīst-i hest-nümādur. Yā
 murād dünyāda rāħatlıkdur ki mevcüdü'l-ism ma°dümü'l-cismdür ki ĥaberde vārid
 olmuşdur ki; "Men ṭalebe mā-lem yuħlāk et°abe nefsehu ve lem yürzaķ."³

20 *Der °ayş naķd kūs ki ħün abħar ne-māned*

[A5B] Ab-ħor bunda vāsf-ı terkībīdür.⁴ Lafz-ı müfred degüldür. [N5A] ya°ni naķd-i
 °ayşā düriş ki su içici kalmadı ve işfā° idici ħalmadı, murād budur ki bi'l-fi°l ṭā°ata düriş:
 dünyāya ve beķāya i°timād eyleme

3 ĥaddeyi N: cezbehi A // 7 bizüm N: -A // 11 ya°ni A: -N // 13 şafāsını A: şafāsın N // 15 °Anķa kimseye
 şikār olmaz N: °Anķa kimsenüñ şikārı olmaz A // 18 ĥaberde vārid A: ĥaber vārid N// ki A: -N // 22 işfā°
 N: intifā° A N: intifā° A //

¹ Kul, dünyada işlediği günahından dolayı ağlayıp gözyaşları yanaklarına dökülürse Allah ateşi onun yüzüne haram kılar.

² 4. Gazel, "Müstef°ilün, Fā°ilün, Müstef°ilün, Fā°ilün." N/-A, Derkenar.

³ Her kim ki yaratılmayan bir şeyi isterse, kendini boş yere yorar ve rızıklandırılmaz.

⁴ "Lafz-ı āb-ħar vāsf-ı terkībī olıcak ĥ'ānde'-i āb dimek olur. Lafz-ı müfred olıcak şuvad dimek olur." N: -A, Derkenar.

Ādem be-hişt ravza²-i dārū's-selām ra

Be-hişt lafzı bunda¹ fi'ıl-i mazīdür, heştan lafzından ya'ni Adem terk eyledi Dārū's-selām bāğçesin ya'ni cenneti.

Der-bezm-i devr yek dü qadeh der-keş ü berev

5 Kendüsi bunuñ mazmünını tefsîr idüp dir:

Ya'ni tama^c medār vişāl-i devām-rā²

Adem - 'aleyhi's-selām – oğullarına vaşiyet idüp dimiş; Oğullar dünyāda fikr-i beķā itmeñ. Ben cennetde beķa fikrin idüp ğafil olup nā-ğāh çıkdum.

Ey dil-i şebāb reft ü ne-çīdī gūlī zi'ömr.

10 Ey dil yigitlik gitdi, bir gül dirmedüñ 'ömrden ve 'ayşdan.

Pirāne-ser be-kun hüneri neng ü nām-rā

Pirāne-ser lafzı pīrlık vaķtı dimekdür. Bunda zarfiyyet melhūzdur ya'ni pīrlık vaķtinde bir hüner eyle ki 'ār ve nām için murād budur ki yigitlik zamānında tāt itmedüñ, bārī pīrlık vaktinde eyle

15

BEYT

Der ğam-ı mā rüz-ha bi-ğāh şud

Rüz-ha bā-süz-hā hem-rāh şud.

Rāz derün-ı perde zi-rindān-ı mest purs

Perde içinüñ rāzını mest rindlerden şor. Mestden murād müstağrak-ı 'aşķ-ı ilāhidür

20 Rindden murād kisvet ve şuret iħtiyār itmeyüp melāmiyyeden³ olandır.

Kīn-ħāl nīst 'ālim-i 'āli-maķām rā

İşāret rāz-ı derün-ı perde²i bilmegekdür. Ba'zı nūsahda ālim yirine şofī vāķi^c olmuş.

4 yek dü qadeh N: du yek – A // 7 'aleyhi's-selām N: -A / dünyāda N: -A // 10 'ömrden N: -A hünerī A: -N // 12 pirāne-ser N: pirāne – A// 13 ki A: -N// 20 rindden N: andan A//

¹ Bunda didi zirā behişt lafzı kāhi ism-i şiir istimāl ve el-nur-ı cennet ma'nāsınadır. N: -A DerKenar

² "Devr bezminde bir iki qadeh çek ve git. Ya'ni tama^c dutma vişāl-i devāma." A: -N DerKenar

³ "Melāmiyye ol tāt'ifeye dirlerki içerüden sālīk-i tārīķat ola amma taşradan 'avāmü'n-nās şeklinde ola. Bilmeyen an 'aşīķ sana. Der-Kenar NA

Mā rā ber āsitān-ı tu bes haqq-ı hıdmetest

Ba^cz-ı nūsaḥda ni^cmetestdür. Ya^cnī ^cālem-i ervāḥda "Elestu bi-rabbikūm"¹ nidāsında "Belī"² diyüp itiraf-ı ^cubūdiyyet idüp ve ni^cmet-i ḳurb-i ma^cneviyye ile mutenim olmuşuzdur.

5 *Ey Ḥ'āce bāz bīn be-terahḥum ḡulām-ra.*

Ey efendi girü nazar ile rahmet eyle ḳūla.

BEYT

Kerīm çün der-iḥsān be-rüy-ı ḥod be-küşāyed.

Ve ger be-vech-i gedāyān der- küşāde nebended.

10 *Ḥāfız mürīd-i cām-ı mey est ey sabā berev*

Merhūndur. Ḥāfız cām-ı meyūn mürīdidür ey şabā yūri.

Ve z bende bendegi beresān şeyḥ-i Cām ra.

Ḳūldan ḳüllük irişdür Şeyḥ-i Cām³a. Şöyle ḥikāyet iderler ki Ḥ'āce Ḥāfız taze civān iken çok nazm-ı ma^cnāya ḳādir degül imiş. Ammā münacat-ı Bārī taleb-i yārī itmekden hāl degül imiş İttifāken bir gün yolda bir pīr şarāb rengine bir ḳadeḥ şerbet nūş itdürüp şimden girü ey oḡul "söyle" diyüp andan şoñra Ḥ'āce Ḥāfız'dan bu deñlü nefāyis kelimāt zāhir olmuş. Bunda Şeyḥ-i Cām didügi ol pīrdür ve ol pīr Ḥazret-i Ḥızr'dur, dīrler. Bundan şoñra olan ḡazele nazar ḳıl ki neng gibi esrārī ṭariḳatden ve fenā-yı baḥr-i ḥaḳīḳatden ḥaber virür – Ve lehū eyzān.³

20 *Sāḳīya ber-ḥīz ü der dih cām rā*

Elif-i sāḳine bunda ism-i evvelūn āḥirinde nidā içündür⁴ ve lafz-ı der zā²iddür te²kīd

3 ḳurb-i ma^cneviyye N: ḳurbet-i ma^cneviyye A// 10 Ḥāfız cām-ı meyūn.... şabā yūri N: Ḥāfız cām-ı meyūn.....şabā yūri A (Der –Kenar) // 13 çok A: -N / nazm-ı N: nazm ü A / ammā münacāt-ı Bārī....degül imiş A: -N// 14 pīr A: -N //

¹ Kur^can, A³rāf Süresi, Sure No: 7, 172. Ayet,

² Kur^can, A³rāf Süresi, Sure No: 7, 172. Ayet,

³ 5. Gazel, "Fā^cilatün, Fā^cilatün, Fā^cilatün, Fā^cilün," Derkenar NA

⁴ "Elif-i sāḳine āḥir-i ismde nidā içündür. Nitekim bunda öyledür. Ve ḡāḥ isti^cānet için olur. Nitekim ridā ve ḥaşretā ḡanānim zerest reft ve ḡāḥ mübālaga-i ittışāf için gelür. Mesel tevānā ve ḡüyā ve ḡāḥ ba^czı mürekkebātıda iki luḡatı birbirinden faşl için gelir. Mesel ser-ā-pā ve gerd-ā-gerd ve ḡāḥ zāid olur Kefā gibi bunuñ mevārid-i isti^cmāli çokdur." Derkenar NA.

içün. Ey sâkı̄ dur, vir kadehi. Ta ki mest-i ihâhi olalum.

Hâk ber-ser kun ğam-ı eyyâm rā

Toprağ başına eyle ya^cni başına // [N5B] Toprak dök eyyam ğaminuñ.

BEYT

5 Ğam-ı dünyâ menî ber-gerden-i can.

Dilâ çendân ki çendânî neyerzed.

Sâğar-ı mey ber kefem ne-tâ zeber.

Şarâbuñ kadehin kefum üzerine ço, ta üzerimden.

Ber keşem ĩn dilğ-i ezrak-fâm rā.

10 Çekem ya^cnî çıkarım bu gök renglü [A6A] hırkayı Mest-i hağ olup terk-i riya itmekdür
yâ Melâmiyye tâ²ifesinden olmağdur.

Gerçe bed-nâmîst nezd-i ʿâkilân

Ya^cnî mest-i ilâhi olmak gerçi bed-nâmlığdur, gerçi ʿuqbâ-yı ma^câş ʿaķilleri katında.

15 Ba^cz-ı nüsağda ʿâkilân yerine zâhidân düşmüş. Ya^cnî egerçi Melâmiyyeden olmak bed-
nâmlığdur zâhidler katında.

Mā ne-mi ħʿâhîm neng ü nām rā.

Biz ʿār u nām istemezüz yār u dil-ārām isterüz.

Bāde der-deh çend ez ĩn bād-ı ğurūr.

Ya^cnî ʿaşğ-ı ilâhî vir. Niçeye dek bu ğurūr-ı nefsi yili.

20 *Hâk ber ser-i nefsi-i nā-fer cām rā.*

Cümle²-i du^caiyyedür. Ya^cnî toprak başına ʿâķıbitsüz ve fâ²idesüz nefsuñ.

Dūd-ı bî-sîne²-i süzân-ı men.

Ba^cz-ı nüsağda nālân yirine süzân vâķi^c olmışdur. Fi²l-vâķi^c mışrâ-ı şânî mazmûnına ol
münâsibdür.

25 *Sūĥt ĩn efsürdegân-ı ħām ra.*

3 toprak A: toprağ N // 5 ber-gerden N: der-gerden A // 7 ~ne-tâ zeber. Şarâbuñ kadehin A: ? N// 1
üzerimden N: üzerinden A // 10 bu gök N: -A// 11 yâ N: -A // gerçi1 A: -N / 13 gerçi2N: -A// 14 çi A: -N
// 17 ʿār u nām N: nām u ʿār A //19 nefsi yili A: ? N// 22 Dūd-ı be-sîne²-i süzân-ı men N: Dūd-ı ah-sîne²-i
nālân-ı men A// 23 Ba^cz-ı nüsağda . münâsibdür A: -N //

Yağdı bu doñmış hâmları. Zîrâ şeyh-i süznaküñ harâketi mü³essiredür.

BEYT

Ateş est in bang-i nây ü nîst bād.

Her ki in âteş nedâred nîst bād.

5 *Maḥrem-i rāz-ı dil-i şeydā-yı ḥod.*

Kendü delü gönülümün rāzınıñ maḥremi,

Kes nemî-bînem zi ḥāş u ʿām rā.

Kimse görmezem ḥāşş u ʿāmdan. Zîrâ, ʿuḳalâ²-ı ʿaḳl-ı mecânîn-i Ḥaḳ sırrın fehm idemezler ve fi³ l-ḥaḳîḳa bunlar ʿuḳalâ-yı ʿaḳl ma³addurlar.

10

BEYT

Maḥremi in hûş cüz bîhûş nîst.

Der-zebân-ra müşterî cüz guş nîst.

Bâ dil-ârāmî merâ ḥâtır ḥoş est

Bir dil-ârâmla ḥâtırım ḥoşdur.

15

Kez dilem yekbâre burd arām rā.

Ki gönülünden bir uğurdan aldı arāmı. Murâd Ḥazret-i Ḥüdâ'dır ki cezbe ve muḥabbet ḳullâbı ile bizi bizden alup kendüye meczûb ḳılmışdur.

BEYT

Be-ḥod reh nîst der kûy-i tû müştâḳân şeydâ-ra.

Ḥam-ı zülfet be-ḳullâb muḥabbet mîḳuşed ma rā.

20

Nengered diger be-serv ender çemen.

Daḫî nazar itmez serve çemende.

Her ki dîd ân serv-i sîm-endām rā.

Lâ-cerem her kim ki gördi ol serv-i sîm endām lâ-cerem her kim ki vüsülü³llah ḥāşıl

1 mü³essirüñ ve A: -N // 8 mecânîn-i Ḥaḳ sırrın fehm idemezler ve fi³ l-ḥaḳîḳa bunlar ʿuḳalâ-yı ʿaḳl N:

Der-Kenar A// 12 Der N: Mer A// 14 dil-ârâmla ḥâtırım N: dil-aram ile benüm // 16 murâd A: -N // 17

ḳullâbı ile N: ḳullâbın taḳup A // 24 Lâ cerem her kim ki gördi ol sevr-i sîm -endam A: -N //

idüp müşâhede -i Hâk hâletine vâsıl ola, daği nesneye nazar itmez.

BEYT

Murâd-ı cânım ez-âlem tu bûdî

Turâ çün yâftem dîger çi cüyem.

5 *Şabr kun Hâfız be-sahtî-yi rüz u şeb*

Sabr kı1 ey Hâfız katılığa gice ve gündüz ki,

°Âkıbet rüz-i beyâbî kâm-râ

°Âkıbet bir gün bulasın murâdı.

BEYT

10 Şabr âred rüz ü ne şitâb.

Şabr kun valahu âlem-i biş-şavâb

- Ve lehu eyzân

Dil mî-reved zi-destem şâhib-dilân hüdâ ra.¹

Şâhib-dilan muhâtabdur ve lafz-ı râ kâsem içündür. Göñül gider elümden ey şâhib

15 diller, Allah için Murâd ehlu¹-llahdan muâvenet taleb itmekdür.

Derdâ ki râz-ı pinhân h'âhed şud âşkârâ

Derdâ kı, gizlü râz aşikare olsa gerekdür.

BEYT

Ba'd-ı ez emrüz aşikare dust midarem turâ

20 Ez tu// [N6A] çün püşim peydâ – dost mîdarem turâ.

Kestî şikeste gânim ey bād-ı şurta ber-ğiz.

Çemisi şınmışlaruz. Ey muvâfık olan yil dur.

Bâşed ki bâz-ı bînem ân yâr-i âşinâ ra.

Ola ki girü görevüz ol âşinâ yârimi. Murâd budur ki keşret-i işyân sebebiyle varta²-i

1 itmez N: kılmaz A// 6 ki A: -N// 11 ve lehu eyzan A: -N// 14 Allah N: -A// 18 ez A: -N// 24 Ola ki girü görevüz ol âşinâ yârimi N: Ola ki girü görem ol âşinâ yârimi (Derkenar) A //

¹ 6. Gazel, " Fâ'ilâtün, Fâ'ilâtün, Fâ'ilâtün, Fâ'ilün", Derkenar A, N:

helâke düşmüşüz. Yâ t̄ul-i °ömr ile mevte qarīb olmışuz. Ey tevfiķ ü t̄â°at bize refiķ ol.
Ola ki evvelâ âşinâ olup nidâsın işitdügümüz yâri müşâhede idevüz.

Deh-rûze' mihr-i gerdün efsâne est ü efsün.

On günlük muhabbet-i felek [A6B] efsane ve efsündür.

5 *Niķi be-cây-ı yârân furşat şumâr yârâ.*

Lâfz-ı cây müfehhamdur. Ya°ni yârâna eylügeni furşat şay, ey yâr ki "el-furşatü temurru merra°s-sahhâbi"² hasebince devlete ve kudrete beķâ olmaz.

Der halka-i gül ü mül hoş h°ând dūş bülbül.

10 Gül ü mül halkasında hoş okudu dün gece bülbül. Murâd halka°-i gül ve mül den Cenâb-ı Haķdan olan inbisât ve inkişâfdur ve bülbülden murâd ol câniden olan tenbîhdür.

Hâte°ş-şabūh heyyū yâ eyyuhâ°s-sükārâ.

15 Hât ismdür. Esmâ-i ef°alden â°tinî ma°nâsına ve şabūh şabâh vaktinde içilen şarâba dirler. Hayvâ şığa-ı cem°dür, emr-i hâzırdur. Virūñ şabūhı, dirilūñ ey ser-hoşlar dimekdür. Ba°z-ı nüsâhda fâtü°ş-şabūh vâķi° olmuş bu taķdimce eş-şabūh merfū° fâ°ili olur. Fât°nuñ şabâh şarâbı fevt oldu dimekdür. Bu beytde ol hadîş-i şerîfūñ mazmūnına işâret vardur ki Resūlu°llah °aleyhiş-selâm buyurmuşdur: "İnnâ°l-llahe te°âlâ yenzilü ilâ semâ°i°dünyâ fî külli leyleti Cum°a"³Ba°zi rivâyetde, "Ne°z-i sülüse külle leyletin feyēķül hel min tâ°îbin feâtūbe °aleyhi ve hel min müstağfirin feāğfirile hu"⁴

Âyîne -i Sikender cām-ı cemest bingēr

9 okudu N: okudu A // 10 olan A: -N // 13 şığa°cemdür N: şığa°-ı emrdür A// 14 merfū° fâ°ili olur N: merfū°dur fâ°il olur A // 16 °aleyhi°s-selâm A: -N //

¹ "Harf-i hâ kelime-yi lâhik olur beyân miķdârı için Yek-sâle, deh-rûze gibi ve gâh nisbet için olur merd-âne ve şâh-ane gibi ol hâ-yı kân-ı Fârisiye tebdil iderler yâ-yı nisbetle divâne ki gibi ve ferzâneki gibi" Derkenar NA

² Ey yar ki fırsat bulut gibi geçer.

³ Allah, her Cuma gecesi (bir rivayete göre de) Her gecenin üçte birinden sonra gökyüzüne iner ve der ki, tövbe eden var mı? Tövbesini kabul edeyim, bağışlanma dileyen varsa bağışlayayım..

⁴ Allah, her Cuma gecesi (bir rivayete göre de) Her gecenin üçte birinden sonra gökyüzüne iner ve der ki, tövbe eden var mı? Tövbesini kabul edeyim, bağışlanma dileyen varsa bağışlayayım..

İskender āyīnesi¹ şarāb kadehidür nazar eyle-İskender bir āyīne idüp anı bir mīl üzere berkitdürüp aña nazar idüp her memleketi anda görür imiş. Ol āyīneñün haşşiyyeti her memleketi göstermek imiş H^vāce Hāfız²uñ muradı budur ki āyīne³-i İskender şol kalbdür ki ^caşk-ı ilāhī zarfı ola aña nazar kııl ki memālik-i dünyānuñ āhiri harāb idügin saña gösterir Nitekim dir:

Tā ber tū ^carza dāred aḥvāl-i mülk-i Dārā.

Dārā bunda² bir pādīşahuñ adıdur ki İskender elinde helāk olmışdur.

BEYT

Şenīdem mülk-i Dārā kest darü'l-mülk-i İskender.

Ne İskender nemāned eknün ne dārü'l-mülk ve ne Dārā.

Ey şāhib-i kerāmet şükrāne-i selāmet

Ya^cni ey şāhib-i memleket-i dünyā yā şāhib-i velāyet-i ^cUqbā selāmet şükri için.

Rūzī tefekḳudī kun dervīş-i bī-nevā rā

Tefekḳud hazır olmayan kimesneyi istemege ve aınmağa dirler. Ve nevā bir nice ma^cnāya gelür. Bunda rızık ve ḥüsn-i hāl ma^cnāsı münāsıbdür. Ya^cni bir gün yoḳla dervīş-i bī-rızkı yā ḥüsn-i ḥālī olmayan sālīk-i bī-behre³i.

BEYT

Pürsīden şikeste dilān ehl-i fazl-ra.

Noḳşān-ı fazl // [N6B] nīst mezīd-i siyāded est

BEYT

Nazar kerden be-dervīşān-i münāfi-i büzürkī nīst.

Süleymān bā çünñ çeşmet nazar-hā būd bā-müreş

Āsāyiş-i dū gītī mefhūm u ĩn dū- ḥarfest.

Āsāyiş ism-i maşdardur, āsūden ma^cnāsına. Gītī kesr-i gāf-ı ^cAcemi ile cihān

¹ İskender āyīnesi şarāb kadehidür nazar eyle N: Der-Kenar A / idüp N: itdürüp A // 5 dir A: -N // 7 Dārā A: -N // 12 yā A: -N // selāmet N – A// 14 Ve nevā bir nice ma^cnāya gelür. Bunda rızık ve ḥüsn-i ḥāl ma^cnāsı münāsıbdür A: -N // mefhūm N: tefsīr A //

¹ Cahid Baltacı: Tasavvuf Lugatı, Elif Neşriyat 1, İstanbul, 1981. İskender ayinesini, İnsan-ı kāmilin kalbi.

² "Bunda didi zirā bir ma^cnāsı dāşten lafzından sıḡa²-ı mübālaḡa-ı ism-i fā^cildür." Derkenar NA

ma^cnāsınadır. Āsāyış-i dū- gītī mübtedādur. Ya^cni iki cihān diñlenmesi, tefsīr ĩn dū ħarfest, ħaberdür ve bunun tefsiri iki ħarfdür. Ya^cni iki şey²-i ħalīldür. Anları beyān vechi ile zikr ider.

Bā düstān talatṭuf bā-düşmanān müdārā

- 5 Dostlar ile talatṭuf düşmānlar ile müdārā. Talatṭuf luṭf göstermek dimekdür. Lafz-ı müdārā Fārsīdür. ^cArabīsī müdāret gelür. Nitekim Resūlu'l-İlah ^cAleyhi's-selam buyurmuşdur: "Emr-i tu bi – müdārātī³n-nās"¹ Pes müdārā yumşaklık idüp ^cadāvetī örtmege dirler.

Der kūy-ı nīk-nāmī mārā gūzar nedādend.

- 10 Eyü adluluk maħallesinde bize geçit virmediler. Murād bize intizām-ı aħvāl ve manşib ve māl virmediler dimekdür.

Ger tū nemī pesend-i tağyīr kun ħazā-rā

Eger sen begenmedüñ ise tağyīr it ħazā(y)ı. İmām-ı Şāfi^ci dimiş

-Şİ^cR

- 15 "Razaynā kismete'l cebbār-i fnā.
Lenā^cilmün ve li'l-āğyar-ı māl.
Feinne'l-māle yefnā^can ħarīb.
Ve ^cilmu²l-lahu bā-ħin lem-yezel"².

Ān telḥ-veş ki şūfi ümme'l-ħabā²işeş ḥ^vānd

- 20 Ol acı gibiye ki şūfi ħabīşler anası oħıdı. Ya^cnī ümmü'l- ħabāyışdür didi. Murād bundan riyāzetdür ki, nefse ħabīş ve mekrūh gelenlerüñ aşlıdur. Pes her kim ki, şūfi-şüret olup ^cāşıħ-siret olmaya "ħuffetü'l- cennetü bi'l-mekārih"³ ħasebince ol, buña mekrūh gelür ammā,

Eş-hā lenā ve eḥlā min ħubleti'l- ^cazārā

2 ħaberdür N: ħaberīdür A// 5 Talatṭuf luṭf N: -A//6 müdāret gelür N: müdāretdür A// 10 bize geçit N: bir geçüp gitmek A// 10 – 11 manşib ve māl N: manşib-ı māl A// 13 it N: kıl A / dimiş N: buyurmuşlar A// 20 gibiye N: gibi A// 23 ammā N: -A//

¹ Bana emir oldu: "İnsanları idare et!"

² Biz cebbārın olan Tanrı'nın bize olan kısmetine razıyız.

O bize ilim vermiştir, başkalarına mal vermiş.

Mal kısa zamanda yok olur.

Allahın ilmi bākidir, yok olmaz.

³ Concordance, C.I, s. 376 "Cennete girebilmek için aşmak gerek, sıkıntılarla çevrelenmiştir"

Lafz-ı eşhâ ve ehlâ ism-i tafzîldür, şehvetden ve halvetden ve ʿazārâ¹ ʿaynuñ kesri ve fetḥi ile cem^c-i ʿazârdur ki bikr maʿnâsınâdur. Yaʿnî müştēhâ-rekdür, bize lezîz-rekdür bikrler öpmekden. Zîrâ riyâzet² ve ʿibâdet ki sebeb-i vüſül-i Ḥâzret ola her ne deñlü zahmet olursa niʿmet ve rahmetdür.

5

BEYT

Ger mürg resid çerâ ber-aseḡ

Kân-râh bist mi-senâsem

Hengâm-ı tengdestî der ʿayſküş u mesti

Hengâm³ muṭlaḡâ vaḡt maʿnâsınâdur ſâyî^cdür. Gâh olur, vaḡt-i muʿayyen ve maḡdûd murâd olunur. Nitekim hengâm gül dirler ve bu beytde vâkı^c olan yâ ḡarfleri maſdariyyedür. Maʿnâ-yı mıſrâ^c budur ki faḡr u kıllet müstevli olıcaḡ. Ḥâzret-i Ḥaḡḡ ile ünse ve ʿibâdete müstaḡraḡ ve bî-ḡod ol ki Resûlu'l-İlah ʿAleyhi's-selâm Ḥâzretine ḡaçan ḡam ʿarız olsa, "veste^cîñü bî'ſ-ſabrı ve'ſ-ſalavat"⁴ ḡasebince namâza meſḡül olur idi.

15

Kîm yâ-yı hestî Ḳârûn kuned gedâ-râ.

Kîm yâ bunda ʿamelî altın itmege dirler ve Ḳârûn meſḡûr maldârdur. Maʿnâ-yı mıſrâ^c budur ki, bu varlıḡ kîm yâsı Ḳârûn ider gedâyı. Yaʿnî ol ki müstaḡraḡ-ı ḡubb-ı ilâḡî ola añâ ḡınâ-yı ḡalb dirler, ḡâſıl olur. Belki ṡahâret üzre olanlara ḡınâ-yı ſuverî daḡı ḡâſıl olur ki // [N7A] Resûlu'llâḡ – ʿAleyhi's-selâm buyurmuſdur; "Düm ʿale't -ṡahâreti yuvesse^c ʿaleyke er-rızḡa"⁵

20

5 Beyt-Ger mürg resid çerâ ber-aseḡ Kân-râh bist mi-senâsem A: -N // 9 ſâyî^cdür N: -A // 11 El ṡarḡı vaḡtinde ʿayſa ve mestlıge düriſ A: -N // 12 Ḥâzretine N: Ḥâzretleri A// 13 ʿarız N: ṡarı A // 17 ol A: -N // 18 dirler N: -A//

¹ "ʿazārâ elifle yazıldıḡı ḡalaṡ fi'l-kitâbetdür." Der-Kenar NA

² "Bu beytde riyâzete terḡib vardır." Der-Kenar NA

³ "Ve bir vakt-i muʿayyen ve maḡdudda olan cemʿiyete hengâm dirler. Hengâm lafzıñuñ âhirine hâ-i tevkiyyet idhâl itmege." Der-Kenar NA

⁴ Kurʿân- Bakara Suresi, 45. Ayet (Sure No: 12) "Sabır ve namazla Allah'tan yardım dileyin"

⁵ Concordance, C. IV., s. 34 "Namaza devam et, senin rızḡını genişletir".

BEYT

"Rızık ma'ลूमı olan erzāka iyeler i'itimād.

Faqr u şabr ehli olan Rezzāk'a iyeler i'itimād¹"

Serkeş me-şev ki çün şem^c ez ğayretet be-süzed

5 Ba'z-ı nüsaḥda ser-ber me-keş vāki^c 'olmuş ve tā³-i ḥitāb be-süzed lafzına dāḥil olmak gerek idi ğayret lafzına dāḥil oldu vezn için. Ma'na-yı mışrā^c budur ki baş çekici olma, yā baş yukarı çekme şem^c gibi ğayretten yaķar seni.

Dilber ki der kefi u mumest seng-i ḥārā

10 Süzed lafzınıñ fā'ili dilberdür. Ḥārā bunda berk ma'nāsınadır. Murād budur ki, ta'azzüm ve kibriyā gösterme ki, "el-azametü izārī ve'l-kibriyā²ü ridāi³ femen nāzā'nī fih-i mā feķād edḥaltühü'n-nāra²" ḥasebince Ḥaķķ te'ālā seni mum gibi yaķmaya.

Şİ'R

Tevāza^c yā fetā fi külli ḥīnin.

Ve lā faḥr-ı 'ālet-ḥīnin liḥnin.

15 Terā mā ḥalle min faḥrin ve kibrin

Mine'l-mevlā be-iblis-i la'īn.³

Ḥübān-ı pārsī-güy baḥşendegān-ı 'ömrend

20 Pārsī Fārsidür. Fārsī mu'arrebdür ve Fārsī-güyī vasf-ı terkībdür. Ve lafz-ı ḥübān Pars-güyü mübtedādur. Baḥşendegān-ı 'ömrend ḥaberdür. Ma'na-yı mışrā^c budur ki Pārsī söyleyici maḥbūblar 'ömr bağışlayıcılarıdır. Murād budur ki Fārsī ādeme 'aşķ ve şevķ virüp pīri güyiyā civān idüp 'ömr bağışlar. Hāzreti Mevlānā dimiş

– MESNEVİ

Fārsī-gü gerçi nāz-ı ḥoşterest.

'Aşķ-rā ḥod sad-zebān-ı digerest

25 *Sāķī bedih beşāretī pīrān-ı pārsā rā.*

Sāķī bişāret vir ya'nī muştūla zāhid pīrlere ki, şevķ virür. Fārsī, kelām istimā^c idüp zevķ-ı simā^c ḥāşil iyleyüp [A7B] 'aşķ ve şevķ ile dirler.

5 Süzed lafzınıñ fā'ili dilberdür N: -A// 17 Murād budur ki, ey ḥ'anende ve güyende müjde vir A: -N//

¹ Bu beytde faqr u tevekküle rağbet vardur.

² İmam-ı Gazālī, İhyā-i Ulumu'd-din Mütercim I-X cilt, Arslan Yayınları, İstanbul 1981 (İhya) c.I., s. 199 – 200 "Kudsi Hadis: Azamet benim izarım, kibriya ise ridāmdım. "Bunlar mana mahsustur". Kim bu konuda benilme yarışırsa onu ateşe atarım."

³ "Ey kişi her zaman alçak gönüllü ol, Toprağa öğünmek gerekmez. Kibir ve gururdan lanetli şeytanın başına ne geldiğini gördün, de."

BEYT

Münkir ender sefidî rüyem.

Ki civānest cān-ı men ez ʿaşk.

Hāfiz be-ḥūd ne pūşid İn ırķā-i mey ālūd.

5 Harf-i bā be-ḥūd lafzında muşāḥabet yā sebebiyyet içündür ve mey-ālūd vaşf-ı terkībīdür ve şıfat-ı ırķadur, maʿnā-yı mısrāʿ budur ki Hāfiz kendü ile giymedi bu şarāba bulaşmış ırķaʿı. Murād budur ki Hāfiz kendüligi ile giymedi, Melāmiyye libāsını. Belki "evliyāʿi taḥte-ḳabbāyī lā-yaʿrifihum ğayri¹" ḥasebince Ḥaḳ teʿālā setr u pūşide için bu libāsı giydürdi.

10 *Ey şeyḫ-i pāk-dāmen maʿzūr-dār mā rā*

Ey etegi pāk şeyḫ maʿzūr tut bizi. –Ve lehu eyzān²

Revnāḳ-ı ʿahd-ı şebābest diġer bustān rā.

Revnāḳ yüz güzelliġi ve yüz şuyı maʿnāsınadır. Diġer diġerden muḥaffedür. Bunda daḫī maʿnāsınadır. Bustān "vāv"suz ʿArabīdür. Būstān "vav"lu Fārsīdür. Maʿnā-yı mısrāʿ budur ki tazelik zamānınıñ güzelliġi vardur daḫī bustāna. Murād būstāndan ʿālem-i mükāşefedür. Tazeliġi // [N7B] ibtidāʿ-i feyezān-ı ilāhīdür sālīke.

Mī-resed müjde³-i gül bülbül-i ḥoş-elḫān-ra.

Elḫān bunda cemʿ-i laḫndur. Elḫān āvāz maʿnāsınadır. Burada gülden murād maʿşūk-ı ḫaḳīkīdür. Ve bülbülden murād ʿaşıḳdur ve ḥoş-elḫān olduġı lisānında zıkrūʿllah olduġudur.

BEYT

Ger be-pursī kudām zıkr-i evvel ist.

Efḫalü'z-zıkrī lā-ilāhe illā'llah.

Ey şabā ger be-cevānān-ı çemen bāzesī

5 içündür A: için N// 7 ile A: -N //14 Bustan-ı ʿahd bunda zamān maʿnasınadır. Şebāb bunda tazelik maʿnāsınadır. A: -N// 16 feyezān-ı ilāhīdür. A: - N / tazelik zamānınıñ salike N: - A//

¹ Benim kubbelerimin altında benden başka kimsenin bilmediġi velilerim vardır.

² 7. Gazel., "Müstefʿilün, Fāilün, Mefaʿilün, Fāʿlün"? Derkenar A: -N

Bâz bunda girü ma[°]nâsınadır. Ma[°]nâ-yı mısrâ[°] budur ki, ey şabâ eger çemen civânlarına girü irüşirsen, şabâdan murâd seherlerde olan teveccüh-i kalbîdür, civânân-ı çemenden murâd, [°]âlem-i mükâşefedür taze irişen sâliklerdür.

Hıdmet-i mâ be-resân serv ü gül ü reyhân-râ.

5 Bizüm hidmetümüz irışdür serve, daği güle, daği feslegene. Sevrden murâd, [°]ulüvv-i mertebe bulandır. Gülden murâd maḥbûbîyet dâiresine varandır. Reyhândan murâd, revâiyih-i tayyibe ve aḥlâk-ı hasene ile muttasıf olandır. Bunda tenbih vardur ki, erbâb-ı sülûkden istimdâd itmek gerekdür,

BEYT

10 Pâdişâhân-ı cihân çün be-ğamı ḥaste sevend.

İsti[°]ânet zi der-güşe-i neşînân talebend.

Ger çünîn cilve kuned muğbeçe-i bâde- fîrûş.

15 Cilve çalkanı çalkanı yürimege dirler. Muğbeçe Naşrânî oğlancuğına dirler. Bâde fîrûş vaşfi terkîbîdür ve şıfat muğbeçedür. Ma[°]nâ-yı mısrâ[°] budur ki eğer buñcaleyin ḥareket ile yürürse sarâb şaticı Naşrânî beççe. Bundan murâd maḳâm-ı irşâda vâsıl olup tamâm-ı temkîn bulmayan sâlik vâ[°]izdür.

Hâk-rûb-i der-meyhâne kunem müjgân-ra.

20 Hâk-ı rûb bunda vaşf-ı terkîbidür. Ve lafz-ı der bunda ḳapu ma[°]nâsınadır. Müjgân cem[°]i müjedür. Ma[°]nâ-yı mısrâ[°] budur ki meyhâne ḳapusınıñ toprağın süpürici idem kirpükleri. Meyhâneden murâd, [°]âlem-i hüviyyetdür ki, maḥall-i feyz ve ta[°]zîmdür. Nitekim dirler:

BEYT

Ez âsitân-ı pîr-i muğan ser-çerâ küşem.

Devlet der-in serest ü küşâyiş der-in derest.

25 *Ey ki ber mehkeşî ez [°]anber-i sârâ çevgân.*

Ey ḥarf-i nidâdur, münâdi maḥzûfdur. Sârâ ḥâliş ma[°]nâsınadır. Çevgân fuşâḥâ-ı [°]Acem'den"cim"-i [°]Arabî ve "gâf"ı Fârsî ile mesmû'dur. Türkisi çevgendür. Ma[°]nâ-yı

mısrâ^c budur ki, Ey dil-berki ay üzre, çekersin şâfi ^canberden çevgen murâd, Hazret-i Hakkıñ istitârı ve ketm-i esrârdur.

Muztarib hâl me-gerdân men-i sergerdân-râ.

Hiţâb münâdâ olan dilberedür. Muztarib - hâl eyleme ben başı döniyici. Çün sâlike
5 istitâr-ı cemâl ola muztaribü'l-hâl olur.

BEYT

Didâr-ı mey-nümâyî ü perhiz-i mi-künî.

Bâ zâr-ı hüyş u âteş mâ-tîz mî-künî.¹

Tersem İn kavm ki ber-dürd-i keşân-ı mi handend

10 Dürd zamm-ı dâl ile çirk ma^cnâsınadur, bunda şarâbuñ posası murâddur. Ma^cnâ-yı mşrâ^c budur ki korğarın bu kavm şarabuñ çirkin içenlere gülerler. Murâd budur ki, ol kavm ki, dünyâ telezzüzâtına meşgûldür terk-i shehevât u lezzât idüp ^caşk-ı ilâhî merâret ve küdüretlerin nüş iden sâlik-i hakîkat olan tâlib olanlara gülerler. Korğarın ben ki anlar;

Der ser-kâr-ı harâbât kunend İmân-râ.

15 Harâbât fışk evi dimekdür. Ma^cnâ-yı mısrâ^c budur ki harâbât işi başında ideler imânı ya^cnî aña şarf eyleyeler imânı. Murâd budur ki harâbât-ı dünyâya tevağğul idüp âhîretten gâfil olup kendü hâllerine ağlamayup hüsn-i hâli olan ^câkıbet-i hamîde şadrında olanlara gülenler meslûbü'l-imân olalar. El-^ciyâzu bi'llâh haberde vârid olmışdur ki,"- Cumudü'l-^cayni min kasveti'l-kulüb ve kasveti'l-kulüb min kesretü'z
20 zünüb ve kesretü'z-zünüb min nisyâni'l-mevt ve nisyânül-mevt min tülü'l-emel ve tülü'l-emel min hubbi'd-dünyâ ve hübbü' d-dünyâ re³s ü külli ha³ti³et."²

Yâr-ı merdân-ı hudâ-bâş ki der keştî -i Nüh

"Yar" müşâhib ma^cnâsınadur. Ma^cnâ-yı mısrâ^c budur ki Allah erenlerine yâr ol ki, Nüh gemisinde.

¹ Gülistan, s. 62. (Haz. Dr. Muhammed Cevad-ı Meşkür, Tahran 1344 ş.)

² Gözün donukluğu, kalbin katılığından; kalbin katılığı; günahların çokluğundan; günahların çokluğu, ölümü unutmaktan; ölümü unutmak, fazla arzu ve emelden; fazla arzu ve emel, dünya sevgisindedir. Dünya sevgisi de bütün günahların başıdır.

Hest hâkî ki be-âbî ne-ğored tufân ra

Hâki lâfzında "yâ" vahdet içündür "yâ" nisbet içündür. Âbî lâfzında "yâ" vahdet içündür. Ya^cnî bir toprak vardur yâ bir toprağa mensüb vardur ki şuya almaz tufânı. Andan murâd Hazret-i Nüh ^caleyhi's-selâmdur. Bunda tenbîh vardur ki, erbâb-ı sülûke mürşid ve yâr gerekdür. Nitekim Hazret-i Mevlânâ demiş;

-MESNEVÎ-

Halvet ez-âygâr bâyed ni-ziyâd

Püstîn beher demî âmed bahâr.

Hergerâ ħ'âb ki ĩn menzil muştî ħâkest.

10 Ħ'âb ki ħ'âb-gâhdan maqşûrdur. "Gâh" lafzı gâh zamân için gâh mekân için gelür. Bunda mekân içündür. Muşt yumruq ma^cnâsına ve avuç ma^cnâsına gelür bunda avuç ma^cnâsınadır. Harf-i "yâ" vahdet içündür. Ma^cnâ-yı mışrâ^c budur ki her kimün ki uykusu yiri bir avuç toprak menzildir.

Gü çe ħâcet ki ber eflâk keşed eyvân-râ.

15 Eyvân yukaruda beyân olınmışdır. Bunda Çartaş ma^cnâsına isti'mâl olınmak zâhirdür ki ma^cnâ-yı mışrâ^c budur ki di ne ħâcet eflâk üzre çeke çartaşkı.

BEYT

Ey sarâyını bülend iden kişi mağrürsın.

Gâfil olma kim virür bir gün aña düzd-i ecel.

20 *Be-rev ez-ğâne'-i gerdün be-der u nân me-ğaleb.*

Be der âmeden ve be-der reften taşra çıkmak ma^cnâsınadır. Öyleye ma^cnâ-yı mışrâ^c böyle olur ki felek evinden taşra git, ekmek isteme.

Kĩn siyeh kâse der âğir be-kuşed mihmân râ.

25 Kĩn aşlda "ke ĩn"dür. Siyeh kâse, siyâh kâse'den maqşûrdur. Siyâh kâselik ħissetden ^cibâretdür. Ma^cnâ-yı mışrâ^c budur ki, bu çâra çanaklı âğirde depeler konuğı.

Mâh-i Ken'ânî-men mesned Mışr-ân-ı tu şud.

//[N8B] Māh muhātabdur. Ken'ānī lafzında olan harf-i yā nisbet içündür. Mesned lafzı tayanacak yir ma'nāsınadır. Bunda taht murāddur. "Ān-ı tu "-ez ān-ı tū" ma'nāsınadır. Ma'nā-yı mısrā budur ki; Ey benüm Ken'ān'a mensüb ayum, Mısr tahtı senüñ oldu.

Gāh ānest ki pedrūd kuni zindān rā.

5 Gāh bunda zamān ma'nāsınadır. Pedrūd kerden esenlenmek ya'ni vedā' idesin zindāna. Murād, māh-ı Ken'ānī'den rūh-ı insānidür. Zindāndan murād, "ed-dünyā sicnü'l mü'min ve cennetü'l-kāfir"¹ hasebince dünyādur. Mısr'dan murād, 'ālem-i ilāhīdür. Çün ruḥ tekmīl-i fezā'īl ve fevāzil idüp 'izz-i ḥazrete istiḥkākı ola; āna mevt zindāndan ḥalās olup Mısr-ı āhiretde mesned-niṣn olmaḥdur.

10 BEYT

Hoş ān vaḫti ki men mīrim selāmet mīrem īmān.

Resānem cān-ı müstākım be-sü-yī Ḥāzret-i Cānān.

Der-ser-i zülf ne-dānem ki çe sevdā dārī.²

Zülfüñ başında bilmezem ne sevdāñ vardur.

15 *Bāz ber hem – zede gīysü-yi müşg-efşān-ra.*

Girü qarış mürüş itmişün gīsü-yi müşg-efşānı. Murād zülfdn ḡayb-ı hüvviyet bir sır-ı ḫafi vardur ki "Et-ṭurūḫ-ı ila'illah te'āli bi'adedi enfāsı'l-ḫalāyīḫ"³ mucibince kendüñe ṭurūḫ-ı muḫtelife kılduñ ki her birinden bü-y-ı müşg gelüp ol bü-y ile saña vuşul bulunur.

20 BEYT

Her ne deñlü istese ṭālib irür dergāhıña.

'Āşıḫa vaşluñ yolın luṭf idüp āsān eyledüñ.

Ḥāfızā mey-ḫūr u rindī kun u hoş-bāş veli

Merhūndur

Dām-ı tezvīr me-kun çün diğērān Ḳur'ān rā.

¹ Concordance, C.II., s. 431.

² "Ba'zı nüshada bu beyt bulunup lafzen ve ma'nāen münāsib olduğı için şerḫ olındı. Lafzen münāsib olduğı budur ki, ebyāt-ı gazel bunuñ ile on bir olur. Ma'nāen münāsib olduğı budur ki ṭarīk-i ihlas, ṭarīk-i Ḥaḫdur, hīlāf-ı ṭarīk, riyānuñ ki, āna maḫlas zikr olinan beyt daldur." Derkenar A: -N

³ Allah'a uzanan yolların sayısı varlıkların nefeslerinin sayısı kadardır.

Tevzîr ağı eyleme gayriler gibi Qur'ân'ı. Bunda tenbîh vardır ki, mürâyî bed-terdür fâşıktan.

BEYT

Merâyî her kesî ma'cûd sâzed.

5 Merâyî-râ ez-ân guftend müşrik.

-Ve lehu eyzân¹-

Eger ân Türk-i Şîrâzî be-dest âred dilî mâ râ.

10 Türk zamm-ı "tä" ile ve sükün-ı "râ" ile Hıtâ ve Hoten ve Deşt-i Kıpçak memleketinün ehline dirlir. Anların kamüsü aq yüzlü olur, qara gözlü ve qara qaşlu olur ve cefâ-kâr olduklarından ötürî 'Acem sâ'irleri maḥbûblarına ber-sebîl-i teşbîh ıtlâk iderler. Şîrâzî lâfzında olan ḥarf-i yâ nisbet içündür ve Şîrâz H'âce Hâfız'un şehrinün maḥbûbı ıslâḥ olduğın ister. Pes ol Şîrâzî maḥbûb ele alursa bizüm gönlümüzü didüğinden murâd budur ki ıslâḥ üzre olursa ki bizüm gönlümüz hoş olmak anuñ iledür.

Be-hâl-i Hindü-veş baḥşem Semerkand u Buḥârâ-râ.

15 Anuñ Hindü beñine bağışlayım Semerkand ve Buḥârâ'yı murâd budur ki anuñ ḥasenâtınun bir ḥaḳîrine 'ıvâz dünyâ ve âḫiret olur ve illâ kendüsi mertebe²-i melekîyyet bulur. Zirâ Ḥadîş-i Kudsidür ki; "Eyyühe's- şabb ü et-târik ü şehvetehu li-eclî ente 'indi bi-menzileti melâ'îketi²". Bilgil Hind ism-i memleketdür. Hindî ol memlekete nisbeti olandır. Âḫirinde olan "yâ" nisbet içündür. Ammâ ol diyârdan olmak lâzım degüldür. // 20 [N9A] Ḥilâfî Hindünüñ. Pes Hindî ile Hindünüñ iki cihetten farkı vardır. Biri bu ki gayri iklîmden gelüp Hind'de tavaḫḫun idene Hindî dirlir. Hindü dimezler. İmdi bu mısrâ'da mecâz vardır ya bu kâ'idede külliyyet yoḳdur. Ve Hindü aşılta Hindî'dür. Zamîr-i muttaşıl olıcaḳ yâ muzâf olıcaḳ yâ zâhir olur.

Be-dih sâḳî mey-i bâḳî ki der cennet ne-ḥâhî yaft.

25 Vîr sâḳî şarâb-ı bâḳî. Ki cennet de bulmasañ gerekdür.

Kenâr-ı âb Rûkn-âbâd ü Gül-geşt-i Muşallâ râ.

¹ 8. Gazel

² Ḥadîş-i Kudsi: "Ey benden korktuḡu için şehvetini terk eden genç, sen benim yanımda meleklerin mevkiindesin."

Rükn-âbâd ırmağ adıdır. Şirâz'da ve anda bayrâm namâzın kıllarlar. Namâz kıldukları yirde bir temâşâ-gâh vardır aña Gülgeşt-i Muşallî dirler. Ma^cnâ-yı mışrâ^c budur ki, cennetde bulmazsın Rükn- âbâd şuyı kinarını ve Muşalla temâşâ-gâhını. Murâd ey vâ^ciz-ı güyende ve ey hikmet-guy ve h^c'ânende şarâb-ı bâkî ki, ^caşk-ı ilâhî ve ragbet-i ta^catdür vir anı ol şuyun kinarında ve Muşalla şöhet-gâhında ki, ^cibâdet idelüm. Zirâ cennetde ^cibâdet yiri olmaz anda tâ^cat bulunmaz.

BEYT

Behr-i tu çün mi-revem men süy-i tü, niyyet ân bâşed ki be-güzârem namaz
Merd-i mescid reftenî bâşed merâ, lâ-cerem yâ bem-şevâb ez-bî niyâz.

10 *Figân-gîn lülivân-ı şüh-ı şîrîn-kâr-ı şeh-âşüb*

Lülü "vâv-ı aşliyye"aşliyle ile qaracı güzeli, cem²i lülüyândur ve şüh maḥbû^c-ı kalb olana dirler ve şîrîn-kâr oldur ki ^camel ve harekâtı lezîz olur ve şeh-âşüb şol maḥbûba dirler ki şehre fitne birağa ya^cnî figân ki bu cins maḥbûblar.

Çunân burdend şabr ez-dil ki Türkân-ı H^c'ân-ı yağmâ ra.

15 Türkân cem²i Türk. H^c'ân aşda şofraya dirler. Bunda ni^cmet murâddur. Ya^cnî ancılayın iletdiler şabrı gönülden. Türkler yağma-yı ni^cmetün iletdükleri gibi. Murâd budur maḥbûb-ı mecâzî hüsnü bizüm maḥbûb-ı haḳîkiye maḥabbetümüz kâmil olmağa mâni^c oldı. Anuñ içün dir;

Zi ^caşk-ı nâ-temâm-ı mâ cemâl-i yâr müstâğnist.

20 Bizüm nâkış maḥabbetümüzden yaruñ cemâli müstâğnîdür.

Be-renk u büy u hâl ü haḳḳ çe hâcet rüy-ı zîbâ râ.

Nitekim dimişlerdür;

- ŞİR-

Ve mâe'l-halliyu illâ hillehu li-naḳışan.

25 Teyemmüm min hüsnin ezâkâne ḳaşirrân.

Ve mâe'l-cemâli ezâkâne muvaffâran.

Ke-hüsni ke lem be-caḥ âlî ân-nerevverân.

Hadîş ez-muḫṫîb ü mey-gü vü râz-ı dehr-i kemter-cü

Sözi muṭribden ve meyden di ve dehr rāzını eksükrek iste. Murād budur ki sözi vā'iz ü mürşidden ve ʿaşk-ı ilāhīden söyle. Esrār-ı eflākī azacuk iste.

Ki kes nekeşüd ü ne-küşāyed be-hikmet īn muʿammā rā.

Ki, kimse açmadı ve açmaz hikmet ile bu muʿammāyı. Murād budur ki ʿilm-i ğayr-ı nāfiʿden bahş tazıyīʿ-i ʿömrdür. Anun için Resūlu'llah ʿaleyhi's-selam buyurmuşdur ki, "Allahümme innī ʿeüzübike min ʿilmin lā-yenfağ.¹"

Men ez ān hüsn-i rüz-efzün ki Yūsuf dāşt dānistem.

Rüz-ı efzün vaşf-ı terkībīdür. Yaʿnī ben ol gün artıcı hüsn-den bildüm ki, Yūsuf'üñ var idi// [N9B]

Ki ʿaşk ez perde -i ʿişmet birün āred Zelīhā rā.

Ki ʿaşk hıfz perdesinden taşra getirür Zelīhā'yı. Murād budur ki hāşşiyet-i ʿaşk zühür ve ızhārdur. Her kimün ki ʿaşkı kāmildür hicāb idüp kendüyi hıfz eylemez.

BEYT

Eger peydā şevd hālem ʿaceb nist.

Be-dāned her-kesi ki ʿaşk muşkest.

Be-dem guftī vü hursendem ʿifāku'llah niķū guftī.

Yaramaz didün bana ķāni ʿim Allah ʿafv eylesün saña eyü didün.

Cevāb-ı telh mi-zebed leb-i laʿl-i şeker-ķārā.

Şeker-ķār vaşf-ı terkībīdür. Mazmün-ı mışraʿ istifham-ı inkārīdür. Acı cevāb yaraşur mı şeker çeyneyici laʿl lebe. Murād bundan naşihatdür ki, sālİK yaramaz söze şabr itmek gerekdür ve naşihatdur ki eyüden yaramaz söz şadır olmamak gerek. Anuñ için dir;

Naşihat gūş kun cānā ki ez cān düster dārend.

Naşihat eşit ey cān ki cāndan sevgülü tutarlar.

Cevānān-ı saʿādet-mend pend-i pīr-i dānā rā.

Saʿādetlü yigitler ʿālim pīrlerün naşihatın. Bunda tenbīh vardur ki, pīr olan hayr-güy gerek tā ki ikisi bir şahsda cemʿ olıcak hayr-guyī muķarrir ola ve tenbīh vardur ki, pīr

¹ Concordance, C. IV, s. 334. Allahım fayda vermeyen ilmden sana sığınırım.

°ālimūn naṣīḥatın işitmek bed-bahtlık nişanıdır ve pend bābında bundan büleñd beyt olmaz. Anuñ için dir;

Ġazel gofti ü der-sufti beyā ü hoş be-ḥ'ān Ḥāfız

Gazel didüñ incü deldün, gel hoş okı Ḥāfız.

5 *Ki ber nazm-ı tū efşāned felek °aḡd-ı süreyyā-rā.*

Ki senüñ nazmuñ üzerine şaça felek ülker düğümünü- Ve lehū eyzān¹-

Şabā be-lütf be gū ān ġazāl-ı ra°nā rā

Ey şabā, lütf ile di ol āhū-beçe°i rā°nāya murād budur ki, ey teveccüh-i seherī yani ey şehirlerde olan teveccüh-i ḡalbī münacātında di, °Azze Ḥazret-i Ḥüdā'ya, ki,

10 *Ki ser be-kuh u beyābān tū dāde°-ī mā rā.*

Ki, başumuzu taġa ve şāhraya sen virüp turursun bizüm. Murād budur ki senüñ için kār u bārı terk itmişemdür. Bunda tenbīh vardır ki, ibtidā°-i sülükda "ve tevette'l-ileyhi tebtīlān"² mücibince her nesneden inḡitā°c gerekdür. Nitekim Resūlu°llah °aleyhi's-selām ibtidā°i ḡalde Mekke'den çıkup Cebel-i Ḥirā°da olur idi.

15 **BEYT**

Ber °aşḡ-ı tu ber-ḡāsteem ber hemekār,

Kīnkār-ı kesī nist ki kārı dāred.

Şeker fūrūş ki °ömreş dirāz bād cerā

20 Ömreş dirāz bād cümle°-i mu°teriza°-i du°ā°iyyedür. Şeker şatıcı ki °ömri uzun olsun, niçün.

Tefeḡḡudī ne-kuned tūḡi-i şeker-hā rā.

Bu aḡvāli şormaq istemez, şeker çeyneyici tūḡi için. Şeker fūrūşdan murād, kelām-ı lezize fehmine ve lezzāt-ı Ḥüdāyī zevḡine ḡābil olandır. Bunda tenbīh vardır ki, vā°iz ü mürşid müsta°idd ü ḡābil istemek gerekdür.

¹ 9. Gazel

² Kur°an. Müzemmil Suresi, 8. Ayet Sure No: 73.

BEYT

Gerçi vâcibdür mürīde mürşīde ʔalib ola.

Mürşīde lâyıkdur ammâ ʔalibe râgib ola.

Çū bā ḥabīb nişini vü bāde peymāyi.

5 Çün ḥabīb ile oturasın daḥī şarāb ölçesin. Yaʕnī peymāneye koyup içesin.

Be-yād dār muḥibbān-ı bād peymā rā.

Ḥātırda ʔut yıl ölçici muḥibleri. Murād budur ki çün sālīk, ʔurbiyyet-i Ḥazret// [N10A] bula yār olanları yād itmek gerekdür. Nitekim Resulu'llah ʕAleyhi's-selām leyle⁹-i Miʕrāc'da "Es-selāmu ʕaleynā¹" didüġinde(n) soñra "ve ʕalā ʕibādilʕllahi²-ş-sālīḥin"² didi.

10 *Ġurūr-ı ḥüsnet icāzet meger ne-dād ey gül.*

Ġurūr-ı ḥüsñüñ icāzet virmed-i meger ey gül,

Ki pürsiş nekunī ʕandelīb-i şeydā rā.

Pürsiş, ism-i maşdardur, der-pürsiden maʕnāsınadur, şeydā delülenmiş divāne gibi olmuşa dirler. Maʕnā-yı mışrā³ budur ki, şormak istemezsin bülbül-i aşüfteye. Murād budur ki, ʕizzet-i Kibriyā³-ı zāti bunı iktizā ider ki, ʕāşık-ı ʔalib, nālān ve giryān gerek. Anuñ için "üdüñi estecib leküm³" buyurmuş.

BEYT

Be-guş tā be-kef āri kilīd-i kenc-i vücūd

Ki bī-ʔaleb-i natuvān yāft gevher-i maḥşūd.

20 *Be-ḥulḥ u lüḥf tavān kerd şayd-ı ehl-i nazār*

Ḥulḥ u luḥf ile şayd eyledi ehl-i nazārı

Be-bend ü dām ne-girend mürġ-ı dānā rā.

Bend ile daḥī āġ ile ʔutmazlar mürġ-ı ʕālimi. Murād, ehl-i nazār ve mürġ-ı dānādan vāʕiz ü mürşiddür ki bunlar semā^c-ı ʔabül ve ḥüsñ irādetle şayd olunurlar.

¹ Concordance c. IV, s. 115.

² Concordance c. IV, s. 115.

³ Kurʕān Mü'min Sūresi, 60. Ayet, "Bana dua edin, size cevap vereyim."

BEYT

Şeyh ez t̄alib-i haq̄ h̄usn-i ir̄adet h̄'ahed.

Çün f̄ürüşende ki o kıyamet-i k̄alā talebed.

Ne-dānem ez çe sebeb b̄üy-i āşināyı nist.

5 Bilmezem ne sebebeden āşnālık k̄oqusu yoq̄tur.

Seh̄ī k̄addān siyeh – çeşm ü m̄āh-sīmā rā.

Serv k̄adlere, k̄ara gözlülere, ay simālulara. Murād budur ki, h̄üb-şüret civānlaruñ
H̄azret-i Haq̄k ile āşnālıkları yoq̄dur.

– Şİ'R-

10 Ruy-ı der-ān kun ki turā r̄üy dād.

Şad der-āmid birüyed k̄üşād.

Cüz ĩn k̄adr nat̄üvān guft der-cemāl-i t̄ü 'ayb.

Bundan ğayrı demek olmaz senüñ cemālīñde 'ayb.

Ki reng-i mihr-i vefā nist r̄üy-ı zībā rā.

15 Ki muh̄abbet ve vefā rengi yoq̄dur yaraşuq̄ yüz içün. Murād budur ki, h̄üb-r̄üylarda
muh̄abbet-i Haq̄ ve va'd-i 'ubüdiyyete, vefāyā 'ahd-i tevb̄ih, va'd-i şeyhe vefā yoq̄dur.

Be-şükr-i şoḥbet-i aşh̄āb ü āşnā-yı baḥt.

Şah̄āb şoḥbet-i ve baḥs āşnālıĝı şükr̄i eyle.

Be-yād dār ğarībān-ı deşt ü şahrā rā

20 H̄atırda tut beyābān ve şahrā ğariblerini. Murād budur ki, aşh̄āb-ı tarīkat şoḥbetine
irenler ve k̄urbet-i haq̄ baḥt̄i olanlar bu şoḥbetden maĝrur k̄urb-ı H̄azretiden mechür
olanları yād idüp du'ā'-i ḥayr ile şād itmek gerek.

Der-āsumān ne 'aceb ger zi-gufte-i H̄āfiz

Āsumānda 'aceb deĝildür, eger H̄āfızuñ dinmişinden ya'ni söyledügi sözden,

25 *Sema'ı Zühre be-raq̄ş āverd Mesīḥārā.*

Zühre'nüñ semā'ı raksa getüre Mesīḥayı. Zühre ki, s̄azende-i felekdür, çün H̄āfiz'uñ
'aşq-ı İlāhī ve şevk-i Haq̄ haq̄kında olan kelāmından semā'a gele. 'Aceb deĝildür ki,
Rūhu'llāh, bu zevkden bu h̄aletden rak̄şa ve çerḥe gele.

BEYT

Şevk-i Hâk'dan gel bu kavli gûş eyle bî-nîzâ°.

Mevlevî - veş çerçe girüp Zühre etdigü semâ°.

//[N10B] Ve lehu eyzân.¹

5 *Düş ez-mescid süy-i meyhâne âmed pîr-i mâ.*

Dün gîce mescidden meyhâne cânibine geldi bizüm pîrümüz. Murâd budur ki mescidden °ibâdetde terakki idüp °âlem-i hüviyyet tarafına geldi.

Cist yârân-ı tarîkat ba°d ez in tedbir-i mâ

Nedir tarîk yârânı bundan sonra bizüm tedbirimiz? Murâd budur ki bize de sa°y idüp ol
10 °âleme varmak gerek.

Der-ğarâbât-ı muğân manîz hem menzil şevîm

Ğarâbât-ı muğanda biz dağî konâk-dâş olduk.

Kîn çünîn refest der °ahd-i ezel taqdîr-i mâ.

Buncılayın gitmişdür °ahd-i ezelde bizüm taqdîrümüz. Murâd budur ki, çün pîrümüz ile
15 müşâreketümüz vardır. °Amel ü terakki de dağî muvâfaqatumuz olmak gerek.

Mâ mürîdân rüy-ı süy-ı Ka°be çün ârîm çün

Çün imâle ile keyfiyyet ma°nâsına bi-mürîdân Ka°be cânibine yüzi nice getürelüm.
Çünkü murâd budur ki biz, zahirde niçe kalalum.

Rüy süy-ı hâne-i hammâr dâred pîr-i mâ

20 Yüzi hamr şatıcı hânesi cânibine tutar bizüm pîrimüz. Murâd keyfiyyet-i °aşk viren tarafı dimekdür. Ol °âlem-i ilâhîdür. Şeyh Kemâl-i Hocendî dimiş.

-Şİ°R-

°Arafât-ı °aşk bâzân ser-küy-i yâr bâşed.

Be-tavâf-ı Ka°be zîn der nerevem ki °âr bâşed.

25 Çü serî ber-âstâneş zühre şafâ nihâdî.

Be-şafâ vü merve ey dil zikret çe kâr bâşed.

°Akl eğer dâned ki dil der-bend-i zülfet çün hoşest.

¹ 10. Gazel

°Aql eger bileydi ki gönül zülfün bendinde nice hoşdur.

°Ākilān dīvāne kerdend ez-pey-i zencīr-i mā.

°Ākillər dīvāne olurlar idi, bizüm zencirümüz için. Murād, zülfdən ve zencirdən esrār-ı İlāhiyye ve taqayyüdāt-ı Haqdur ve anlar ile muqayyed olmaq ellezz-i eşyādur.

5

BEYT

Zülfi zenciri olaldan boynumuzda kaydumuz.

°Ālem-i itlāka düştük kılca yoqdur kaydumuz.

Murg-ı dil rā şayd-ı cem'iyyet be-dām üftāde būd.

Gönül kuşu için cem'iyyet şaydı ağa düşmiş idi.

10

Zülf-i be-küşadi zī dest-i mā be-şūd nahcīr- mā.

Zülfi açduñ bizüm elümüzden gitdi bizüm şikārimuz. Murād budur ki, taqayyüdāt-ı ilāhiyye ile muqayyed iken cem'iyyet-i qalb, bizüm şaydumuz olmuş. Ol kayddan °ālem-i itlāk olunup cem'iyyet-i qalbümüz elden gidüp hātırumuz meşālih ü meşā'il-i dünyāya iştiğāl ile perişān oldu.

15

Rüy-ı hūbet āyet-i ez-luṭf ber-ma keşf kerd.

Senün hūb yüzün lūtfından bir āyeti bizüm üzerimize keşf eyledi.

Zān sebeb cüz lūtf u hūbī nist der – tefsīr-i mā.

Ol sebebdən lūtf u hūbluqdan ğayri degül bizüm tefsīrümüzde. Ya'ni bizüm beyān [N11A] itdügümüz lūtfdur ve hūbluqdur. Murād budur ki, şol kimse ki şıfat-ı cemāle ve zü'l-luṭf-ı vaşfa mazhar ola, andān zühür iden lūtf u cemāl olur. Hilāf ānuñ ki, şıfat-ı celāle ve kaḫra mazhar ola.

20

Bā dil-i sengīnet āyā hīç der-gīred şebi

Senün t̄āşa mensüb olan gönülüne °acabā hīç te'sīr ider mi bir gice,

Āh-ı āteşnak u sūz-i sīne-i şeb-gīr-imā

25

Bizüm odlu āhumuz ve gīce uyumayan sīnemüzün ḫarāreti ? Murād dil-i sengīnden şıfat-ı kaḫr u celāldür ve terk-i °ināyet ve setr-i cemāldür.

BEYT

Eger ez cānib-i ma^cşük ne-bāşed meylī.

Güşiş-i ^cāşık-ı bîçāre be-cā-yı neresed.

Bād ber zūlf-i tu-āmed şud cihān ber-men siyāh.

- 5 Yıl senüñ zūlfün üzerine geldü. Cihān baña siyāh oldı. Ya^cnī bād ki bāddur aña irişdi benüm ^cayineme siyah ve ^cayinem tebāh oldı. Murād bādden hevā-yı nefsdür. Çün ol ğayb-ı hüviyyet ve istitārü¹-veliyet geldi benüm rüşināmı mukedder idüp ^cālem-i İlahi bāke siyāh eyledi.

Nist ez sevdā-yı zūlfet bîş ez in tevfir-i mā.

- 10 Yokdur senüñ zūlfün sevdāsından bundan ziyāde bizüm vāfirligimiz. Murād budur ki hevā-yı ihtilātından ^cālem-i ğayb cānibinde terakķimiz olmayup, belki ziyade kedüret olup.

Tir-i mā āh zī-gerdün be güzered Hāfiz hamuş.

- 15 Bizüm āhumuz oķı felekden geçer, Hāfiz sākıt ol beni incitme. Tā ki āh etmeyem. Kendüyi ğāib menzilesine tenzīl idüp böyle dir. Ammā murād budur ki rūhuñ nefse hitābdur ki; Ey nefis epsem ol senüñ efgānuñun zararı ğayre degüldür. Kendi cānuñadur ve illā Hāzret-i Hāķķ'a senden şikāyet iderin. Benüm āhum oķı felekden geçer maķbül-ı Hāzret olur.

Raħm kun ber-cān-ı ğūd perhiz kun ez tir-i mā.

- 20 Raħm kıl kendü cānuña, perhiz kıl bizüm okumuzdan. Bilgil ki rūhuñ muradı vuşülin ilā²llahdur. Ammā nefsün ef^cāli sebep-i tefriķdür. Lā-cerem ķahra istihķāķı vardur.

BEYT

Ayirmāga benden ānı sa'y itme rakībā.

Gāfil yürime o bunda şaķın āh-ı seher var.

- 25 *Be mülāzımān-ı sulţan ki resāned in du^cā rā¹.*

[A10b] Sulţānuñ mülāzımlarına kim irişdürür bu du^c-ayı-mülāzımlar kendüye muhtesş olan ğıdmetkārlardur. – Sulţāna ğaber göndermek edeb degüldür diyü ğıdmetkārlarına

¹ 4 Be mülāzımān-ı sulţan..... du^cā rā A/-N (Bu mısra ile başlayan gazel Nuruosmaniye nüshasına alınmamıştır)

gönderür ve gönderdüğü haber naşihat olup hayra delalet olduğuyçün du^cā diyü ta^cbir ider-

Ki be şükr-i pâdişâhî zi nazâr merân gedâ ra.

Ki pâdişâhlık şükri ile nazardan sürme gedâyı. Dîvân-ı eş^câr bî-²hasebi^z-zâhir
5 hüsniyyâtdan olduğı i^ctibar ile pâdişâh murâd, ma^hbûbdur mecâzen ve naşihat aⁿadur zâhiren.

NAZM

Zekât-ı hüsni virüp güzeller

Bu ni^cmet şükri nice kılalar

10 Ki halk içinde eşref iken insân

Bular eşrâfdan eşraf olalar.

ammâ murâd pâdişâhdur aⁿa penddür ha^kîkâten // [A11a]

KI^cTA

Kimse dâd almaz cihânda gerçi zâlim şâhdan

15 Pâdişâhuñ kor^qusı olmak gerek Allah'dan

Sal^{tanat} şük^rânesi olsun tekebbür eyleme

Sâ²ili ma^hrûm idüp sürme şa^kın dergâhdan

Zi ra^kîb-i dîv-sîret be ^hüdâ-yi ^höd penâhem

Şeytân sîretlü ra^kîbden kendü ^hüdâma in^{il}erem, murâd ra^kîbden pâdişâha ta^karrûbi olan
20 ^cadüvvdür,

Meger ân şihâb-ı şâkıb mededî küned ^hüdâ râ

Meger ol şeytâna atılan nûrlu şihâb meded ide Allah için

Çe kıyâmetest cânâ ki be ^câşıkân nümüdî.

Ne kıyâmetdür ey cân ki ^câşıklaruna gösterdüñ ki,

25 *Ru^h-ı hemçu mâh-ı tâbân ^kadd-i serv-i dil- rübâ râ.*

Yaldurayıcı ay gibi yaⁿğı gönül ^kapıcı sevr ^kaddi. Murâd budur ki, ru^h u ^kadd eşer-i cemâl iken bu deñlü iz^tirâb ve infⁱâl virür ^hâzret-i ^hâ^kkun celâli âşarı zühür idicek iz^tirâb nice olsa gerek.

BEYT

Lerzidem ez kıyam kıdd çün kıyāmeteş

Rüz-ı kıyāmet in dil tersinde çün büd.

Dil-i ʿaşıķān be-sūzi çü ʿizār ber fūrūzī

5 ʿAşıķlaruñ göñlin yaķarsın çün ʿizāri yalınlandurasın.

Dil ü cān fedāī revit nūmā ʿizār mā rā

Dil ve cān yüzüne fedā olsun, göster ʿizāri bize. Murād oldur ki, egerçi ʿaşıķ tecellīye müteħammil olmaz, ammā bize vuşlatda helāk olmaķ yigdür, firķatde saĝ olmaķdan

BEYT

10 Vaşluña iren ölür dirler beni irgür aña

Teşne ğarķ-āb olsa yigdür huşķ-leb saĝ olmadan

Heme şeb der in ümīdem ki nesīm-i şubh-ġāhī

Dükeli gice bu ümiddeyem ki, şabāh vaķtı yili

Be-peyām-ı āşināyān be-nüvāzed āşinā rā

15 Āşnālar ħaberi ile oħşaya āşināy. Murād nesīm-i şubhġāhīden feyezān-ı ilāhīdür ve āşnāyan melāʾike-i raħmet ve ervāh-ı mücerrede ve şifāt u efʿāldür ki, mükevvenāta müteʿallık olurlar, mişl-i ħulķ u irādet.

Müjeʿ-i siyāhet er kerd be-ħün-ı mā işāret

20 Senüñ ħara kirpüġüñ eger itdi ise bizüm ħanumuza işāret murād müjeden şifāt-ı ħahr u feyz ü istiʿlādur.

Nazarī kūn ey ʿazīzem ki çe ġünā keşť mā rā

Bir nazar ħıl ey ʿazīzüm ki, nice ħatlı eyledi bizi. Murād şüret-i şikātyetde istiʿtādur.

Be-ħüdā ki cürʿai deh tu be-ʿaşıķ-ı seħer-ħiz

Allāh ħaķķiyçün bir cürʿa vir sen seħer ħalkııcı ʿaşıķa.

25 *Ki duʿā-i şubh-ġāhi eseri kuned şumā rā*

Ki, seħer vaķtinde olan duʿānuñ bir eseri ola size. Murād Ĥazret-i Ĥaķķ'a ġirü kendü ile and virüp, feyz-i seħerī ħaleb idüp mısrāʿ-ı şānī mazmünü ile taʿlildür ki vaķt-i seħer, maħall-i icābet-i daʿavātdur.

Dil-i derd-mend-i Hâfiz ki zi hicrettest pür hün,

Hâfiz'ün derdmend gönlü ki, senün hecründen pür-hundur.

Çe şeved eger zamânî be-resed be-vaşl-i yâ rā.

N'ola eger bir zamân irişe vaşla ey yâr. Murād, maḥbûb-ı ḥaḳîkî Hazretine ḥitâbdur. Ve

5 lehû eyzân¹

Şalâh-kâr kucâ vü men ḥarâb kucâ.

Ya'nî salâh-kâr ile ben ḥarâb ortasında bu^cd-ı mesâfe vardır. Anuñ için dir:

Be-bîn tefâvüt-i reh kez kuca ta be kuca

Kitâbetde böyle yazılır ammâ telaffuzda "tâb kucâ" okınur, kâfiye şahîḥ olsun diyu. Bu

10 kelâmdan murād nefsinden gurûrı def^cdür. // [N11B] Nitekim şuleḥâdan biri demiş; .

KİT^cA

Uhibbu^c-ş-şâlihîne velestü minhüm.

Le^calle Allahu yer zıḳunî'ş şalâḥâ²

Çe nisbetest be-rindi şalâḥ u taḳvâ rā

15 Ne nisbeti vardır rindligün şalâḥ u taḳvâya

Semâ -ı va^czz kucâ nağme-i rübâb kucâ

"Nağme" ^cArabîdür, Fârsî "sürüd"dur, Türkîsi "ır" dur. İklık, dört kıllu ṭanbüreye daḥî dirler.

Dilem zi şavma^ca be-girift u ḥırka-ı sâlûs.

20 Gönlüm şavma^cadan dutıldı, ya'nî uşandı daḥî riyâ ḥırkasından. Murād mecma^c-ı zühd-i ḥuşḳ ve kisvet-i riyâdan uşandım dimekdür. Ḥusrev-i Dihlevî Hälet-i Nez^cde demiş.

BEYT

Zi dünyâ mî-revedḤusrev be-yârâneş hemî güyed.

Dilem be-girift ez gurbet-temennâ-yı vaṭan dârem.

25 *Kucâ est deyr-i muğan ü şarâb-ı nâb kûca.³*

Murād, ḳandadur mest-i ^caşḳ ve maḥalli şıdḳ-ı ^caşḳ-ı İlähî ve iḥlâş dimekdür.

¹ 11. Gazel

² Onlardan olmadığım halde ben salih kişileri severim. Umarım ki Allah bana iyilik versin.

³ "Şâfi-i şarâb ḳande ve deyr-i muğan ḳandedir dimekdür." Derkenar NA

Be-şūd ki yād-ı hoşş bad rüzgār-ı vişāl.

Be-şūd bereft ma^cnāsınadır. Fā^cili rüzgār-ı visāldür ki "yād-ı hoşş bād" cümle²-i du^cāiyyedür. Ya^cnī gitdi zamān-ı vişāl añılması hoş olsun.

Ĥod-ān kirişme kūca ref̄t ü ān ĩtāb kucā.

5 Ol zamān kanda ve ol ĩtāb kanda. Murād budur ki evvel vuşulün ilā²llah ĥāşıl kılmaş idüm, ol Ĥazretten celāl ve cemāl müşāhede iderdüm. Ol rüzgār-ı vişālī yitürdüm.

BEYT

Hoşā vaĥti ki men büdem be-zāt-ı pāk-ı o hem dem.

Refiĥam şādī vü ġam büd u hem luĥ ü cefā bā-hem.

10 *Zi rüy-i düst dil-i düşmenān ħe der-yābed*

Dostuñ yüzinden düşmanlar göñli ne döñe.

Ĥerāġ-ı mürde kucā şem^c-i āfitāb kucā

Söyünmiş ħerāġ kanda güneş şem^ci kanda? Murād budur ki bir ħalb ki, ġafil, ħābil-i işlāĥ u şalāĥdur. Bir ħalb ki, meyyit ola ħābil-i işlāĥ ve şalāĥ degildür.

15 *Ĥü kuĥl bīneş-i mā ĥāk-i āsitān şumā est*

Ĥün bizüm gözümüñ sürmesi sizün işigünüz topraġıdır.

Kucā revīm be-fermā ez ĩn cenāb kucā.

Cenāb evün eĥrafına dirler. Ĥiĥāb Ĥazret-i Ĥüdā'ya yā pīr-i Pişvā'yadır.

Me-bīn be-sīb-i zenaĥdān ki ħāh der rāh est.

20 Görme eñek elmasın – ya^cnī ānı görüp aldanma ki ħuyu bu yoldadır.

Kucā hemī revī ey dil bedīn şitāb kucā.

Ĥanda gidersin ey dil bu ivmek ile kanda? Murād ĥüsn-i dünyā mā^cil olup zarardan ġafil olmaĥ ĥaĥādur dimekdür.

Ĥarār u şabr zi Ĥāfiz ħama^c-i-me-dār ey düst.

25 Ba^cz-ı nüsaĥda ħama^c yerine ĥ^vāb vāġi^c olmuş.

Ĥarār ħişt şabürī kudām ü ĥ^vāb kucā

Ĥarār nedür şābirlik ħanġıdır, uyġu kanda? Murād ħāşıĥda şabr u ħarār ve uyku olmaz dimekdür.

BEYT

Karâr ber-kef âzâdegân ne gired mâl.

Ne şabr der dil-i °aşık ne âb der- ğurbâl¹

-Şi°R-

5 °Acaba li'l-muhibb-i keyfe be-nâm//

[N12A] Külli nevmin °alīe°l-muhibb-i ħarâm.

Ve lehū eyzân² Elif kâfiyesinde Hıdmet-i H°ace Hâfiz°uñ hikayetine mebnî ħasb-ı ħâl vâkı°c olmuş ba°z-ı ğazelleri olup aĥvâl-i tarîkate çendân ta°alluķı olmayup ekşer-i nûsaĥda bulunmayup ammâ ba°z-ı nûsaĥta bulunıp ta°mîm-i fâ°ide için şerĥ olındı. Biri bu ğazeldür ki, sefere gitmek lâzım gelüp ma°şûķî ile kendünüñ ortasında olan aĥvâli nazm itmiş.

Mâ be-reftim u tû dâni vû dil-i ğam-ĥür-ı mâ.

Biz gitdük sen bilürsin daĥî bizüm ğam yiyici gönlümüz bilür.

Baĥt-ı bed tâ be-kucâ mî-bered âbiş-hor-ı mâ.

15 Yaramaz baĥt daĥi kanda iletür bizüm şuvadumuz. Ya°ni bu seferümüz yaramaz baĥtdan vâkı°c oldı, daĥi ne rızķ ne naşib maĥalline ilette bizi.

BEYT

Taşra çıkan kişinüñ işini Hüdâ bilür.

Gâhî düşer seferde yine bir yaña sefer.

20 *Zi-nişâr-ı müje çün züfl-i tu der zer ğıram.*

Kirpük saçusından senüñ zülfün gibi altunda dutam.

Ķademi kez tû selâmî beresaned ber mâ.

Bir kadem ki senden selâm irişdüre bizüm yanumuza.Ya°nî seferde iken bir kimse senden baña selâm irişdürse, ben anuñ ayaĥını gözüm yaşı cevâhiri içinde dutam ki, eşküm gevherlerin ol kadar dökem ki, anuñ ayaĥı anlaruñ içinde ola. Nitekim zülfüñ zer
25 ü zîver içinde olup anuñ ile müzeyyen ü ârestedür.

¹ Gülistan, s. 29

² 12. GAZEL "Fâ°ilatün, Fâ°ilatün, Fâ°ilatün, Fâ°ilün" Derkenar NA

Be-du^cā āmede em hem-be-du^cā dest ber-ār.

Du^cāya gelmişemdür hem du^cāya el aldur-bu kelām vedā^c zamānında olan hāli beyāndur..

Ki vefā bā tū-arīn bād u ūdā yāver-i mā.

5 Ki, vefa saña ariñ ola Allāh bizüm yardımcımız ola.

Be-seret ger heme ^cālem be-serem tīg zenend

Senüñ başuñ aıyüçün eger cümle ^cālem başuma ılıç uralar.

Ne-tevān burd hevā-yı tū birün ez-ser-i mā.

Senüñ hevāñı bizüm başumuzdan ıarma olmaz.

10

BEYT

Eger her dem zenī ad-tīg ber mā.

Burīden ez tu natūvānīm at^cā.

Felek āvāre be her sū kunedem mī dānī.

Felek beni her cānibe āvare ider bilür misin?

15

Re mī āyede ez-obet-i cān-perver-i mā.

Güni gelür, aña bizüm cān besleyici obetümüz den. Ya^cñi hem kim ki bizümle musāabetl eylese bizüm obetümüz ana idā-yı cān olur. Felek ased idüp, bizi andan dūr idüp idā-yı rühdan anı mechür ider.

BEYT

20

Kāmilī çevgān u nad-i suan gevher u zerest.

Mī-dān ganimet er betü ^caye meberest.

Ger heme alk-ı cihān ber men ü tū afy kunend

Eger dükeli halk-ı cihān baña ve saña zulum ideler.

Be-kued ez heme insāf ü sitem dāver-i ma.

25

Çeke dükeliden ^cad itmeği ve zulmi bizüm ākimümüz.

BEYT

Baňa zulm eyleyen zâlim gerek şâh u gedâ olsun.

Bu gün ben itmezem da^cvî seni Allâh'a şaldum ben.

Rûz bâşed ki be-yâyed be-selâmet-bâzem.

5 Gün ola ki gele selâmet ile gerü baňa//[N12B]

Ey hûş ân rûz ki âyed be-selâmî ber-i mâ.

Ey hûş ol gün ki gele bir selâm ile bizüm yanumuza meger ma^cşûk bu ki gelüp selâm virmek ^câdeti imiş aña taħassür ve taħazzün idüp kervânı temenni ider.

BEYT

10 Der-ħâne²-i ğam budem yârem be-selâm âmede.

În beyt hüzni-fi³l-ħâl çün dâr-ı selâm âmede.

Her ki gûyed sefer-i dūr ne dârî Ĥâfîz

Her kim ki dirse, Irâk seferüñ yok mıdur Ĥâfîz.

Gu dırâz-ı sefer ser-nebered ez-ser-i mâ

15 Di: Sefer uzunluğı baş iletmez ya^cnî baş kaldurmaz bizüm başumuzdan ¹-Ve lehü eyzân²

Luţf bâşed ger ne-pûşî ez-gedâhâ rût râ

20 Gedâhâ lafzını cem³-i gedâ i^ctibâr idüp rût lafzı rüyet lafzından muħaffef olup ma^cnâ-yı mısrâ^c luţf olur eger örtmezseñ gedâlardan yüziñi demek olur ve hâ lafzı ile rût lafzı terkîb olunup Hârût olur ki ism-i melekdür.³ Öyleye ma^cnâ-yı luţf olur eger örtmezseñ gedâdan Hârût'ı demek olur.⁴

Tâ be-kâm-ı dil be-bîned dîde -i Mârût râ.

¹ "Ba^cz erbâb-ı lügât ser sevda ma^cnâsına ve heva ma^cnasına isti^cmâl olunur dimiş ol takdîrce ma^cnâ-yı mısrâ^c böyle olur. Di: Seferüñ uzunluğı sevdâyı ve hevâyı iletmez, ya^cnî gidermez bizüm başumuzdan." Derkenar NA

² 13. Gazel, "Fâ^cilâtün, Fâ^cilâtün, Fâ^cilâtün, Fâ^cilün"

³ "Hârutve Mârût iki melekdür. Bâbil diyârında bir kıyuda ayaklarından aşılış dâim mu^cazzeblerdür." Derkenar NA.

⁴ "Belki demek murâddur ki sensin." Derkenar NA

Mārūt lafzı müfred i'cibār olınıcak ism-i mükesserdür ammā bunda mā lafzı ile rūt lafzından mürekkebdür ki rūt lafzı rüyet lafzından muhaffefdür. Öyleye ma'na-yı mışrâc tã gönül muradı ile göre bizüm gözümüz senün yüzün demek olur.

BEYT

5 Mārūt rã be-gülşen kî kerde ĩm nisbet.
Ger kerde ĩm nisbet hã rüy-ı Mã u Hãrüt
Hemçu Harütĩm dãĩm der-belã-yı aşk-zãr.

Hãrüt gibiyüz dãĩm belã-yı aşkda zãr.

Kãşkĩ hergiz ne-dĩdĩ dĩde '-i Mãrüt rã.¹

10 Nolaydı hergiz görmeyeydi bizüm gözümüz senün yüzünü.

Key şũdĩ Hãrüt der çãh-ı zenaħdãnet esĩr.

Kaçan olurdı Hãrüt senün enegün kapusunda esĩr.

Tã ne-goffĩ şemme²yĩ ez ĩusn-i tu Marüt-rã.

Tã dimeye idi bir şemme senün ĩusnũnden Mãrüt'a

15 *Büy-ı gül ber ĩãst güyĩ ey perĩ ender-çemen.²*

Güyĩ bunda diyesin ve şanaşın ma'nãsnadur. Gül koķusı kãlkdı diyesin ey peri çemende.

Bũlbũlãn mestend güyĩ dĩde--i Mãrüt rã³

20 Güyĩ bunda güyende ma'nãsnadur. Bilki ondan terĩĩm olunan güyĩ lafzına yãyĩ hikãyet idħãl olunmuşdur. Mãrüt lafzı ile bunda müfreddür. Ammã zãt-ı melek murãd degil belki şıfatı murãddur ki sãħirdür ve dĩdeye şıfatdur. Ma'na-yı mışrãc budur ki bũlbũller mestdür ve güyende sãħir göz içün.

Mĩ-keşed cevr ü cefã ĩãyet zi hicrãn

Ey şanem, çeker cevr ü cefãlarĩnı ayrılıķdan ey şanem.

25 *Luťf fermã tã be-bined ĩãfız mã rüt rã⁴*

¹ "Ma'la' olan beytden sonra kãfiye tekrãr gelmek cãizdür." Derkenar NA.

² "Perĩ zikri melek ismine münãsibdür". Derkenar NA

³ "Güyĩ ism-i fã'ildür, güyendeden terĩĩm olunmuşdur. Veķãyıkũl-Hakãyık." Derkenar NA

⁴ "Ba'z nũsaħda revĩ-i binã vãki' olmuş. Derkenar NA

Luṭf buyur tā göre bizüm Ḥāfızımız senün yüziñi. Bu ḳāfiyye maṭla°ıñ mışrā°-ı şānīsine nisbet redd-i maṭla° ḳabīlindendür¹ ve mışrā°-ı evveline nisbet-i mā ile rüt terkībi Marūt ile bir melek ismidür. Nitekim anda hā ile //[N13A] rüt terkībi ile bir melek Hārūt ismi idi. _ Ve lehu eyzan²

5 *Tā cemālet °aşıḳān rā zed be-vaşl-ı ḥōd şılā³*

Ya°ni °aşıḳlara ṭama° virüp kendüyi ızhār eyleyüp iḥticāb etmedi.

Cān u dil üftāde end ez zülf u ḥālet der belā⁴

Ya°ni ğayb-ı hüvviyet ve °ālem-i ğaybdan belāya düşmüşlerdür.

Ānçe cān-ı °aşıḳān ez dest-i hicret mī-keşed.⁵

10 Ki firḳatden müte²ellimler ve vaşlıña müte⁶aṭışlerdür.

Kes ne-dide der cihān cüz teşnegān-ı Kerbelā⁶

Ki şūsuzluk ile ölmüşlerdür.

BEYT

Sen māhuñ āb-ı °arızı hīcr ile ḥālımız.

15 Beñzer şu māhiye ki düşse ābdan cüdā.

Terk-i men ger mī-kuned rindī vü mestī cān-ı men.⁷

Hiṭāb kendü cānunadır.

Terk-i mestū-rī vü zühdet kerd bāyed evvelā.

Sana mestūrlığı verindī terk itmek gerek evvelā.

20

BEYT

Şanma yolunda hicāb ola baña mezheb ve kiş.

Görürem her nice mezhebde iseñ mezhebiñ

¹ "Ve maṭla° her ğazel nazmında cā°izdür." Derkenar NA

² 14. Gazel "Baḫr-ı remel müsemmen: Fa°ilātün, Fa°ilātün, Fa°ilātün, Fa°ilün.

³ "Tā senün cemālün urdı °aşıḳlara kendü vaşluna şılā." Derkenar NA

⁴ "Cān u dil düşmüşlerdür zülf u ḥālinden belāya." Derkenar NA

⁵ "Anlar ki °aşıḳların cānı hicrün elinden çeker." Derkenar NA:

⁶ "Kimse görmemişdür cihānda Kerbelā susuzlarından ğayrı" Derkenar NA

⁷ "Terk zamm-ı tā ile maḥbüb ma°nāsına isti°māl olunduğu yukarıda beyān olunmuştur." Derkenar NA

- Hikāyet- Āşhāb-ı tarīkatten birine didiler senin mezhebün nedir? Cevāb viridi ki; mezhebi mezheb'ullah.

Vaqt-i 'ayş ü mevsim-i şādī vü hengām-ı şarāb.

Murād budur ki taqayyüdāt-ı dünyā ve ta'allukāt-ı māsivā ile muqayyed olmadan

5 *Pene-rūz eyyām-ı fırsat rā ganīmet dān helā.¹*

Ya'ni fırsat eyyāmını ganīmet bilüp 'ibāde şarf kııl ki Resūlu'l-İlah 'Aleyhi's-selām buyurmuşdur: "Ni'metānī mağbūnün fihi mā kesīrūn min en-nāsi eş-şihhatü ve'l-ferag"²

BEYT

Nasīhat hemīnest cān-ı peder

10 Ki 'ömret 'azīzest zāyi' ne-gerdān.

Ḥāfiẓa ger pāy-būs-ı şāh destet mī-dehed.

Ey Ḥāfiẓ eger saña şāh ayagin öpmek el virirse

Yāftī der her dū-'ālem rütbet u 'izz u 'alā³

Rütbet zamm-ı rā ile meretebe ma'nāsınadır. 'Alā fetḥu 'ayn ile yücelik ma'nāsınadır.

15 Murād sultān-ı ḥakīkī ḥazretine kurbet-i mihr ne kadar az ise daḥī iki cihān sa'adetidür.

BEYT

Güyīm revzīn der u sultān-ı vaqt-i ḥ'īş-bāş.

Ba'd sultānī gedāyī hoş nemī āyed me rā.

-MAṬLA'

20 Yād ider misin dilā ālemde sultān olduğun.

Kapusunda ol şehūn bīçāre derbān olduğun.

Ve lehu eyzān. Ḥarfū'l-ba

Goftem ey sultān-ı ḥübān raḥm kun ber īn ġarib.

Didim ey ḥūblaruñ sultānı raḥm it bu ġarībe sultān-ı ḥübāndan murād Ḥazret-i Ḥaḳdur.

25 Ve ġaribden murād rūḥ-ı insānīdür ki 'ālem-i ilahīden bunda gelüp Hazreti 'indiyyet-i

¹ "İki ni'met vardır ki ol iki ni'metde aldanmışdur nāsuñ çoğı. Ki ol iki ni'metüñ biri şihhat biri ferāğ-ı ḥātīrdur." Derkenar NA

² İnsanların hakkında aldandığı iki nimet vardır: Sağlık ve boş vakit.

³ "Bulduñ iki cihānda meretebe ve 'izzet ve yücelik." Derkenar NA

ilahîyyeden dūr olup gerū añā vuşul taleb idüp raḥm ve şefkat istersen bunda tenbîh vardur ki zâhir güzellerine ve zâhiri güzellere muḥabbet itmeyüp sultânü'l-meḥâbîb Ḥâzretine rabṭ-ı kalb itmek gerek.

BEYT

5 Ey bî-ḥaber ʿaşk me-bâzîd ki ʿayb est.

İllâ bengârî ki pes perde²-i ʿayb est.¹

//[N13B] Daḥî tenbih vardur ki insân kendüyi dünyâda garîp bilüp vaṭan-ı aşlî ʿazminde olmak gerek nitekim Resûlu'llah ʿaleyhi's-selâm buyurur "Kun fi'd-dünyâ keenneke garîbün ev ʿâbiru sebilin ve ʿudde nefseke min aşḥabi'l-ḳubûr"²

10

BEYT

Çend ez-in dâr ez-gurûrî sâḥten dârü's-sürür.

Çend ez-in dâre'l-ferârî sâḥten dârü'l-ḳarâr

Ve sâlike tenbih budur ki her dem mâhât ve ʿarz-ı ḥacât itmeden taleb-i iʿânetden ḥâli olmaya ki;

15

BEYT

Ḥüdâdan olmaz is ger ʿinâyet.

Olur gümrâh cân bulmaz hidâyet.

Guft der dūnbāl-i dil reh güm-kuned miskīn garīb.

Dūnbāl zamm-ı dāl ile ḳuyruk ve ard maʿnâsınadur güm kuned lâfzı kâf evvelinüñ zammı ile yetürmek maʿnâsınadur. Maʿnâ-yı mışrâ^c budur ki didi gönül ardında yolu yitürür miskīn garīb. Cevâb-ı Ḥâzret-i Ḥaḳdur ki; ʿinâyete kalb mâsivâyâ mâʿil olmamak gerek. Resûlu'llah ʿaleyhi's-selâm buyurur. "İnne fîl-cesedi le-muḳgatun izâ şaluḥat şaluḥa²-i cesedu küllühu ve izâ fesedet fesede'l – cesedü külluhu elâ vehiyye'l-

¹ "Divân-ı Ḥâfız nüshalarında gazeller ve beytler tertibi bir birine muvâfık degildir. Ammâ bu fakîr ihtiyâr etdüğü nüsha ahvâl-i sülûke ve irşâd tertibine münâsib olandır. Her yerde bu mülâhazatdan gâfil olunmaya." Derkenar NA

² "Dünyada bir garib gibi ya da bir yolcu gibi ol ve kendini kabir ashabından(ehlinden) say."

kalb¹" ve aşhâb-ı tarîkat dimişlerdür; "inâyet-i hüdâ nâgâh âyed. Vey berdil âgâh âyed. Pes hülâşa cevâb budur ki; inâyet-i haqqâ şart kalbün cenâb-ı kibriyaya teveccühidür.

BEYT

Eger harîm-i dil ez-gayrı dost sâzî pāk.

Şıfât-ı vaḥdet sırf ender u kunî idrāk.

Goftemeş me-güzer zemânî goft ma'zûrem be-dâr.

Me-güzer nehydür güzeşten lafzından Didim aña geçme bir zamân. Didi ma'zur dut.

Hâne²-perverdi çe tâb âred gam-ı çendîn garîb

Hâne²-pervered oldur ki bir evün cemâ'atini besleye ve ḥarf-i yâ vaḥdet içündür. Tâb
10 bunda tâkat ma'nâsınadur. Çendîn bu kadar dimekdür ki keşretten ibâretdür ya'ni bir ev besleyici ne tâkat getüre bu kadar garîb gamına. Bunda tenbih vardur ki hâl ki merâtib-i sülükden bir mertebedür. Dâim ve mümteḍ olmaz. Leme'an berç gibi tezcek geçer.

Hufte der-sincâb-ı şâhî nâzenîni râ çe gam.²

15 Sincâb şol cânavardur ki derisini kürk iderler ve derisine daḥî sincâb dirler. Nitekim bunda öyledür. Şâhî lafzında olan ḥarf-i yâ maşdâriyyedür. Nâzenîni lafzında olan ḥarf-i yâ vaḥdet içündür ya'ni pâdişâhlık sincâbında yatmış ve uyumuş nâzenîne ne gam.

Ger zi ḥâr ü ḥâra sâzed pister ü bâlîn garîb

20 Eger ḥâr ve ḥâradan rûze döşegi ve yaşduğı garîb bunda tenbih vardur ki sa'at ve 'ayş ve tenağğum ile vuşli'n-ilâ'llah bulunmaz.

BEYT

Pur edhem tâ nekerde terk-i taht ü ferş-i nerm.

Şâhî bâkî vü sultânî 'uqbâ râ-neyâft.

Daḥî tenbih vardur ki ağniyâ ve erbâb-ı te'anum fuqara ve zu'afâ hâlini bilmezler.

¹ Cesetde (Bedende) bir et parçası vardır, o iyi olduğu zaman bütün beden iyidir, o bozulduğu zaman bütün beden bozular. İşte o "kalb"dir.

² "Huften yatmak ma'nâsına ve uyumağ ma'nâsına gelür." Derkenar NA

KİT'A

Piser-ra bend mi dādī şeb ü rüz
 Şeh-i 'ālī hem sultān bāhūş
 Be-ḥandān müstaķil başī be-'işret.
 5 Ki mī-dārī faķīrān rā ferāmuş.

Ey ki der zencīr-i zūlfet cān-ı çendīn āşināst.

Ey ḥarf-i nidādur münāda maḥzūfdur ki maḥbūbdur. Bunda murād ḥaķīķīdür. Ya'ni ey maḥbūb-ı ḥaķīķi senūn ḡayb-ı hüvviyetūn ḡaydında muḡayyed ve maḥbūsdur. Bu dūkelū cān-ı āşinā.

10 Ḥōş fütādān ḡāl-i müşķīn ber ruḡ-ı rengīn ḡarīb.¹

Murād budur ki ḡoş düşmüşdür, ol esrār-ı ḡaybiyye envā^c-ı tecelliyāt üzre.

BEYT

Tecellī idecek ol vech-i bākī.
 Ne ḡoşdur ḡalbe esrār olsa mekşūfi.

15 *Mī-nümāyed 'aḡs-i mey der reng-i rüy-ı mehveşet.*

Görünür şarāb 'aḡsi senūn ay gibi yüzūn renginde.

Hemçū berg-i ergūvān ber şafḡa-i nesrīn ḡarīb.

Ergūvān yapraḡı gibi aḡ gül yüzü üzre ḡarīb. Murād şarābdan 'aşḡdur. Nitekim murād beyān olundu ve şafḡa²-ı nesrīnden murād cemāl-i ḡaḡ şafāsı ve 'ālem-i ilāhī-i beyāzīdür
 20 ki cemāl-i ḡaḡkuñ zībi ve 'ālem-i ilāhīnūn ziyneti 'aşḡdur.

BEYT

Bī - nazīrī gerçi der hüsn ü cemāl ey nāzenīn
 Lik 'aşḡ-ı men muḡassen ḡeşte taḡsin ü best.

Bes ḡarīb üftāde est ān mūr-ı ḡaḡ gir-i ruhet.

¹ "Ya'ni ḡāl-i müşķīnden murād esrār-ı ḡaybiyyedür. Zīrā ḡāl neden olur bu sırrı kimse bilmez ve ruḡdan murād tecellīdür. Zīrā ikisi daḡı emr-i zahirden ve zühürdan 'ibāretdür ve rengin olıcaḡ elvān olur. Lā-cerem envā^c-ı murāddur." Derkenar NA

Bes bā²-i 'Arabiyle bunda¹ niçe ve çok ma'nāsınadır. Gird lafzı kers-i kāf-ı 'Acemî bunda çevre ma'nāsınadır. Ma'nā-yı mısra^c budur ki ziyāde ġarīb düşmüşdür, ol ħarınca ħaṭṭ yañāğın çevresinde.

Gerçe ne-būd der nigāristān-ı ħaṭṭ-ı müşkīn ġarīb²

5 Egerçi nigārhāne-i Ćīnī'de ħaṭṭ-ı müşkīn ġarīb olmaz. Murād şun^c-ı ħaḳk-ı istigrāb ve istiḥsāndur ki ħaṭṭ etten çıkmaz deriden biter. Anuñ daḫī zāhirine ħarīb yerde olur ve dirinüñ her yerinde olmaz ki yañāğın ve lebün etrafında biter. Cümle²-i muḥassinātdan 'ad olunur. Pes naḳḳāş-ı ezel nigār-ḫāne²-i Ćīnī meşābesinde olan şüret-i ḫasene de 'aceb ħaṭṭı bārīk yazmuşdur.

10

BEYT

Ḥaṭṭ-ı ḫasen füzud leb-i la'l rā hüsn.

Yākūt rā Ćünān ki kuned şehre hüsn-i ħaṭṭ.

Goftem ey Şām-ı ġarībān turre-i şeb-reng-i tū.

15 Şeb-renk bunda vaşf-ı terkībīdür. Gice renglü ma'nāsına ve turrenün şıfatıdır. Ma'nā-yı mısra^c budur ki didim ey dilber ġarīblerün Şāmı ya'ñī aḫşāmı senün gice renglü zülfündür.

BEYT

Ser-i zülfünde ħārār eyleyüben didi gönül.

Gice her ħande olur ise ġarīb anda yatur.

20

Der seḫer-gāhān ḫazer kun ger be-nāled in ġarīb

Seher-gāhān cem^ci seḫer-gāhdur.³ Ya'ñī seher vaḳitlerinde ḫazer kıl eger inlerse bu ġarīb. Bunda daḫī tenbīh vardur ki seher vaḳitleri icābet-i du'ā maḫallīdür.

¹ "Bunda didi zīrā be-devr ma'nāsına ve cem^c ma'nāsına daḫī gelür." Derkenar NA

² "Müşkīn lafzında ve bunuñ emşalinde ve nezāyirinde ħarf-i yā nisbet içün ve nün te'kīd içündür." Derkenar NA

³ "Müteceddid ve münakḳış olanlaruñ cem^ci elif ve nün ile olmaḳ cā'izdür." Derkenar NA

BEYT

Seher icâbet da^cvât ez dü-çiz bûd.

Ki vaqt-i şafvet-i kalb est ü ez-riyâ hâli.

Goft Hâfiz âşinâyân // [N14B] der-makâm-ı hayretend

5 Cenâb-ı izzetden hitâb-ı rûhânîdür. Ya^cnî ol Hâzret didi ki; Ey Hâfiz, âşinâlar makâmı hayretdedürler. Nitekim dimişler:

-Şİ^cR-

Çad tahayyarat feyke hud bî-yedi.

Yâ delîlen limen tahayyara fihî

BEYT

Kâr bâzî zamir-i şeşd ü izzettest

Hayret ender hayret est vü hayret est.¹

Dür nebûd ger nişîned haste vü gamgîn garîb.²

Ba^cid degildür eger otura hasta ve guşsa ile tolmuş garîb.

Mî-demed şubh u kille best şehâb.³

15 Mî-demed lafzında mî âdât-ı hâldür ve demed fi^cl-i muzârî^cdür, demîden lafzından. Ve demîden üfürmek ve yel esmek ve ürperüp bitmek ve açılmaq ve gövde kıbır kıbır olmak ve şabâh vaqti ve anuñ gayri belürmek ma^cnâsına gelür, bunda ma^cnâ-yı âhîr murâddur. Ve kille kesr-i kâf-ı Arabî ve teşdîd-i lâm ile perde ma^cnâsınadır. Ma^cnâ-yı mısra^c budur ki şimdiki hâlde belürür. Şubh ve perde bağladı bulut.

Eş-şabûh eş-şabûh yâ eşhâb.

20 Şabâh şarâbı, şabâh şarâbı ey yârân. Murâd bundan vaqt-i şerîfdeki şafâ-yı kalb ve ihlâş ile amel mümkün ola aşk ve şevk ile amele tergîbdür.

¹ "Hayret ender hayret ender hayret nîst" Derkenar N:

² "Lafz-ı gam-gin iki cüzden mürekkebdür. Biri -ekîn terkîb oluncaç elif hafz olunup gamgîn olmuş, gam tolmuş ma^cnâsına. Tem-kîn dañı böyledür ve gam-nâk aña dirler ki gam aña girüp sinmiş ola dirler. -nâk edat-ı ihtilâtdur. Nem-nâk ve afyon-nâk ve berş-nâk dañı bundandır." Derkenar N

³ "Ba" redifli 2. Gazel. "Bağr-i hafif müsned. Fâ^cilâtün, Mefâ^cilün, Fa^clân"

BEYT

Git durma vār iken saña vaqt-ı sefer yūri.

Ġafil oturma vaqt u zamān durmayūp gider.

Mi-çeked jāle ber-rūh-ı lāle.

5 Çeked muzāri^cdür, çekiden lafzından ve çekiden tatmak ma^cnāsınadır.¹ Jāle, çih ve kırağı ve yağmur sağanığı ve yel üfürölmüş tolum ve tolu ma^cnāsına gelür, bunda ma^cnā-yı evvel murāddur. Ya^cnī şimdiki hālede tamlar lālenüñ yañağı üzre çih.

El-müdām el-müdam yā aḥbāb

Şarāb şarāb ey dostlar. Murād-ı beyt evveldeki gibi tergībdür.

10 *Mī -vezed ez çemen nesīm-i behişt.*

Vezed muzāri^cdür. Veziden lafzından ki esmek ma^cnāsınadır, nesīm gökçek yele dirler. Ya^cnī şimdiki hālede eser çemenden cennetüñ gökçek yeli.

Pes be-nüşid dāimā mey-i nāb

15 Pes bā²-i ^cAcemī ile bunda fā²-i cezā²ıye ma^cnāsınadır. Be-nüşid bunda² cem^c-i emr-i ḥāzırdur. Nāb bunda şāfi ma^cnāsınadır. Ya^cnī imdi içiñ dāimā şāfi şarābı. Murād ^cāşk-ı ḥāliş ve iḥlās-ı maḥz ile ^cibādet idüñ dimekdür.

Taḥt-ı zümrüd zi dest-i gül be-çemen.

Zümrüd aşlda teşdīd-i zā ile, bir gök cevherdür bunda taḥfif ile okunur vezn için. Ma^cnā-yı mısrā^c budur ki zümrüd taḥt kurmuş gül-i çemende.

20 *Rāḥ çün la^l-i āteşin der-yāb*

Rāḥ'dan murād ḥāmrürdür. Ve çün bunda meşel ma^cnāsınadır. Āteşin şıḡa²-yı nisbetdür ve şıfat-ı la^lıdır ve der-yāb lafz-ı emrdür, der-yāften lafzından, erişmek ve añlamak ma^cnāsınadır. Ma^cnā-yı mısrā^c budur ki āteşe mensüb la^l gibi şarābı añla ve duy.

Der çünin mevsimī ^caceb bāşed

¹ "Kāf yerine nūn daḥī cā²ızdür." Derkenar NA

² "Bunda didi zirā soñ vārid ma^cnāsına daḥī gelür." Derkenar NA

Bunuñ gibi bir mevsimde °aceb olur.

Ki be-bendend meykede be-şitāb

Ki bağılyalar ya°nī kapayalar meyhāne-i isti°cāl ile//[N15A] murād meykededden mevzi°-i münācātdur.

5

Der-i meyhāne besteend diger.

Meyhāne kapusun bağılamışlardur. Ve lafz-ı diger ki dağı mañasınadır, yā mısrā°-ı evvele maşrūfdür ya mısrā°-ı şāniye merhündür.

İftitāh yā müfettiḥü'l-ebvāb.

İftitāh bunda açmağa sa°y etmege dirler. Ya°nī açıvir ey kapular açıcı, mūrād
10 haqq-ı te°ālādan rağbet-i °ibādet virmek ve inbisāt-ı feyz taleb itmekdür.

Leb-i la°l-i turā ḥuḳūḳ-ı nemek¹

Merhündür.

Hest ber-cān sīnehā-yı kebāb²

Senüñ la°l-i lebün için tuz haqqı vardur, kebāb sineler cānı üzre. Murād la°l-i lebden
15 buḫun kelāmdur. Ya°nī "inne lil-kur°āne baḫnen ve libaḫnihi baḫnān ile seb°ati ebḫun"
ḥasebince āteş-i şevḳde sineleri kebāb olmuş cānlara bu buḫun-ı kelām ve ḫabaḳāt-ı
ma°ānī lezzet virüp "kel milhi fi°ḫ-ḫa°am" olmuşdur.

Hāfıza ğam me-ḫōr ki şāhid-i baḫt.

Ey Hāfız ğam yime ki baḫt-ı maḫbūbiyi

20

°Āḳıbet ber-keşed zi°ḫre niḳāb

°Āḳıbet çeker ya°nī açar yüzden niḳābı zāhir yüzinden Murād ğam yemeye her nu-
ḫüsetiñ bir sa°ādeti vardur dimekdür.

¹ "Ba°z nüsaḫda bu beyt şöyle vaḳi° olmuş. Derkenar NA:

"Leb ü dendān tu ḫuḳūḳ-ı nemek
Dāst ber-cān u sīnehā-yı kebāb."

² "Ba°z nüsaḫda bu beyt şöyle vaḳi° olmuş. Derkenar NA

"Leb ü dendān tu ḫuḳūḳ-ı nemek
Dāst ber-cān u sīnehā-yı kebāb."

BEYT

Devr-i gerdün ger dü-rüz ki ber-murād-ı mā-negeşt

Dā'imā yeksân nemāned kār-ı devrân gam me-hör

Ammā sulūk i^ctibāri ile çehreden murād şol tecellîdür ki sâlik anuñ keyfiyetine muṭṭali^c
5 olup bî-ḥödlük ile olmaya –Ve lehu eyzân-¹

Subḥ-ı devlet mî-demed kû cām hem çün âf-tâb.

Lafz-ı kû kâf-ı ^cArabî ile kânî dimekdür. Ya^cnî devlet şubḥı şimdiki hâlde belürür kânî güneş gibi kadeḥ.

Furşati zîñ bîñ kucâ bâşed be-dih cām-ı şerâb

10 Bundan yek bir furşat kande olur. Vir şarâb kadeḥin çün bundan sâbîk olan vaqt-i şerîfde cem^ciyyet-i ḥâtır ile ^cibâdete tergîb eyledi ol hâlün ^caḳabince vâkı^c olan feyezân-ı ilahî zuhûrunı zîkr idüp bu hâlde ^cibâdete iḳbâl-i külli ḳalmaga tervic ider pes subḥ-ı devletden murād zuhûr-ı feyz-ı Hazret-i Haḳdur ve âf-tâb ^câlem-tâb gibi rüşen idüp anuñ ile feyezân-ı vâfire tâlib olmaḳdur. Çün Haḳ te^câlâ taafından fetḥ-i bâb ve keşf-i hicâb
15 zuhûr ide bundan yek furşat kande olur. Lâ-cerem keyfiyyet-i ^caşḳ ile mütekeyyif olmak gerek.

Hâne-i bî-teşvîş ü saḳi-i yâr u muṭrib nükte-güy

Hâne-teşvişsiz sâḳi sevdüğüm yâr-ı muṭrib nükte söyleyici

Mevsim-i ^cayş est u devr-i sāgar u ^cahd-ı şebâb

20 Mevsim-i ^cayşdur ve kadeḥ devri ve tazelik zamânıdır. Murād hâne-i bî-teşvîş olmaḳdan taşfiye-i ḳalb ḳılınup nefy-i mâsivâ olunduğudur ve sâḳi-i yâr olmaḳdan// [N15B] murād Hazret-i Haḳ kendüsi keyfiyyet virdigidür. Ve muṭrib-i nükte-güyî olduğu vâ^ciz ve şeyḥ esrâr-ı ilahiye söyledügidir. Lâ-cerem bu hâli mevsim-i ^cişret-i ruḥâniyye ve devr-i keyfiyyet-i ilahiyedür. Ve tazelik zamânıdır ik avâ^cîl-i sulūk ve
25 feyz-i rabbânidür.

Ez pey-i-i tefrîḥ ṭab^c vü zîver-i ḥüsn ü ṭarab²

¹ "Bâ" redifli 3. Gazel "Baḫr-ı remel müsemmen, Fâ^cilâtün, Fâ^cilâtün, Fâ^cilâtün, Fâ^cilün,

² "Pey lafzı berây lafzı ma^cnâsına mecâz-ı müsta^cmeldür." Derkenar NA

Tefrîh ferahlandırmak ma'nâsınadır. Zîver ziynet ma'nâsınadır. Tarab şādîlik ma'nâsınadır. Zîver ma'âfıddur, tefrîh lafzına. Ma'nâ-yı mışrâc budur ki tab'ı ferahlandırmak için ve hüsn ve şādîlik ziyneti için.

Ĥōş bûd terkîb-i zerrîn-câm bâ la'l-i müzâb

- 5 Ĥōş olur terkîbi altun kadehiñ erimiş la'l ile ki şarâbdur. Ĥaķîkate nazar altun kadeh ten-i 'aşıkıddur ki şarudur ve la'l-i müzâbdan murâd kelâm-ı Ĥaķıddur ki Ĥadd-ı nefsinde cevher-i la'l gibidür. Ve seyyâldür ki, levh-i maĤfûzdan münzel olup kâlib-i kâlbe dâhil olur ve Ĥâşiyet-i Ĥur'ân tefrîh ve tezyîndür.

BEYT

- 10 Çü bişnevend kelâm tu zümre²-i uşşâk.
Şür-ı şād u bî-Ĥ'ânend na'râ-i yâ hü.

Şâhid u muṭrib bedest-efşân u mestân pây-küb

MaĤbûb ve Ĥ'ânende el silkici ve mestler ayak kaķıcı ve raķkas. Murâd bundan semâ Ĥâletini taşvîr ve beyândur.¹

- 15 *Ĥamze-i sâķi çü çeşm-i mey-perestân mest-i Ĥ'âb²*

Sâķinüñ Ĥamzesi mey-perestler gözi gibi uyķu mesti. Bu istigrâķda olanlar Ĥâlini beyândur.

NAZM

- 20 Nedânî ki şürîde Ĥâlân mest
Çerâ ber nişânend der-raķs-ı dest.
Küşâyed derî ber-dîl ezvâr-ı dât.
Nişâned ser-i dest ber-kâ'înat.

Ĥalvet-i Ĥâş est cây-ı emn u nüzhet-gâh-ı üns.³

¹ Ĥaṭṭ-ı tû nâr-ı sine-i be-nümâyed ender zîr-i post.

"Senüñ Ĥaṭṭuñ bitmeden görünür post elinde"

Çün Ĥayâl-i sine²-i nureste ender zîr-i âb

"Yeñi bitmiş sebze Ĥayâli gibi şü elinde" Derkenar NA

² "Eylemiş sâķinüñ mest gözi mey-perestleri Ĥarâb." Derkenar NA

³ "Ĥalvet-i Ĥâş est u cây-ı emn ü dilber der-nazar

Ger deh çeşm-i mest sâķî mey-perestân râ Ĥarâb."

"Ĥalvet-i Ĥâşdur ve emn yeridür ve dilber nazarda." Derkenar NA:

- 10 Meşşāta rūz-ı genc-i ḥatūna dirler. Çālāk-ṭab^c vaşf-ı terkībīdür ve şıfatı meşşātabdur.
Ya^cnī şarābuñ leṭālefi ḥayālinden ṭab^cı çālāk meşşāta.

Der-zamir-i berg-i gül ḥōş mī-kuned pinhān gül-ab

- Gül yaprağı içinde ḥōş gizler gül-ābı. Şarābdan murād muḥabbetdür ve meşşātabdan
murād şun^c-ı ilahīdür.¹ Pes ḥaḳ te^calayı "Küntü kenzen maḥfiyyen fe aḥbebtü an u^craf fe
15 ḥalaḳtü²l-ḥalka li-u^craf" ḥasebince sordu ve diledi ki maḥlūḳatı ḥalk ide. Lā-cerem bu
muḥabbet leṭāfeti mülāḥazasından "şun^c-ı ḥaḳ" ki "īzā erādallahu şey'en//[N16A] in
yeḳüle lehu kun feyekun" mucibince çabukdur. Gül yaprağı içinde gül-ābı pinhān ve
ḥulūl-ı sırrıyān il ḥall ider.

Tā şud ān meh-i müşterī dūr hāy-ı Ḥāfız rā kunūn.

- 20 Tā oldı ol ay-ı müşterī Ḥāfızuñ incülerine murād kelimātidur, şimdi

Mī-resed her dem be-güş Zühre gülbāng-i rübāb

İrişür her dem Zühre ḳulağına rebāb. Āvāzī murād budur ki "ileyhi yaşa^cadu el-
kelimu't-tayyib ve'l-amelu's-şāliḥ yerfe^cuhu" muḳtezasınca eyü söz ol ḥazrete irer.

BEYT

- 25 İrişsün ḥaḳḳa virsüñ ger kelāmı.
Eyü söyle bülend olsun maḳāmı.

Ve lehu eyzān.

¹ "Bu beytin taḥte²l-lafz ma^cnāsınuñ muḥassili budur ki meşşāta şarābuñ leṭāfetine taḥlil idüp gül-abıñ
anuñ ile münāsebeti olduğunu fehm eyleyüp gül-abı gül yaprağı içinde gizleyüp zāhire çıkar idi
dimekdir." Derkenar NA

C. SONUÇ

Divân Edebiyatı'mızın konularının ve edebi anlayışlarının muayyen ve sınırlanmış olması şairleri kendilerinden önce gelen diğer şairlerin neler söylediklerini ve neler yaptıklarını öğrenmek zorunda bırakmıştır. Bu sebeple her şair kendisini yetiştirmek için daha evvelki Türk ve İran şairlerini okumak mecburiyetindedir. Türk şairlerinin İran şairlerini okumaya mecbur olmaları Divân Edebiyatı'mızın bilhassa şiirde tamamen İran şairlerini takip etmesinden ileri gelmektedir. İran Edebiyatı'nda işlenmiş olan konuları Türkçe olarak güzel söyleyebilmek gayesi de şairlerimizde şursuz bir taklit değil, şahsiyet göstermek, onlardan daha güzel söyleyerek Divan şiirimizi bir ifade sanatı olarak en yüksek noktaya ulaştırmak içindir.

İran Edebiyatı'nın popüler bir şairi olan Hâfız aynı zamanda Dünya edebiyatının en ön safta gelen lirik şairidir. Hâfız'a "Lisânü'l-gayb" ve "Tercemanü'l-hakikat" adlarının verilmesi onun gazellerinde tasavvufun ilâhi nağmelerini engin ve renkli mecazlarında bulanlar olmasındandır. Bu sebeptendir ki Hâfız Divanı'nı tamamen tasavvufi bir görüşle şerh edenler vardır.¹

Edebiyatımızdaki ilk Hâfız şarihi olan Sürürî ve çağdaşı Şem'î bu şiirlere daha çok tasavvufî yönden yaklaşmışlardır. XVI. Yüzyılın tanınmış bilginlerinden Sürürî, İslamî ilimlere, Arapça ve Farsça'ya olan hakimiyeti ile verdiği telif ve tercüme pek çok eseri sayesinde iltifat görmüş ve takdir edilmiştir. İlmi bir meselede Ali Kuşçu'nun hatasını tashih eden Sürürî, hakkında kendisine, Fatih'in "Nasıl buldunuz?" diye sorması üzerine Ali Kuşçu: "Rûmda ve Acemde emsâli yok" deyince padişah "Arapta dahi eşi yoktur" demiştir.²

¹ "Hâfız Divânı'nı tasavvufi bir anlayışla şerh edenlerin en meşhuru Mehmed Vehbi Konevi'dir. Hasibe Maziğolu: Fuzulî – Hâfız, TTK. Ankara, 1956, s. 11.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi II. Cilt, TTK. Basımevi – Ankara 1949, s. 650.

Sürürî, Hâfız Divanı'na yazdığı şerhde mısradan yola çıkarak önce gerçek anlamını, sonra da tasavvufî izahını vermiştir. Açıklamalarında kelimelerin asıl anlamlarından uzaklaşan şârih yer yer kelimeleri gramer ve anlam açısından da incelemiştir. Çeviride gerçek anlamı verirken mısraın kelime sırasını bozmadan çoğunlukla devrik cümlelerle tercüme etmiştir. Açıklamalarını ve görüşlerini kuvvetlendirmek için Ayet, Hadis, şiir, deyim ve hikayelerden de faydalanmıştır.

Çalışmalarımızda, Hâfız Divanı'na edebiyatımızda yazılmış şerhler içinde diğer şarihlerle göre daha üstün olduğu söylenen Südü'nin şerhinin kendisinden önce yazılmış olan şerhleri okumuş olmasının büyük rolü olduğundan şüphemiz yoktur.

Sözlüklerde cansız bir unsur olarak yer alan kelimeleri, metinlerdeki canlı, yaşayan anlamları, şerhlerde en çok üzerinde durulan yönleridir. Kelimelerin yaşayan anlamlarından başka, şerhlerin dil, edebiyat, tarih, efsane gibi konularda bilgileri aktarmalı ve yazıldıkları çağın inanç, gelenek, göreneklerini yansıtmaları bakımından da önemli birer eser oldukları bir gerçektir. Dönemlerinin edebiyat çalışmaları hakkında bilgiler vermeleri açısından heğır sayılan bu eserler üzerinde yapılacak daha geniş incelemelerin, Klasik Türk Edebiyat çalışlarında yolumuzu aydınlatacağına inanıyoruz.

D. BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR, Abdülhak Adnan: Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1970.
- Aşık Çelebi: Meşa'irü'ş-şu'arâ, (Yazılışı: M. 1566) Yayınlayan Meredith Owens, London, 1971.
- ATEŞ, Ahmet: İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler, İstanbul, 1968.
- ATEŞ, Ahmet: "Metin Tenkidi Hakkında", (Dasitân-ı Mülûk-i Tevârih-i Âlî Osmân Münasebeti ile), Türkiyat Mecmuası, C. VII – VIII, İstanbul 1942,
- BALTACI, Cahid: Tasavvuf Lûgatı, Elif Neşriyat 1, İstanbul, 1981.
- BALTACI, Cahid: XV – XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri (Teşkilat - Tarih) İstanbul İrfan Matbaası, 1976, XXXVIII + 713 + 7s.
- BANARLI, Nihat Sami: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, C. I-II.
- BILGE, Mustafa: İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, No: 3101.
- BLOCHET, Edgar: Chatalogue des Manuscrits Tures de la Paris, Bibliotheque Nationale.
- Bursalı Mehmed Tahir: Osmanlı Müellifleri, C. I – III, İstanbul 1333 – 1342 (OSM), Fihrist.
- Büyük Türk Klasikleri: "XVI Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987, C. III.

- DEVELLİOĞLU, Ferit: “Gılmân-ı hassa”, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara 1986.
- DİLÇİN, Cem: “Divan Şiirinde Gazel”, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Türk Dil Kurumu, Temmuz, Ağustos, Eylül, 1986.
- Divân-ı H'âce-i Şemse'd-din Mahmud Hâfız Şirâzî, Hat: Mehdi Fûruzende, Hazırlayan: Muhammed Kazvini ve Doktor Kasım Gani, 4. Baskı, Tahran.
- ELÇİN, Şükrü: Halk Edebiyatı Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Emin: Menâkıb-i Kethudâzâde Arif, İstanbul, 1305.
- Evliya Çelebi: Seyahatname, İstanbul, 1314, I., 426.
- Faik Reşat: Eslaf, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, S. 65.
- GÖLPINARLI, Abdülbakî: Hâfız Divanı, Şark- İslam Klasikleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
- GÖLPINARLI, Abdülbakî: Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1973, C. I – II.
- GÜRER, Abdülkadir: Hâfız Divanı'nın Türkçe Tercüme ve Şerhleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Ankara 1987, No: 187.
- İmam-ı Gazalî, İhyâ-i Ülümüddin (Mütercim: Ali Arslan), C. I–X, İstanbul 1974.
- İSLAM, Ayşenur- Nermin Öztürk: Türk Edebiyat Tarihi, Koza Yayınevi, 1997.
- İslam Alimleri Ansiklopedisi, “Sürûrî”, Türkiye Gazetesi, C. XIV.

- İslam Ansiklopedisi, “Sürûri” Ömer Faruk Akün, “Osmanlı Türklerinde İlim” Zeki Velidi Togan ve “Şerh” Corra de Vaux, C. X-X1, İstanbul 1979.
- KARATAY, F.E.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar Kataloğu, C. I – II, İstanbul 1961.
- KESKİNOĞLU, Osman: Kurʿān Tarihi, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1953.
- Kınalı-zāde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuʿara, C. I – II, Ankara 1978.
- KOÇ, Gülgün: Terceme-i Kitābü’l-ʿAcāʿib ve’l-ġarāʿib, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans tezi, 1981, No: 14.
- KORTANTAMER, Tunca: “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994.
- KÖPRÜLÜ, Fuad: Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1986. I.
- KÖPRÜLÜ, Fuad: Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi, XVI. Asır, İstanbul, 1949.
- KÖPRÜLÜ, Fuad: Milli Edebiyat Cereyanının ilk Mübeşşirleri ve Divān-ı Türkî-i Basit. XVI. Asır Şairlerinden Edirne’li Nazmi’nin eseri, İstanbul 1928.
- KUT, Günay: Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, I. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- LAMARTINE, Alphonse de: Cihan Hakimiyeti (Türkiye Tarihi), C.3, Tercüman 1001, Temel Eser.
- Latifi Tezkiresi, Hazırlayan Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı 1120 , 100 Temel Eser No: 149.

- LEVEND, Agah Sırrı: Türk Edebiyat Tarihi, Ankara 1985, C.I.
- MAZIOĞLU, Hasibe: Fuzulî – Hâfız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma. T.T.K., Ankara 1956.
- Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmanî veya Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye. C. I-II, İstanbul, 1995.
- MORKOÇ, Yasemin Ertek: Sudi-i Bosnavî'nin Şerh-i Divân-ı Hafız'ı, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 1994, sayı 260, s. 141.
- Mütercim Asım: Kamus Tercümesi, I – IV Cilt, İstanbul, 1304 – 1305 (Kamus)
- Nev'î-zâde Atâyî: Hadaî'ku'l-Hakayık fi Tekmileti'ş-Şakayık, C. I – II, İstanbul
- OKATAN, Halil İbrahim: Bahrü'l-Ma'ârif, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Y. Lisans Tezi, 1986, No: 53.
- PAKALIN, Mehmed Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I – III, İstanbul, 1971.
- RIEU, Charles: Chatalogue of the Turkisch Manuscripts in the British Museum
- Riyazî Tezkiresi: Millet (Ali Emirî) Kütüphanesi
- Şemsettin Sami: Kamûs-ı Türki, I – III. İstanbul 1987.
- SÜRÜRÎ: Şerh-i Divân-ı Hafız, Nuruosmaniye Nüshası, H. 966, C. I – II.
- ŞÜKÜN, Ziya: Farsça –Türkçe Lûgat, Gencine-i Güftar (Ferheng-i Ziya) C. I – III, İstanbul 1996.
- TARLAN, Ali Nihad: Edebiyat Meseleleri, (Metinler Şerhine Dair), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.

- TOLASA, Harun: 16. yy. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, Ege Üniversitesi Yayınları No: 4, Bornova – İzmir, 1983.
- TULUM, Mertol - M. Ali Tanyeri: Nev'î Divanı, İstanbul 1997.
- Türk Ansiklopedisi, “XVI. Yy. Divan Edebiyatına Toplu Bakış”, (Hasibe Mazıoğlu), Cilt XXX – XXXII, Ankara 1977.
- Türk Dünyası El Kitabı, III. Cilt, II. Baskı, Ankara 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, TTK. Ankara 1984.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi II. Cilt, TTK Basımevi, Ankara 1949.
- ÜNVER, İsmail: “Çevri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Teknoloji Dergisi, , Ankara 1993, C. II, S I.
- YAKAN, Fatma: Terceme-i Kitâbü'l-^cAcâ'ib ve'l-garâ'ib, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, 1983. No: 49.
- WENSINCK, A.J.: Concordance et Indices de la Tradition Muslumane (El-Mücemü'l-müfehres li elfazi'l-hadisi'n-nebevî), Çağrı Yayınları, İstanbul 1986, C. I – VII.

ABSTRACT

This Master's Thesis is a presentation of the first eighteen lyric poems from Sururi's renowned work entitled "Serh-i Divan-i Hafiz" written in "elif and be redif" style.

A text has been prepared in the study using transcription of letters and editing method through vocalization of Arabic words and an attempt was made to determine Sururi's commentary methodology.

Sururi, who wrote the first Turkish commentary in Hafiz Divani, was one of the leading scientists and poets of the 16th century. He wrote some of his work on interpretation of Koran, hadis, islamic canonical jurisprudence, logic, medicine and literature in Arabic and Farisi. With the help of his superb command of these languages he wrote commentaries, notes and postscripts for oriental scientific and literary classics contributing to their clarity and easier comprehension. Particularly, his spectacular commentary on the sixth volume of Mesnevi earned him the fame of "Sarih-i Mesnevi", commentator of Mesnevi.

Vairous authors in the ancient Turkish literature applied commentary methodology. In contrast with the classical commentray methodology. Sururi did not place much emphasis on grammatical explanations. From commentray point of view, Sururi took up line of poetry as the unit furnished it with its real meaning and embarked upon its sufic explanation. He further reinforced his explanations with couplet and quadruplet verses from various other poets. In paralel to is sufic views. Surusi provided as evidence the verses in Koran as well as quotes from Mohammed. .

ÖZET

Yüksek Lisans tezimizde Sürûrî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız adlı eserinin baştan "elif ve be" redifli ilk onsekiz gazelini hazırladık.

Çalışmamızda transkripsiyon harfleri ile edisyon kritik yöntemini kullanarak tenkitli metin ortaya çıkardık ve Sürûrî'nin şerh metodunu belirlemeye çalıştık.

Hâfız Divanı'na ilk Türkçe şerhi yazan Sürûrî, XVI. Yüzyılın ünlü bilgin ve şairlerindedir. Tefsir, hadis, fıkıh, mantık, tıp ve edebiyat gibi çeşitli konulardaki eserlerinin bir kısmını Arapça ve Farsça olarak yazmıştır. Bu dillere olan hakimiyeti ile şarkın ilmî ve edebî klâsik eserlerine hazırladığı şerh ve haşiyelerle onları daha kolay anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır. Özellikle Mesnevi'nin altı cildi üzerindeki büyük şerhi "Şârih-i Mesnevî" ünvanı ile meşhur olmasını sağlamıştır.

Eski Türk Edebiyatı alanında çeşitli yazarlarca şerh metotları ortaya koyulmuştur. Sürûrî, klasik şerh metodunda olduğu gibi kelimelerin gramer açıklamaları üzerinde fazla durmamıştır. Şerh anlayışı bakımından birim olarak mısraı almış ve önce mısraın gerçek anlamını vermiş daha sonra da tasavvufî izahını yapma yolunu seçmiştir. Açıklamalarını, çeşitli şairlerden beyit ve kıtalarla pekiştirmiştir. Tasavvufî görüşlerine paralel olarak ayet ve hadisleri şahit göstermiştir.

ÖZGEÇMİŞ

1962 yılında İzmir’de doğdum. Tuğsavul İlkokulu’nu ve Şirinyer Lisesi’ni bitirdikten bir süre sonra 1986 yılında okumak için tek tercihim olan Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kazandım. 1990 yılında mezun oldum.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce 1991 yılında açılan Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans sınavını kazandım.

1994 yılında Antalya, Manavgat İmam – Hatip Lisesi’nde Türk Dili Edebiyatı Öğretmeni olarak göreve başladım. Aynı yıl, eşim Çocuk Doktoru Hakan Oğuz’la evlendim. İlker Oğuz isminde bir çocuk annesiyim.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 100
TEZİN KONUSU (KONULARI): Sürûrî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız' ı adlı eserinin edisyon kritikli metni	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER 1- Hâfız 2- Divân 3- Sürûrî 4- Şerh 5- Transkripsiyon 6- Edisyon kritik <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.</u>	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesirus'ları kullanınız.) 1- Hâfız 2- Divân 3- Sürûrî 4- Şerh 5- Transcription 6- Edicition Critique <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:</u>	
Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.	☐
Tezimden dipnot gösterilmek artıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.	☐
Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	☒
Yazarın İmzası:	
	Tarih: 30.11.1998

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : OĞUZ

Adı: MERÂL (ORTAÇ)

Merkezimizce Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : SÜRÜRÎ'NİN ŞERH-İ DIVÂN – I HÂFİZ' I

Yabancı Dil: SÜRÜRÎ'S ŞERH-I DIVÂN-I HÂFİZ

TEZİN TÜRÜ:

Yüksek Lisans

Doktora

Tıpta Uzmanlık

Sinama Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite: EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte: -

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlanan:

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı: ÖZTEKİN, NEZAHAT

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.